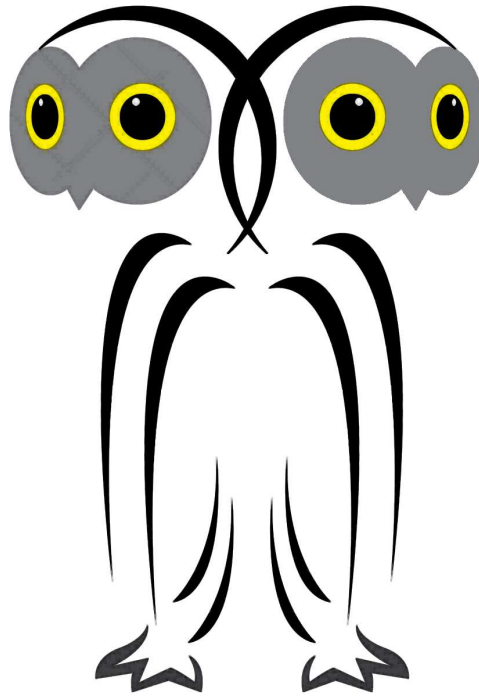

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
«σὺν Ἀθηνᾶ»

ΘΕΜΑΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΙΔΙΩΝ-ΕΦΗΒΩΝ 2017-2018

Juvenilia II

Κατερίνα Δ. Χατζοπούλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΛΟΓΙΑ/LOGIA
ΚΑΒΑΛΑ 2020

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
«σὺν Ἀθηνᾶ»

ΘΕΜΑΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΙΔΙΩΝ-ΕΦΗΒΩΝ 2017-2018

Juvenilia II

Κατερίνα Δ. Χατζοπούλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΛΟΓΙΑ/LOGIA

ΚΑΒΑΛΑ 2020

ΘΕΜΑΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΙΔΙΩΝ - ΕΦΗΒΩΝ 2017-2018

ISBN: 978-618-83974-2-2

Αύγουστος 2020

Σειρά: *Philosophia Ancilla/ Juvenilia II*

Επιστημονικός υπεύθυνος σειράς: Κωνσταντίνος Ιω. Γεωργιάδης,

<http://kigeorgiad.wix.com/philipporum>

Η σειρά αυτή δημιουργήθηκε από κοινού με τον Σύλλογο Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας «ΣΥΝ ΑΘΗΝΑ»: «Πυθαγόρας», 7^{ης} Μεραρχίας 1, Καβάλα 65403

www.synathena.gr, philosophia.ancilla@gmail.com

Απεικόνιση εξωφύλλου: Η «*δικέφαλη κουκουβάγια*», έμβλημα του Συλλόγου Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας «σὺν Ἀθηνᾶ, βλέπει μπροστά (μέλλον) και πίσω (παρελθόν). Το έμβλημα φιλοτέχνησε για τον σύλλογο η φιλόλογος Παρασκευή Αραβοσιτά το 2014.

Εκδόσεις ΛΟΓΙΑ/LOGIA,

ΚΟΙΝΣΕΠ «*ERGO CULTURE-HUMAN TRACES*»

Ναυπλίου 1, 64003 Κρηνίδες Καβάλας

Τηλ.: 2510 232738/ 2510516016

Κιν.: 694 8210296

e-mail: logiaph@gmail.com

website: <https://www.echtr.com/>

COPYRIGHT – ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

* Στο κοινό επιτρέπεται η οποιαδήποτε χρήση του έργου, μέρους ή και του συνόλου του, με αναφορά της δημοσίευσης, αλλά και τον απόλυτο αποκλεισμό του εμπορικού σκοπού.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το εγχειρίδιο αυτό, σε συνέχεια του *Juvenilia I*, περιέχει τα θέματα που παρουσιάστηκαν στα τμήματα φιλοσοφίας παιδιών-εφήβων του Συλλόγου Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας «σὺν Ἀθηνᾶ» κατά το διδακτικό έτος 2017-2018. Τα ολιγομελή τμήματα των παιδιών στην Καβάλα και στη Θεσσαλονίκη και οι αξιόλογες εισηγήτριες και εισηγητές, που με προθυμία και γνήσιο ενδιαφέρον για τη γνώση και για τον άνθρωπο, συνδιοργάνωσαν και συντόνισαν, κινητοποίησαν την περαιτέρω διαμόρφωση του αρχαιοελληνικού φιλοσοφικού στοχασμού σε ενότητες, κατά το δυνατό κατάλληλες για τις εβδομαδιαίες φιλοσοφικές συναντήσεις των παιδιών. Στόχος των συναντήσεων και του υλικού είναι η ενίσχυση μιας θετικής και δυναμικής προσέγγισης προς τον άνθρωπο και τον κόσμο, η ενίσχυση της λογικής και η καλλιέργεια του μετριοπαθούς, αλλά συστηματικού ενδιαφέροντος, για την πραγματικότητα και την αξία της, για τα κοινωνικά και τα φυσικά φαινόμενα. Αυτή ίσως είναι και η επιθυμία κάθε ερευνητή και δασκάλου, σε οποιαδήποτε βαθμίδα της εκπαίδευσης, άρα απευθύνεται το εγχειρίδιο αυτό σε εκπαιδευτικούς, γονείς, κηδεμόνες και δασκάλους, καθώς και όποιους θα επιθυμούσαν να συντονίσουν παραπλήσιες συναντήσεις σε οποιοδήποτε επίσημο ή ανεπίσημο πλαίσιο. Το βιβλίο είναι γραμμένο σε διαλογική μορφή, με σπουδαιότερες ίσως τις ερωτήσεις από τις ενδεικτικές απαντήσεις. Όπως και ο κλασικός φιλοσοφικός λόγος γενικότερα, το εγχειρίδιο αυτό επιδιώκει να προσφέρει παράδειγμα συλλογιστικής, με στόχο την αρωγή των ανθρώπινων κοινοτήτων και των μελών τους στον τομέα της ιδεολογίας. Ιδιαίτερα μάλιστα στις ευάλωτες και πολύτιμες παιδικές και νεανικές ηλικίες, ώστε να έχουν τα καλύτερα κατά το δυνατό λογικά εφόδια για την επιτυχία, την ευτυχία και τη συνέχεια του πολιτισμού.

Η προστασία και ενίσχυση της ανθρώπινης σκέψης και η προώθηση των πανανθρώπινων αξιών, της ομορφιάς και της αξίας της φύσης και του κόσμου, είναι το βασικό έργο, εκτιμούμε, όλων των φιλοσοφικών συστημάτων και συγγενών χώρων, το οποίο επιδιώκουμε κι εμείς να συνεχίσουμε. Όπως και γενικότερα ο χώρος της φιλοσοφίας, το βιβλίο περιέχει κυρίως ρητά αντρών. Αυτό ελπίζουμε να μην αποθαρρύνει την άρθρωση και του γυναικείου λόγου, τώρα που είναι πλέον οι συνθήκες καταλληλότερες από πλευράς κοινωνικών δομών, ασφάλειας και ελευθερίας. Με ευγνωμοσύνη άρα για το παρόν και το παρελθόν, αλλά και εμπιστοσύνη για το μέλλον, συνεχίζουμε κατά το φιλοσοφικό παράδειγμα όλες και όλοι το έργο που κρίνουμε χρήσιμο και εφικτό. Ευχαριστίες απευθύνουμε σε όλους τους συντελεστές, όλες και όλους τους συνοδοιπόρους και συμμετέχοντες.

Κατερίνα Χατζοπούλου
Κλασική φιλόλογος, Δρ. Γλωσσολογίας
Πρόεδρος του Συλλόγου Αρχαίας
Ελληνικής Φιλοσοφίας «σὺν Ἀθηνᾶ»

ΘΕΜΑΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΑΙΔΙΩΝ-ΕΦΗΒΩΝ 2017-2018

1. Η δικαιοσύνη στους φιλοσόφους	11
2. Οι επτά σοφοί (7ο-6ο αιώνα π.Χ.)	15
3. Αρετή, προπαγάνδα & διαφώτιση	17
4. Τα μέρη της ψυχής & η αλήθεια	21
5. Η πειθώ & η αλήθεια	23
6. Οι ανθρώπινες ομάδες & οι αξίες τους	26
7. Οι αισθήσεις & η αντίληψη	29
8. Η σκέψη & το συναίσθημα	32
9. Ατομική ευτυχία & κοινωνική ευτυχία, αποσπάσματα από τα <i>Πολιτικά VII</i> του Αριστοτέλη	35
10. Η ανάλυση της προαίρεσης	40
11. Από τον πλατωνικό διάλογο <i>Μένωνα</i> (αποσπάσματα): η επιθυμία του αγαθού	44
12. Άγνοια & γνώση	50
13. Αλήθεια, δικαιοσύνη & ισότητα	53
14. Φιλία & ευμένεια	56
15. Σκέψη & βεβαιότητα	61
16. Αιτιότητα & βεβαιότητα	64
17. Επαναληπτικές ασκήσεις	67

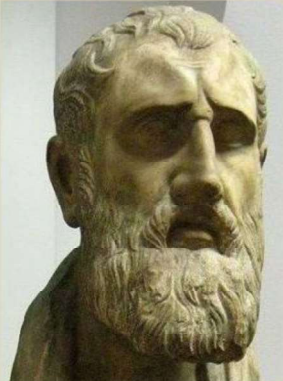
Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 21 Οκτωβρίου 2017

Θέμα 1: Η δικαιοσύνη στους φιλοσόφους

-Τι είναι η δικαιοσύνη; Τι σκέψεις κάνουμε όταν ακούμε αυτή τη λέξη; Χρησιμοποιείται συχνά; Η λέξη δικαιοσύνη και μαζί συχνά και η λέξη αδικία, ακούγεται πολύ συχνά και είναι σημαντικό ζήτημα σε όλες τις κοινωνίες. Οι κοινωνίες έχουν από τα προϊστορικά χρόνια διάφορους κανόνες, που μπορεί να μην είναι παντού ίδιοι, πάντως παντού υπάρχει σήμερα γραπτό ή/και άγραφο δίκαιο.

-Νομίζετε ότι σχετίζεται η δικαιοσύνη με την ευτυχία του ανθρώπου; Πολλές φορές στο περιβάλλον μας ή και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στο διαδίκτυο, βλέπουμε τους ανθρώπους να στεναχωριούνται, επειδή νιώθουν ότι αδικήθηκαν ή αδικούνται. Άλλες φορές μπορεί και εμείς οι ίδιοι να νιώσαμε ή να νιώθουμε έτσι (μπορούν να αναφερθούν παραδείγματα).

-Τι λένε όμως άραγε οι φιλόσοφοι για τη δικαιοσύνη; Η έννοια της δικαιοσύνης με τον ένα ή τον άλλο τρόπο απασχόλησε όλα τα φιλοσοφικά ρεύματα της αρχαίας Ελλάδας, αλλά και φιλοσοφικά συστήματα και παραδόσεις άλλων χωρών. Στους Στωικούς η δικαιοσύνη είναι μία από τις πρωταρχικές αρετές, που πρέπει να επιδιώκει ο άνθρωπος και τα ανθρώπινα σύνολα, να προσπαθούν δηλαδή να είναι δίκαιοι. Και η αρετή, λένε οι Στωικοί, είναι φυσική προδιάθεση του ανθρώπου, είναι δηλαδή στη φύση του ανθρώπου, στην υγιή του κατάσταση, το να είναι δίκαιος.

Τὴν τ' ἀρετὴν διαθέσιν εἶναι
ὁμολογουμένην:
καὶ αὐτὴν δι' αὐτὴν
εἶναι αἰρετὴν,
οὐ διὰ τινὰ φόβον ἢ ἐλπίδα
ἢ τι τῶν ἕξωθεν.

«Ἡ ἀρετὴ εἶναι προδιάθεση ἐμφυτὴ
[σύμφωνη μετὰ τὴν ἀνθρώπινον
φύσιν], καὶ πρέπει νὰ τὴν ἐπιλέγει
κανεὶς γι' αὐτὴν τὴν ἰδίαν, ὄχι γιὰ
κάποιον φόβον ἢ κάποια προσδοκία
ἢ οἰτιδήποτε ἐξωτερικόν.»
(Διογένης Λαέρτιος 7.89)

ΖΗΝΩΝ Ο ΚΙΤΙΕΥΣ
4^ο-3^ο αι. π. Χ.

Όπως όμως μπορεί κανείς να αρρωστήσει, έτσι μπορεί και να γίνει άδικος. Ομοίως στο σημαντικό έργο του Πλάτωνα, *Πολιτεία*, εξετάζεται πολύ αναλυτικά η έννοια της δικαιοσύνης, προτείνουν οι παρευρισκόμενοι διάφορους ορισμούς και καταλήγουν μετά από πολλή συζήτηση, ότι η αδικία είναι νόσημα της ψυχής του ανθρώπου, είτε προς τους άλλους, είτε καμιά φορά και προς τον ίδιο του τον εαυτό. Βασική επιθυμία των συνομιλητών στην *Πολιτεία* είναι να εξηγήσουν ότι η δικαιοσύνη είναι κάτι καλό για τον άνθρωπο, ανεξάρτητα από το αν γίνει αντιληπτός από οποιονδήποτε άλλον. Το ίδιο άλλωστε συμβαίνει και με την υγεία.

ΑΔΕΙΜΑΝΤΟΣ

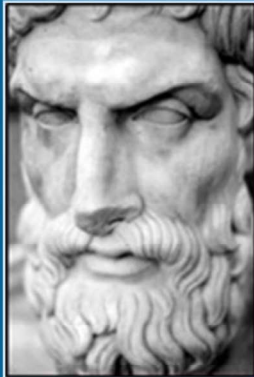
μη οὖν ἡμῖν ἐνδείξῃ μόνον τῷ λόγῳ ὅτι δικαιοσύνη
ἀδικίας κρείττον, ἀλλὰ καὶ τί ποιούσα ἑκατέρω τὸν
ἔχοντα αὐτὴ δι' αὐτήν, ἐάντε λανθάνῃ ἐάντε μὴ θεοὺς
τε καὶ ἀνθρώπους, ἢ μὲν ἀγαθόν, ἢ δὲ κακόν ἐστι.

«Μην μας εξηγείς λοιπόν μόνο με επιχειρήματα πως η
δικαιοσύνη είναι καλύτερη από την αδικία, αλλά τι
συμβαίνει σε όποιον χαρακτηρίζεται από αυτήν την ίδια,
είτε διαφύγει την προσοχή θεών και ανθρώπων, είτε όχι,
[να φανεί] ότι η μία είναι αγαθό, ενώ η άλλη είναι κακό.»

(Πλάτων, Πολιτεία 367.e.1-5)

Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι κάθε αρετή είναι είδος μεσότητας ανάμεσα σε δύο κακές ακραίες καταστάσεις. Για την περίπτωση της δικαιοσύνης μπορούμε να πούμε ότι δίκαιο είναι το μέσον ανάμεσα στο να αδικεί κανείς και στο να αδικείται. Παραπλήσια περιγράφει και ο Επίκουρος το φυσικό δίκαιο, σαν είδος συμφωνίας ανάμεσα στους ανθρώπους, ώστε να μην αδικούν και να μην αδικούνται.

Ο ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ

*τὸ τῆς φύσεως δίκαιόν ἐστι σύμβολον
τοῦ συμφέροντος εἰς τὸ μὴ βλάπτειν
ἀλλήλους μηδὲ βλάπτεσθαι.*

«Φυσικό δίκαιο είναι η συμφωνία προς το
κοινό συμφέρον, ώστε να μη βλάπτει ο ένας
τον άλλον ούτε να βλάπτεται.»

(Κύρια δόξαι 31, πηγή: Διογένης Λαέρτιος 10.150)

-Πότε είναι κανείς άδικος; Η αδικία μπορεί να σχετίζεται με τα χρήματα και την πλεονεξία, αλλά όχι μόνο με αυτήν. Μπορούμε να πούμε ότι είναι και σφάλμα κρίσης του ανθρώπου, όταν δηλαδή κάνει λάθος σε σχέση με το τι είναι δίκαιο. Όταν νομίζει ότι πρέπει να κάνει κάτι άλλο από αυτό που κάνει, από έλλειψη δεδομένων (όταν για παράδειγμα φάμε κατά λάθος το σάντουιτς κάποιου άλλου, επειδή νομίσαμε ότι είναι δικό μας), αλλά κυρίως όταν έχει κανείς έντονη επιθυμία για κάτι και παρόλο που γνωρίζει ότι είναι λάθος, δεν μπορεί να συγκρατήσει τον εαυτό του. Είναι σημαντικό να

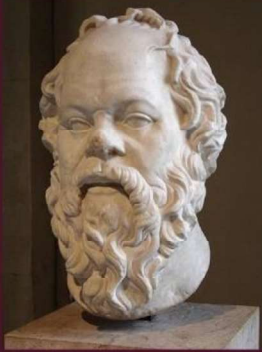
μην είμαστε αυστηροί ούτε με τους άλλους, ούτε με τον εαυτό μας, αλλά να προσπαθούμε πάντα για το καλό, παίρνοντας όταν χρειάζεται και τη γνώμη κάποιου ανθρώπου που μπορεί να ξέρει περισσότερα. Πολλές είναι οι φορές που δεν ξέρουμε τι θα ήταν το σωστό.

-Μπορούμε να αδικούμε τους άλλους και με τη σκέψη μας; Ο έλεγχος και η επίγνωση των σκέψεων μας είναι σημαντικός, γιατί όλες οι πράξεις μας, καθώς και των άλλων, μοιάζει να ξεκινούν πρώτα από τη σκέψη. Εδώ χρειάζεται προσοχή η φαντασία, που είναι βασικό όπλο του ανθρώπου για τη βελτίωση της ζωής του και των άλλων, μπορεί όμως να μας οδηγεί σε άδικες σκέψεις και ακολούθως άδικες πράξεις κατά ανθρώπων. Για παράδειγμα, αν έχουμε μία σοκοφρέτα στο ψυγείο και μετά από κάποια ώρα εξαφανιστεί η σοκοφρέτα, μπορεί να κάνουμε πολλές σκέψεις για το ποιος μπορεί να την πήρε. Θυμώνουμε έτσι με ανθρώπους που δεν γνωρίζουμε σίγουρα ότι είναι ένοχοι. Είναι σημαντικό να έχουμε αποδείξεις ή να ζητήσουμε εξηγήσεις, όπως και στα δικαστήρια, για πιο σοβαρά ζητήματα, πριν κατηγορήσουμε ή πριν καν θυμώσουμε με κάποιον.

-Είναι φορές που είμαστε άδικοι από επιλογή; Παρόλο που μπορεί να φαίνεται έτσι στους άλλους καμιά φορά, όλοι οι άνθρωποι τις περισσότερες φορές νιώθουν ότι είναι δίκαιοι οι ίδιοι και πως είναι οι άλλοι που τους αδικούν. Ο Σωκράτης μάλιστα είναι γνωστός για τη θέση του ότι κανείς δεν θέλει να είναι κακός, η βαθύτερη επιθυμία δηλαδή κάθε ανθρώπου φαίνεται πως είναι προς τη δικαιοσύνη.

**οὐδείς ἐκὼν πονηρὸς
οὐδ' ἄκων μακάριος**

«Κανείς δεν είναι κακός
με τη θέλησή του, ούτε
και ευτυχισμένος παρά
τη θέλησή του.»

Σωκράτης
5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.

(πηγή: [Πλάτων] Περί δικαίου 375d)

-Πρέπει να συγχωρούμε τους άλλους; Να είμαστε δηλαδή επιεικείς; Ο Αριστοτέλης ονομάζει την επιείκεια είδος δικαιοσύνης και μάλιστα ανώτερο από τη δικαιοσύνη. Η επιείκεια λαμβάνεται υπόψη και από τους νόμους και τα δικαστήρια, που διαφορετικά κρίνουν κατά περίπτωση κάποιον, που κλέβει κάτι επειδή είναι φτωχός, από κάποιον που κλέβει από χόμπι ή βλέπει τους άλλους με επίγνωση και χωρίς να συντρέχουν λόγοι βίας (δηλαδή χωρίς κάποιος να τον εκβιάζει προς μία συμπεριφορά).

Η ΕΠΙΕΙΚΕΙΑ ΕΙΝΑΙ ΑΝΩΤΕΡΗ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

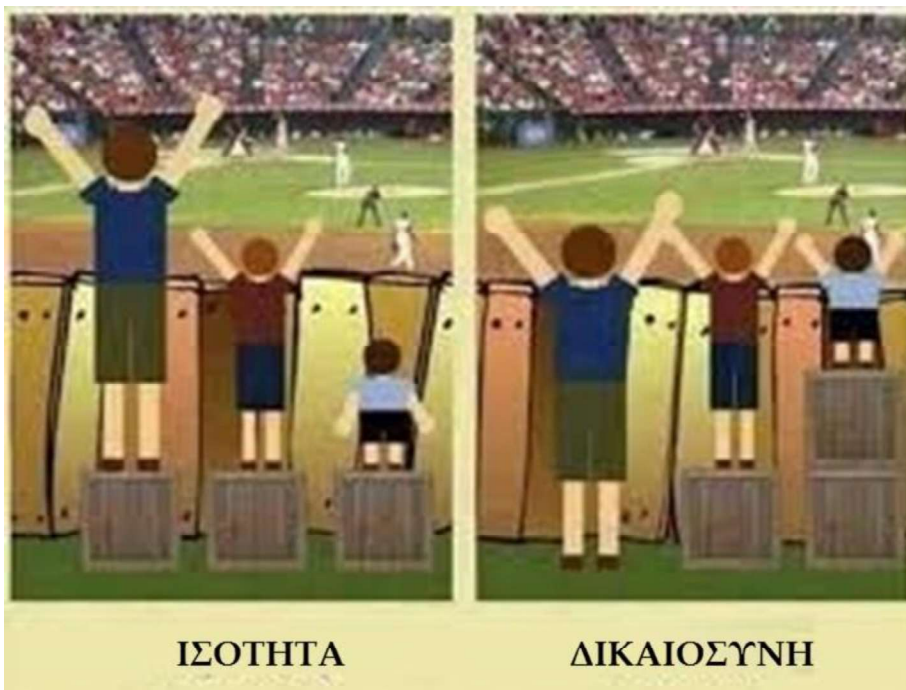

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
4^ο αιώνας π. Χ.

*ταῦτόν ἄρα δίκαιον καὶ ἐπιεικές,
καὶ ἀμφοῖν σπουδαίοιιν ὄντοιιν
κρεῖττον τὸ ἐπιεικές.*

«Εἶναι το ἴδιο πράγμα η ἐπιείκεια καὶ
η δικαιοσύνη (η ἐπιείκεια εἶναι εἶδος
δικαιοσύνης) καὶ μολονότι εἶναι καὶ
τα δύο καλά, η ἐπιείκεια εἶναι
ανώτερη.»

Ἠθικά Νικομάχεια 5.1137b

ΙΣΟΤΗΤΑ

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ Όλα τα πράγματα έχουν ερμηνείες και εξηγήσεις, και τα δίκαια και τα άδικα. Ωστόσο, είναι χρήσιμο να μην είμαστε εμπαιθείς και μνησικάκοι, εφόσον ο θυμός είναι πάθος, αλλά και να προστατεύουμε τον εαυτό μας και τη σκέψη μας από συνθήκες τις οποίες νιώθουμε άδικες, εξετάζοντας πάντα και το ενδεχόμενο να κάνουμε λάθος, λόγω έλλειψης πληροφοριών.

Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 4 Νοεμβρίου 2017

Θέμα 2: Οι επτά σοφοί (7^ο-6^ο αιώνα π. Χ.)

Σχολιάζουμε τα ακόλουθα αποφθέγματα. Είναι χρήσιμες συμβουλές; Γιατί αν ναι ή αν όχι;

Θαλής ο Μιλήσιος: *ὄσα νεμεσᾶς τῷ πλησίον αὐτός μὴ ποίει.* Αυτά που δεν σου αρέσει όταν τα κάνουν οι άλλοι, να μην τα κάνεις ο ίδιος, *Εἰρήνην ἀγάπα.* Να αγαπάς την ειρήνη. *Κρατίστην εἶναι δημοκρατίαν τὴν μήτε πλουσίους ἄγαν μήτε πένητας ἔχουσαν πολίτας.* Αρίστη είναι η Δημοκρατία εκείνη η οποία δεν έχει, ούτε υπερβολικά πλουσίους ούτε υπερβολικά φτωχούς πολίτες.

Πιττακός ο Μυτιληναίος: *Ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσιν.* Η εξουσία δείχνει τι είδους άνθρωπος είναι κανείς. *Κρατίστην εἶναι δημοκρατίαν ὅπου τοῖς πονηροῖς οὐκ ἔξεστιν ἄρχειν καὶ τοῖς ἀγαθοῖς οὐκ ἔξεστιν μὴ ἄρχειν.* Η πιο καλή δημοκρατία είναι αυτή που οι κακοί δεν μπορούν να κυβερνούν, ενώ οι καλοί δεν μπορούν να μην κυβερνούν.

Βίας ο Πριηνεύς: *Ἀτυχὴ εἶναι τὸν ἀτυχίαν μὴ φέροντα.* Ατυχής είναι εκείνος που δεν μπορεί να αντέξει την κακή τύχη. *Μὴτε εὐήθης ἴσθι μήτε κακοήθης.* Ούτε αγαθός να είσαι, ούτε κακοήθης. *Κρατίστην εἶναι δημοκρατίαν ἐν ἧ πάντες ὡς τύραννον φοβούνται τὸν νόμον.* Η πιο καλή από όλες τις δημοκρατίες, είναι εκείνη όπου όλοι σαν τύραννο φοβούνται τον νόμο. *Νόει τὸ πραττόμενον.* Να καταλαβαίνεις/έχεις αίσθηση γι αυτό το οποίο κάνεις.

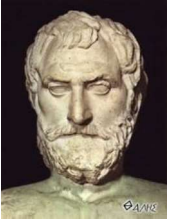
Κλεόβουλος ο Ρόδιος: *Μέτρον ἄριστον.* Το μέτρο είναι το καλύτερο πράγμα. *Γλώττης κράτειν.* Να συγκρατείς τη γλώσσα σου. *Ἡδονῆς κράτειν.* Να έχεις έλεγχο στις απολαύσεις. *Εὐπορούντα μὴ ὑπερήφανον εἶναι, ἀπορούντα μὴ ταπεινοῦσθαι.* Όταν είσαι πλούσιος να μην είσαι υπερήφανος, όταν είσαι φτωχός να μη νιώθεις ντροπή.

Σόλων ο Αθηναίος: *Τὰ ἀφανῆ τοῖς φανεροῖς τεκμαίρου.* Να συμπεραίνεις τα αφανή από τα φανερά. *τοῖς σεαυτοῦ πράος ἴσθι.* Να είσαι ήπιος/πράος με τους δικούς σου ανθρώπους, *Φίλους μὴ ταχύ κτῶ, οὕς δ' ἂν κτήση, μὴ τάχῃ ἀποδοκίμαζει.* Να μην κάνεις γρήγορα φίλους. Αυτούς όμως που κάνεις φίλους να μην βιάζεσαι να τους απορρίψεις.

Περίανδρος ο Κορίνθιος: *Ἐλευθερία ἐστὶ ἀγαθὴ συνείδησις.* Ελευθερία είναι η ήρεμη συνείδηση. *Φίλοις εὐτυχούσι καὶ ἀτυχούσιν ὁ αὐτός ἴσθι.* Στους φίλους να συμπεριφέρεσαι το ίδιο και αν ευτυχούν και αν δυστυχούν. *Σοφοῖς χρῶ.* Να συναναστρέφεις τους σοφούς/συνετούς ανθρώπους. *Μελέτη τὸ πάν.* Η εξάσκηση είναι το πιο σημαντικό πράγμα. *Χάριν ἀπόδος.* Να ανταποδίδεις μια ευεργεσία που σου έκαναν. *Ἀμαρτῶν μεταβουλεύου.* Εάν κάνεις κάποιο σφάλμα να το αναγνωρίζεις και να μετανοείς.

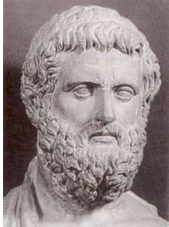
Χίλων ο Λακεδαιμόνιος: *ἐπὶ τὰ δειπνα τῶν φίλων βραδέως πορεύου, ἐπὶ τὰς ἀτυχίας ταχέως.* Στα φαγοπότια των φίλων να πηγαίνεις σιγά σιγά (με συγκρατημένη προθυμία), στις κακοτυχίες τους όμως να πηγαίνεις γρήγορα. *Γνώθι σαυτόν* (Δελφικά παραγγέλματα). Να έχεις επίγνωση του εαυτούς σου, της αξίας του. *Πρεσβύτερον σέβου.* Να σέβεσαι τους ηλικιωμένους.

ΟΙ 7 ΣΟΦΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ

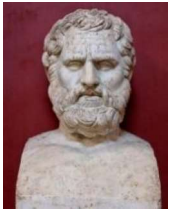
ΘΑΛΗΣ

«Αυτά που θυμώνεις με τους άλλους όταν τα κάνουν να μην τα κάνεις ο ίδιος» (Αποφθέγματα 5.3.3)

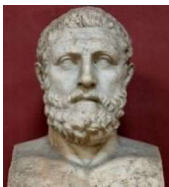
ΣΟΛΩΝ

«Έλεγε ότι θα είναι πολύ καλός ηγέτης όποιος κάνει δημοκρατία από μοναρχία προς όφελος των πολιτών» (Αποφθέγματα 2.60.1-3)

ΒΙΑΣ

«Ο πιο καλός ηγέτης είναι αυτός που πρώτος απ' όλους τηρεί τους νόμους της πατρίδας» (Αποφθέγματα 6.32.1-3)

ΠΕΡΙΑΝΔΡΟΣ

«Στους φίλους σου να φέρεσαι το ίδιο είτε ευτυχούν είτε δυστυχούν» (Αποφθέγματα 7.7)

ΠΙΤΤΑΚΟΣ

«Τίποτε να μην κάνει κανείς με υπερβολή»
(Αποφθέγματα 12.1.5)

ΧΙΛΩΝ

«Να σέβεσαι τους ηλικιωμένους»
(Αποφθέγματα 3.5)

ΚΛΕΟΒΟΥΛΟΣ

«Όλα να γίνονται με μέτρο»
(Αποφθέγματα 12.1.2)

Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 11 Νοεμβρίου 2017

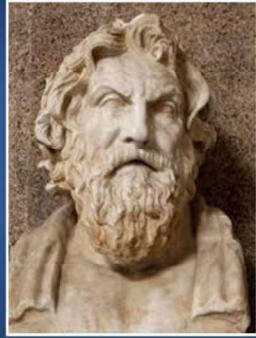
Θέμα 3: Αρετή, προπαγάνδα & διαφώτιση

- Τι είναι η προπαγάνδα; Έχουμε ακούσει τον όρο; Γνωρίζουμε από που προέρχεται (ετυμολογία); Ο όρος προπαγάνδα έχει αρνητική κυρίως σημασία και αφορά τη συστηματική διάδοση μία πεποιθήσης ή πλέγματος πεποιθήσεων ως αληθούς, με σκοπό να επηρεάσει τους άλλους. Η αρχική της προέλευση είναι θρησκευτική, γιατί οι θρησκείες φαίνεται πως ήταν οι πρωταρχικοί χώροι ερμηνείας της πραγματικότητας και παροχής κατευθύνσεων στα ανθρώπινα σύνολα, πρωτίστως ή μεταξύ άλλων με στόχο την ομαλή συμβίωση των ανθρώπων σε ομάδες. Η ετυμολογία είναι από το λατινικό ρήμα *propago* που σημαίνει προωθώ, αναφέρεται δηλαδή σε πληροφορίες, που πρέπει να προωθηθούν, για την ενημέρωση των ανθρώπων για κάτι χρήσιμο.

προπαγάνδα η [prɔpɑɣánda] Ο25α : **1α.** η (έντυπη ή προφορική) συστηματική και οργανωμένη προσπάθεια διάδοσης πολιτικών, θρησκευτικών κτλ. ιδεών και απόψεων με σκοπό τον επηρεασμό της συνείδησης της κοινής γνώμης προς συγκεκριμένη κατεύθυνση και με συγκεκριμένους στόχους: Κομμουνιστική / αθεϊστική / ανθελληνική ~. Κάνω / ασκώ ~. Η εφημερίδα ήταν το όργανο της προπαγάνδας του κόμματος. **β.** αυτός που διενεργεί προπαγάνδα: Πράκτορας της αγγλικής προπαγάνδας, της Αγγλίας. **2.** μονομερής, στρεβλή, μεροληπτική μετάδοση πληροφοριών με ιδιοτελείς στόχους: Το δελτίο ειδήσεων κατόντησε κυβερνητική ~.[λόγ. < γαλλ. propagand(e) - α (ορθογρ. δαν.)] Λεξικό Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη

-Τι διαφορά έχει η προπαγάνδα από τη διαφώτιση; Η λέξη διαφώτιση συνήθως χρησιμοποιείται από διάφορους χώρους, όταν θεωρούν ότι ενημερώνουν τους ανθρώπους για το πως είναι πραγματικά ο κόσμος. Η επιλογή της λέξης προπαγάνδα ή διαφώτιση συνήθως εξαρτάται από το αν ο κάθε χώρος πραγματικά πιστεύει το μήνυμα ή την πρόσληψη της πραγματικότητας, που επιδιώκει να διαδώσει. Χρησιμοποιείται άρα η λέξη προπαγάνδα, όταν πιστεύουμε ότι το μήνυμα ή το πλέγμα πεποιθήσεων που διαδίδεται είναι αναληθές και άρα βλαβερό, ενώ όταν θεωρούμε ότι είναι αληθές, άρα χρήσιμο, επιλέγεται ο όρος διαφώτιση.

-Είναι σημαντικές οι πεποιθήσεις των ανθρώπων κυρίως για το τι είναι αληθές και τι όχι; Οι πεποιθήσεις των ανθρώπων ειδικά όταν επηρεάζουν σχέσεις ισχύος και εξουσίας, είναι πολύ σημαντικές, ειδικά σε δημοκρατικά καθεστώτα. Η κοινή γνώμη, στον βαθμό που μπορεί να διαπιστωθεί, μετρά πολύ, για παράδειγμα σε περιπτώσεις εκλογών, για τη νομή της εξουσίας, την κυριαρχία, που μπορεί να επηρεάσει και την κοινωνική κατεύθυνση και την πορεία μιας ομάδας ή μίας χώρας στο μέλλον. Σχετικές απόψεις για την επίδραση των πεποιθήσεων του κοινωνικού συνόλου έχουν εκφράσει, όπως και για τόσα άλλα θέματα και οι αρχαίοι φιλόσοφοι. Οι Κυνικοί φιλόσοφοι ιδιαίτερα υποστήριζαν ότι οι γνώμες των άλλων, ακόμη και της πλειοψηφίας δεν πρέπει να μας επηρεάζει.

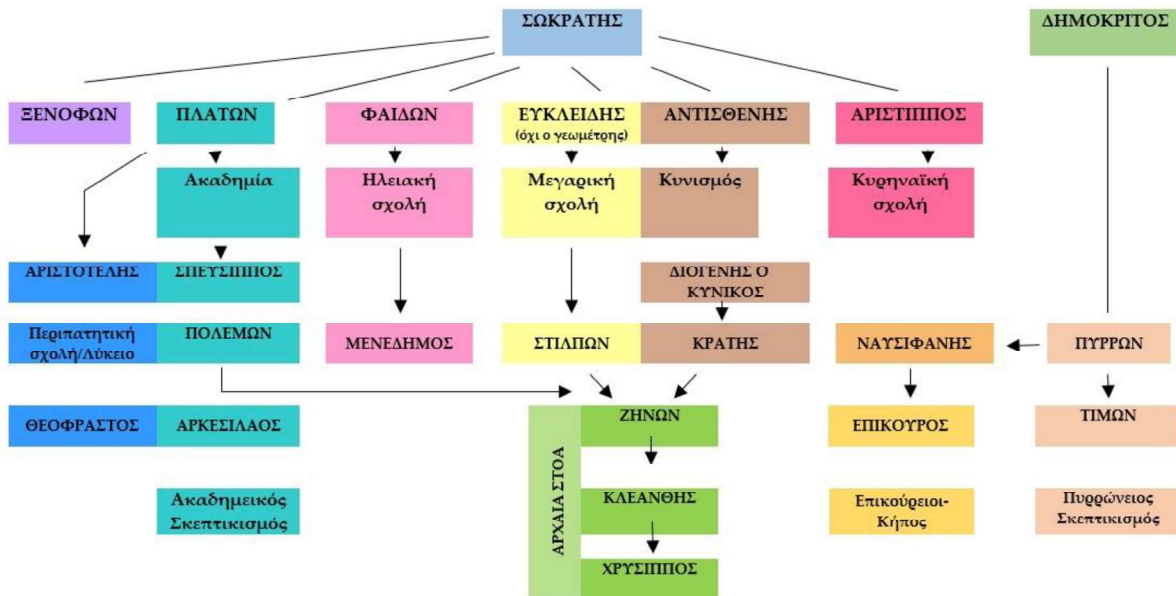
ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ
5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.

*αὐτάρκη τ' εἶναι τὸν σοφόν,
τὴν τ' ἀδοξίαν ἀγαθὸν καὶ
ἴσον τῷ πόνῳ.*

«Ο σοφός (έλεγε) είναι
αυτάρκης, ενώ η κακή φήμη
είναι αγαθό ισάξιο με την
σωματική άσκηση.»

(πηγή: Διογένης Λαέρτιος 6.11.8)

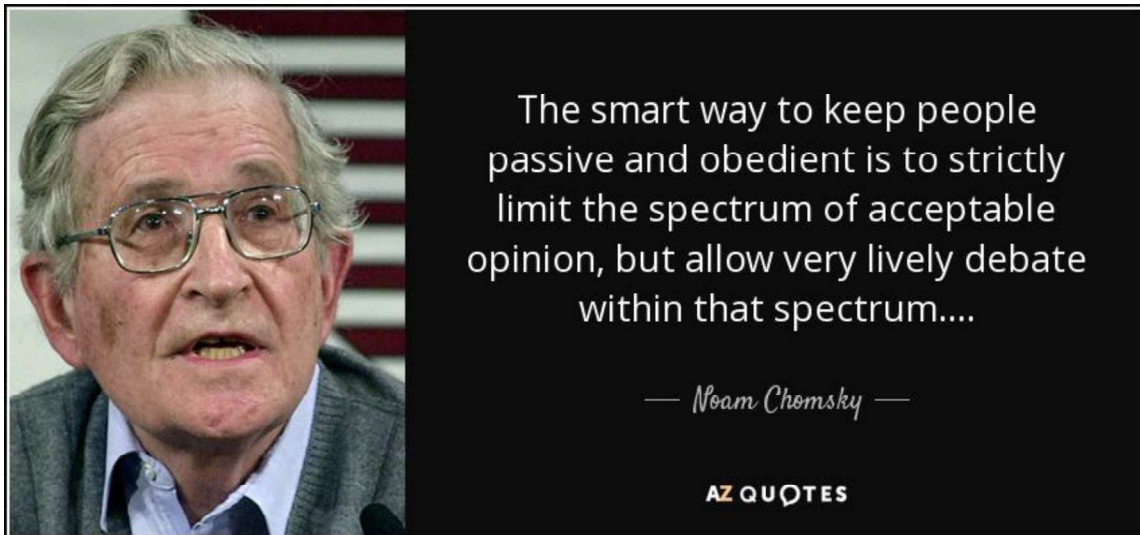
-Πως καταλαβαίνουμε την άποψη αυτή του Αντισθένη; Ο Αντισθένης επισημαίνει ότι η γνώμη των άλλων ανθρώπων, ακόμη και για μας τους ίδιους, δεν πρέπει να μας επηρεάζει, αλλά οφείλουμε να πράττουμε αυτό που καταλαβαίνουμε ως σωστό και ενάρετο. Άλλωστε ποτέ δεν ξέρουμε σε ποια ομάδα και ποιο σύνολο ανθρώπων μπορεί να βρεθούμε. Αλίμονο αν εξαρτάμε την αυτοεκτίμησή μας από τη γνώμη ανθρώπων που εύκολα μπορεί να επηρεάζονται από χώρους που προωθούν απόψεις και πεποιθήσεις ως αληθινές, συχνά έναντι χρημάτων ή από πλάνη. Η κοινωνική κρίση είναι αρκετά συχνά σοφή και βοηθά τον άνθρωπο να συμμορφωθεί με κανόνες που διαφορετικά, χωρίς την επίβλεψη της κοινότητας, δεν θα ακολουθούσε και αυτό θα τον/την έβλαπτε (**Μπορούμε να αναφέρουμε παραδείγματα;**) Άλλες φορές όμως οι κοινωνικές κατευθύνσεις μπορεί να είναι ερμηνεύσιμες για ιστορικούς λόγους, αλλά όχι λογικές ή όχι πλέον χρήσιμες για τους ανθρώπους. Για τη δύναμη της γνώμης των άλλων μιλάει και ο Σωκράτης, που ήταν δάσκαλος του Αντισθένη, καθώς και άλλων φιλοσόφων.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἦν τοίνυν ἔθεμεν τοῦ φιλοσόφου φύσιν, ἂν μὲν οἶμαι μαθήσεως προσηκούσης τύχη, εἰς πᾶσαν ἀρετὴν ἀνάγκη αὐξανομένην ἀφικνεῖσθαι, ἐὰν δὲ μὴ ἐν προσηκούσησπαρεῖσά τε καὶ φυτευθεῖσα τρέφεται, εἰς πάντα τὰναντία αὐτῆς, ἐὰν μὴ τις αὐτῆ βοηθήσας θεῶν τύχη. ἢ καὶ σὺ ἡγή, ὥσπερ οἱ πολλοί, διαφθειρομένους τινὰς εἶναι ὑπὸ σοφιστῶν νέους, διαφθείροντας δὲ τινὰς σοφιστὰς ἰδιωτικούς, ὅτι καὶ ἄξιονλόγου, ἀλλ' οὐκ αὐτοὺς τοὺς ταῦτα λέγοντας μεγίστους μὲν εἶναι σοφιστὰς, παιδεύειν δὲ τελεώτατα καὶ ἀπεργάζεσθαι οἴους βούλονται εἶναι καὶ νέους καὶ πρεσβυτέρους καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας; «Πιστεύω λοιπόν ὅτι ἀν συμβεῖ αὐτῆ ἡ φιλοσοφικὴ φύση, ἔτσι ὅπως τὴν προσδιορίσαμε, νὰ λάβει τὴ μάθησι που τῆς πρέπει, ἀναγκαστικὰ θὰ φθάσει, μεγαλώνοντας νὰ κατακτήσει ὅλη τὴν ἀρετὴν, ἀν ὅμως πάλι ἀνατρέφεται ὄντας σπαρμένη καὶ φυτευμένη σὲ ἔδαφος που δὲν τῆς ταιριάζει, θὰ φτάσει στὰ ἐντελῶς ἀντίθετα, ἐκτός κι ἀν τύχει νὰ βάλει τὸ χεῖρ τοῦ ἐπάνω τῆς κάποιος θεός. Ἡ μήπως πιστεύεις κι ἐσύ ὅπως ὁ πολὺς κόσμος, ὅτι κάποιους νέους ἀνθρώπους τοὺς διαφθείρουν οἱ σοφιστῆς, κι ὅτι ὑπάρχουν κάποιοι σοφιστῆς που δρώντας ὡς ἰδιῶτες διαφθείρουν σὲ βαθμὸ ἀξιοπρόσεκτο; Δὲν εἶναι ἀπεναντίας αὐτοὶ ἀκριβῶς που τὰ λένε αὐτὰ οἱ πιο μεγάλοι σοφιστῆς, οἱ ὁποῖοι διαμορφώνουν χαρακτήρες καὶ φτιάχνουν ὅπως θέλουν καὶ τοὺς νέους καὶ τοὺς γέροντες καὶ τοὺς ἄνδρες καὶ τῆς γυναῖκες;»

ΑΔΕΙΜΑΝΤΟΣ (ἀδελφός τοῦ Πλάτωνα) πότε δὴ; ἢ δ' ὅς. «Πότε γίνεται αὐτό; εἶπε.»

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ὅταν, εἶπον, συγκαθεζόμενοι ἀθρόοι πολλοὶ εἰς ἐκκλησίας ἢ εἰς δικαστήρια ἢ θέατρα ἢ στρατόπεδα ἢ τινὰ ἄλλον κοινὸν πλήθος σύλλογον σὺν πολλῶν θορύβῳ τὰ μὲν ψέγωσι τῶν λεγομένων ἢ πραττομένων, τὰ δὲ ἐπαινῶσιν, ὑπερβαλλόντως ἐκάτερα, καὶ ἐκβοῶντες καὶ κροτοῦντες, πρὸς δ' αὐτοῖς αἰ τε πέτραι καὶ ὁ τόπος ἐν ᾧ ἂν ὦσιν ἐπηχοῦντες διπλάσιον θόρυβον παρέχῳσι τοῦ ψόγου καὶ ἐπαίνου. ἐν δὴ τῷ τοιοῦτῳ τὸν νέον, τὸ λεγόμενον, τίνα οἶε καρδίαν ἴσχειν; ἢ ποῖαν ἂν αὐτῷ παιδείαν ἰδιωτικὴν ἀνθέξειν, ἢ οὐ κατακλυσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ τοιοῦτου ψόγου ἢ ἐπαίνου οἰχῆσθαι φερομένην κατὰ ῥοῦν ἢ ἂν οὗτος φέρῃ, καὶ φήσειντε τὰ αὐτὰ τούτοις καλὰ καὶ αἰσχρὰ εἶναι, καὶ ἐπιτηδεύσειν ἄπερ ἂν οὗτοι, καὶ ἔσεσθαι τοιοῦτον; «Ὅταν κάθονται καὶ συνεδριάζουν μαζεμένοι πολλοὶ μαζί στῆς λαϊκῆς συνελεύσεις, στὰ δικαστήρια, στὰ θέατρα, στὰ στρατόπεδα ἢ οπουδήποτε ἀλλοῦ μαζεύεται πλήθος μεγάλο καὶ σηκώνοντας ἓνα πανδαμόνιο, ἀλλὰ ἀπ' ὅσα λέγονται κι ἀπὸ ὅσα γίνονται ἐκεῖ τὰ ἀποδοκιμάζουν καὶ ἀλλὰ τὰ ἐπικροτοῦν, ὑπέρμετρα καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, ξεφωνίζοντας γοερὰ καὶ χειροκροτώντας ἔτσι που κοντὰ σ' αὐτοὺς νὰ ἀντιβουίζουν ἀκόμη καὶ οἱ πέτρες κι ὁ τόπος ὅπου βρίσκονται κἀνοντας τὸ πανδαμόνιο ἀπὸ τὴν ἀποδοκιμασία καὶ τὸν ἐπαινο ἄλλο τόσο. Μέσα σ' αὐτῆ τῆ χλαλὴ τι φαντάζεσαι θὰ κάνει ὁ νέος, πῶς θὰ χτυπάει ἡ καρδούλα του; Ποῖα παιδεία που ἔλαβε ὁ ἴδιος θὰ ἀντεχε σ' αὐτὸ τὸν κατακλυσμό των ἀποδοκιμασιῶν ἢ των ἐπαίνων καὶ δὲν θὰ παρασυρόταν ἀπὸ τὸ ρεῦμα κατὰ κει που θὰ τὴν πᾶει αὐτὸ καὶ δὲν θὰ ἀναγκαζόταν τελικὰ κι αὐτὸς νὰ ἔχει τῆς ἴδιες με ἐκείνους ἀπόψεις γιὰ τὰ καλὰ καὶ γιὰ τὰ ἀσχημα καὶ νὰ καταπιασθεῖ με τὰ ἴδια ὅποια κι ἐκεῖνοι, πράγματα καὶ νὰ γίνῃ κι αὐτὸς σαν κι αὐτοὺς [...].» [Πολιτεία 6.492a-b]

Και σύγχρονοι στοχαστές, όπως ο Γλωσσολόγος Τσόμσκι, επισημαίνουν ότι «ο έξυπνος τρόπος να κρατά κανείς τους ανθρώπους παθητικούς και υπάκουους είναι να περιορίζει το φάσμα των επιτρεπτών απόψεων και να επιτρέπει πολύ έντονη αντιπαράθεση για τις συγκεκριμένες απόψεις αυτές».

-Πως το καταλαβαίνουμε αυτό; Παραπλήσια και με τον Πλάτωνα, που τονίζει το θέμα της έντονης αντιπαράθεσης, και σύγχρονοι στοχαστές, όπως ο Τσόμσκι, παρατηρούν ότι ο περιορισμός των θεμάτων ενασχόλησης του κόσμου και των τοποθετήσεων και η ένταση και απόσταση των διαφορετικών γνώμων, κρατά τον κόσμο απασχολημένο και παθητικό εντέλει.

Κάθε κοινωνία έχει πολλά προβλήματα, όχι μόνο ένα ή δύο, και σε κάθε ζήτημα οι απόψεις και πιθανές κατευθύνσεις και λύσεις δεν είναι μόνο δύο, αλλά πολλές, μπορούμε να πούμε ακόμη και άπειρες. Κάθε πρόβλημα άλλωστε έχει άπειρες λύσεις, όπως όταν θέλουμε να χτίσουμε ένα σπίτι είναι άπειρα τα διαφορετικά σχέδια, που μπορούμε να επιλέξουμε. Ο επιμερισμός της κοινωνικής ενέργειας—δηλαδή το τι θέλει ο κάθε χώρος και πόσο προσπαθεί γι αυτό—καμιά φορά αναστέλλει την αποτελεσματική επιδίωξη κοινών στόχων και δαπανάται ενέργεια σε τεχνητές καμιά φορά αντιπαράθεσεις.

Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 18 Νοεμβρίου 2017

Θέμα 4: Τα μέρη της ψυχής & η αλήθεια

-Ακούμε συχνά οι άνθρωποι να διαχωρίζουν ανάμεσα στη λογική και τα συναισθήματα. Τι νομίζετε γι αυτή τη διάκριση; Είναι κάτι χωριστό ή είναι ενιαία; Πολύ συχνά ακούμε να γίνεται διαχωρισμός ανάμεσα στη λογική και τα συναισθήματα, ειδικά σε ότι αφορά τη λήψη αποφάσεων. Η λογική και το συναίσθημα παρουσιάζονται συχνά ως αντίπαλες περιοχές και προτεραιότητα φαίνεται να δίνουν διάφοροι χώροι στη λογική. Κατά τους αρχαίους φιλοσόφους όμως φαίνεται να είναι στόχος η αρμονία και συμπόρευση των δύο: λογικής και συναισθήματος.

-Τι είναι τα συναισθήματα; Μπορούμε να αναφέρουμε παραδείγματα; Στους Στωικούς και πολλούς προηγούμενους φιλοσόφους τα ανθρώπινα συναισθήματα διαιρούνται σε πάθη (φόβος, λύπη, επιθυμία, ηδονή) και ευπάθειες (ευλάβεια, χαρά, βούληση). Η διαφορά στις δύο περιπτώσεις είναι η διαμεσολάβηση της σκέψης. Τα πάθη είναι κατά τους Στωικούς η κίνηση της ψυχής (του εσωτερικού θα λέγαμε μέρους του ανθρώπου) ενάντια στη φύση της, που είναι η αρετή. Αντίθετα οι ευπάθειες είναι κίνηση της ψυχής σύμφωνη με τη φύση της. Βλέπουμε παραδείγματα στον ακόλουθο πίνακα.

Τα πάθη των Στωικών: γένη και είδη			
Λύπη	Φόβος	Επιθυμία	Ηδονή
Φθόνος	Δισταγμός	Οργή	Χαιρεκακία
Αμιλλα	Αγωνία	Μίσος	Ευχαρίστηση
Ζήλεια	Έκπληξη	Έρωτας	Γοητεία
Οίκτος	Ντροπή	Πόθος	
Πένθος	Σύγχυση	Αγάπη για	
Έγνοια	Δεισιδαιμονία	ηδονές,	
Θλίψη	Δέος	πλούτο και	
Ανία	Τρόμος	δόξα	
Οδύνη			

Βλέπουμε ότι δεν υπάρχει κατά τους Στωικούς ευπάθεια αντίστοιχη της λύπης. Η λύπη είναι συναίσθημα που δεν μπορεί να συμπορευτεί με την αρετή. Αυτό είναι κατανοητά δύσκολο, καθώς η ζωή όλων των ανθρώπων έχει όπως διαπιστώνουμε, διάφορες στεναχώριες. Ωστόσο, αυτό που ήταν σημαντικό για τους φιλοσόφους είναι η προαίρεση του ανθρώπου, η βούληση του να είναι σωστή. Το αποτέλεσμα υπερβαίνει τη δύναμη του ανθρώπου. Χαιρόμαστε πάντα όταν είναι σύμφωνο με την αρχική βούληση. Εμπιστευόμαστε όμως την πορεία των πραγμάτων.

ΠΑΘΗ [άλογη κίνηση της ψυχής]	ΕΥΠΑΘΕΙΕΣ [εύλογη κίνηση της ψυχής]
Ηδονή	Χαρά
Φόβος	Ευλάβεια
Επιθυμία	Βούληση
Λύπη	-

Ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης χωρίζουν με διαφορετικό τρόπο τον ανθρώπινο ψυχισμό, μοιάζει όμως αρκετά ο ένας διαχωρισμός με τον άλλο. Φαίνεται να αναφέρονται στις διαφορετικές νοητικές και συναισθηματικές λειτουργίες του ανθρώπου. Η λογική—όταν νιώθουμε ότι έχουμε επαρκή δεδομένα—πρέπει να κατευθύνει τη συμπεριφορά του ανθρώπου, όμως δεν πρέπει να παραβλέπει και το συναίσθημα. Το ασυνείδητο, με πιο πρόσφατη ορολογία, είναι πολλές φορές σοφό. Οι ανθρώπινες κοινωνίες εξελίχθηκαν τόσο πολύ χάρη στη σύμπραξη του συναίσθηματος με τη λογική.

Μπορούμε να αναφέρουμε παραδείγματα; Για παράδειγμα η επιθυμία αποφυγής του σωματικού πόνου, που είναι μορφή λύπης, οδήγησε τους ανθρώπους στην επινόηση φαρμάκων. Με πολύ κόπο και σκέψη και έρευνα και πολλές προσπάθειες με μερική επιτυχία, βρέθηκαν τρόποι αποφυγής ή μετριασμού του πόνου, αλλά και περαιτέρω θεραπείας των ανθρώπων, αλλά και των ζώων, χάρη στο λογικό. Το λογικό άρα φαίνεται να είναι υπηρέτης του συναίσθηματος, πρέπει όμως και το συναίσθημα να συμμορφώνεται με τις υποδείξεις του λογικού μέρους του ανθρώπου. Όπως αναφέραμε όμως, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, όπου δεν έχουμε αυτή τη στιγμή επαρκή δεδομένα για τις αιτίες π.χ. κάποιων ασθενειών, άρα και πάλι το πιο σημαντικό είναι η καλή ανθρώπινη προαίρεση, χωρίς να έχουμε άγχος ή αγωνία για την έκβαση.

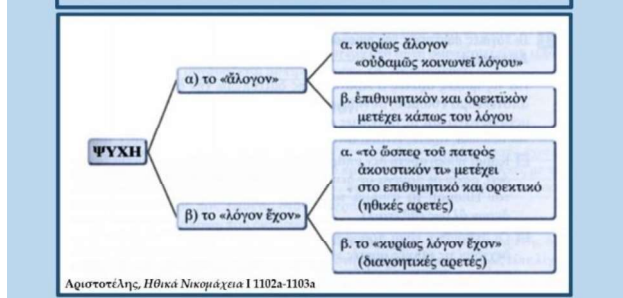
Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ

Μέρος της ψυχής	Αντίστοιχη αρετή	Αντίστοιχη ηδονή	Κοινωνική ομάδα
Λογιστικό	φρόνηση	φιλομάθεια	κυβερνήτες
Θυμοειδές	ανδρεία	φιλοδοξία	φύλακες
Επιθυμητικό	σωφροσύνη	φιλοκέρδεια	δημιουργοί

Πλάτων, Πολιτεία IV 443b, IX 581c

Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Κατά τον Αριστοτέλη και τα δύο μέρη του λογικού μέρους της ψυχής έχουν στόχο την αλήθεια. Επιδιώκουν άρα οι φιλόσοφοι την αλήθεια και όσον αφορά την ηθική και όσον αφορά τη νόηση. Αυτό είναι πολύ συγγενές και παραπλήσιο με τη φιλομάθεια, που είναι η ηδονή του λογιστικού μέρους της ψυχής κατά τον Πλάτωνα.

Άρα η αναζήτηση, επιδίωξη και ομολογία της αλήθειας φαίνεται να είναι κατά τους φιλοσόφους το πιο σημαντικό πράγμα. Αυτό αναζητούν και διάφορες επιστήμες (Φυσική, Γεωλογία, Παπυρολογία, Ιστορία κ.ά.): να εξακριβώσουν την αλήθεια όσον αφορά την πραγματικότητα.

Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 2 Δεκεμβρίου 2017

Θέμα 5: Η πειθώ & η αλήθεια

-Στις παρές μας, με τους φίλους και τους συγγενείς μας, πρέπει καμιά φορά να πάρουμε συλλογικές αποφάσεις, δηλαδή να συμφωνήσουμε όλοι μαζί σε κάτι. Μπορούμε να αναφέρουμε παραδείγματα; Σε πολλές περιστάσεις στη ζωή των ανθρώπων στα κοινωνικά σύνολα χρειάζεται να συναποφασίσουμε, δηλαδή να συμφωνήσουμε όλοι μαζί για κάποια επιλογή. Για παράδειγμα, με τους φίλους μας ποιο παιχνίδι θα παίξουμε ή σε ποιο μαγαζί θα πάμε να περάσουμε ευχάριστα τον χρόνο μας, με τους συγγενείς ίσως αν θα πάμε ή όχι κάποιο ταξίδι τις διακοπές και σε ποιο μέρος και ακόμη πιο σοβαρές αποφάσεις, όπως το αν θα μετακομίσουμε σε κάποια άλλη πόλη. Αλλά και ευρύτερα τα κοινωνικά σύνολα και σε μεγαλύτερες ομάδες χρειάζεται να συναποφασίσουν για κάποιο θέμα. Στα δικαστήρια για παράδειγμα οι ένορκοι πρέπει σε μεγάλη πλειοψηφία να καταλήξουν για την αθωότητα ή μη κάποιου ανθρώπου όσον αφορά κάποιο αδίκημα. Αλλά και οι ποδοσφαιρικές ομάδες, τα πολιτικά κόμματα, οι κυβερνήσεις, εκπροσωπώντας σε κάποιον βαθμό σύνολα ανθρώπων και συγκροτώντας και πάλι σύνολα σε ένα άλλο επίπεδο, έρχονται αντιμέτωποι με πολλές και διάφορες αποφάσεις.

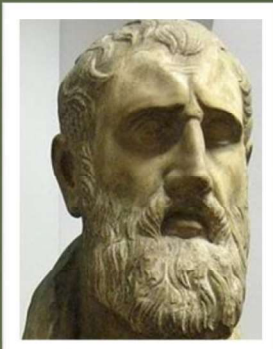
-Τι συμβαίνει αρκετά συχνά στις περιπτώσεις αυτές; Τι βλέπουμε να κάνουν οι άνθρωποι σε οποιοδήποτε επίπεδο, για σημαντικά και λιγότερο σημαντικά ζητήματα; Η ίδια η έννοια της απόφασης για κάτι, ακόμη και το αν και το τι χρώμα θα βάψουμε τον τοίχο ενός σπιτιού, σημαίνει ότι οι άνθρωποι καλούνται να επιλέξουν ανάμεσα σε περισσότερες από μία επιλογές. Κάποια από τα μέλη των συνόλων μπορεί να υποστηρίζουν μία άποψη, ενώ κάποια άλλα άλλη ή πολλές άλλες απόψεις. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι άνθρωποι (α) είτε προσπαθούν να επιβληθούν με τη βία, σωματική ή λεκτική, (β) είτε προσπαθούν να πείσουν η κάθε πλευρά τις υπόλοιπες για το ποια θα ήταν η πιο συμφέρουσα για όλους επιλογή. Η πειθώ είναι η τεχνική δημιουργίας συναίνεσης (το να συμφωνούν όλοι ή όσο γίνεται περισσότεροι) στην ομάδα και βασίζεται σε επιχειρήματα, που χρησιμοποιούμε με τον λόγο.

-Τι διαφορά έχει η ρητορική από τη φιλοσοφία; Μολονότι η πρώτη κίνηση του ανθρώπου όταν έχει να επιλέξει ανάμεσα σε περισσότερα από ένα πράγματα μπορεί να είναι συναισθηματική και συγκινησιακή ή και σε πολλές περιπτώσεις απλά θέμα προτίμησης (π.χ. τι πίτσα να παραγγείλουμε ή ποια ταινία να δούμε στον κινηματογράφο), περιπτώσεις που αφορούν μακροπρόθεσμο συμφέρον μιας κοινότητας και δεν είναι απλά θέμα προτίμησης ή ατομικού συμφέροντος, χρειάζονται περισσότερη εξέταση. Εδώ έρχεται η σχέση της φιλοσοφίας με τη ρητορική. Και οι δύο χώροι, φιλοσοφία και ρητορική, αναζητούν λογικές αποδείξεις και επιχειρήματα (π.χ. Αυτή η ταινία μπορεί να είναι τρομακτική για κάποιους από την παρέα ή Η Μαρία είναι αλλεργική στις αντσούγιες και τα θαλασσινά, άρα ας παραγγείλουμε άλλου είδους πίτσα ή Αυτό το χρώμα για τον τοίχο είναι οικονομικότερο από το άλλο, όμως είναι ανθυγιεινό), η φιλοσοφία όμως, όπως και η επιστήμη γενικότερα, στοχεύει να βρει την αλήθεια και το πως έχουν πραγματικά τα πράγματα σε κάποιο θέμα, ενώ η ρητορική στοχεύει να πείσει για κάτι ότι είναι αληθές.

-Τι είναι πιο σημαντικό; Η φιλοσοφία ή η ρητορική; Στην πραγματικότητα οι δύο χώροι είναι αλληλένδετοι, γιατί βασίζονται στο λογικό μέρος του ανθρώπου. Είναι σημαντικό όμως να προηγείται η φιλοσοφική εξέταση για την εύρεση της αλήθειας, στον βαθμό που είναι αυτό εφικτό κάθε φορά, και να ακολουθεί η ρητορική, ώστε να γίνει κάποια θέση για την πραγματικότητα και

τον κόσμο κατανοητή και στους άλλους ή να πάρουμε και άλλες γνώμες. Μπορεί να χαιρόμαστε συνήθως, όταν οι άλλοι άνθρωποι συμφωνούν μαζί μας ή να λυπούμαστε όταν διαφωνούν, όμως αυτό που έχει σημασία είναι αν το θέμα της συμφωνίας ή διαφωνίας είναι αληθές.

-Θυμόμαστε από προηγούμενη φορά που είχαμε πει ότι έργο και των δύο μερών του λογικού στοιχείου της ψυχής του ανθρώπου (ηθικό και διανοητικό) είναι η αλήθεια. Είναι εύκολο να βρούμε την αλήθεια για κάποιο θέμα; Η απόφαση για το τι είναι συμφερότερο ή ορθότερο για οποιοδήποτε θέμα, συλλογικό ή ατομικό (γιατί πολλές φορές πρέπει ο άνθρωπος να πείσει πρώτα και τον εαυτό του για κάτι), μπορεί να είναι χρονοβόρα, δηλαδή χρειάζεται χρόνο και για να συγκεντρώσει κανείς τα υπέρ και τα κατά και για να βρει στοιχεία στην περίπτωση π.χ. κάποιου εγκλήματος και για την εύρεση της κατάλληλης θεραπείας για κάποιον ασθενή ή την αντιμετώπιση γενικώς μιας ασθένειας. Ο χρόνος είναι πολύτιμος για τη συγκέντρωση στοιχείων, αλλά και πριν από αυτό η παραδοχή από τον άνθρωπο ότι η ενστικτώδης προδιάθεση για κάποιο θέμα και η διάθεση επιβολής, μπορεί να μην είναι σωστή, ούτε όσον αφορά το ηθικό, ούτε όσον αφορά το διανοητικό μέρος.

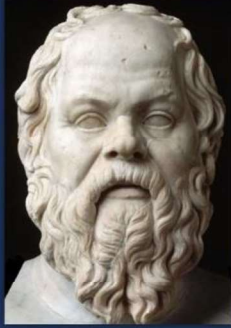
*Μηδὲν εἶναι τῆς οἰήσεως ἀλλοτριώτερον
πρὸς κατάληψιν τῶν ἐπιστημῶν,
μηδενός θ' ἡμᾶς οὕτως εἶναι ἐνδεεῖς
ὡς χρόνου.*

«Στην κατανόηση των επιστημών τίποτε δεν είναι τόσο επιβλαβές όσο η αλαζονεία (εντύπωση) και τίποτε δεν έχουμε ανάγκη περισσότερο από τον χρόνο.»

Ζήνων ο Κιτιεύς
4^{ος}-3^{ος} αιώνας π. Χ.

(πηγή: Διογένης Λαέρτιος 7.1.23)

Ο χρόνος είναι σημαντικό όταν υπάρχει να αξιοποιείται κατάλληλα. Όταν δεν υπάρχει ο χρόνος, είναι χρήσιμη η εμπιστοσύνη στην πορεία των πραγμάτων. Άλλωστε, όπως έχουμε αναφέρει και άλλη φορά, αυτό που έχει σημασία είναι η προαίρεση μας να είναι καλή και λογικά τα μέσα αναζήτησης της αλήθειας και πληροφόρησης/κοινοποίησης σε άλλους. Είναι χρήσιμο να αναλογιζόμαστε ότι η αλήθεια δεν κινδυνεύει από τη γνώμη μας για αυτήν, ούτε από τη γνώμη που έχουν οι άλλοι άνθρωποι. Η δύναμη της φύσης, που βλέπουμε τη συστηματικότητα και τη σοφία σε όλους τους μηχανισμούς και σε όλους τους οργανισμούς, πιθανόν να ξέρει καλύτερα για όλα. Βλέπουμε και στην αντίδραση του ίδιου του Σωκράτη, στην άδικη καταδίκη του, να θεωρεί ότι είναι χειρότερο το να είσαι άδικος από το να σε κατηγορούν άδικως.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ

5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.

πηγή:
Διογένης Λαέρτιος
Βίοι φιλοσόφων 2.5.34

τῆς γυναικὸς εἰπούσης,
"ἀδίκως ἀποθνήσκεις,"
"σὺ δέ," ἔφη, "δικαίως
ἐβούλου;"

«Όταν του εἶπε ἡ γυναίκα
του 'Άδικο σε καταδίκασαν.'
ἀπάντησε: 'Θα προτιμούσες
να με εἶχαν καταδικάσει
δίκαια;»

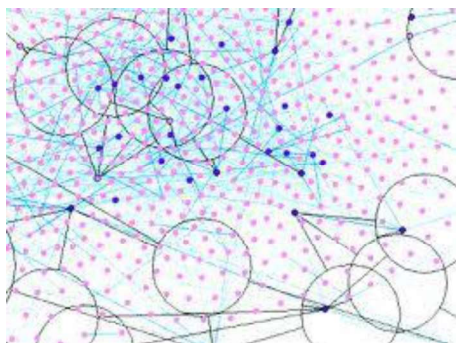
ΑΣΚΗΣΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΓΙΟΡΤΕΣ

Αναζητούμε σε περισσότερα από ένα λεξικά, διαδικτυακά ή έντυπα, ορισμό για τη λέξη: **επιχείρημα**. Συγκρίνουμε ορισμούς, ανατρέχουμε προαιρετικά και σε ξενόγλωσσα λεξικά με ορισμό με τη βοήθεια, αν χρειαστεί, κάποιου που γνωρίζει τη καλά τη γλώσσα.

Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 20 Ιανουαρίου 2018

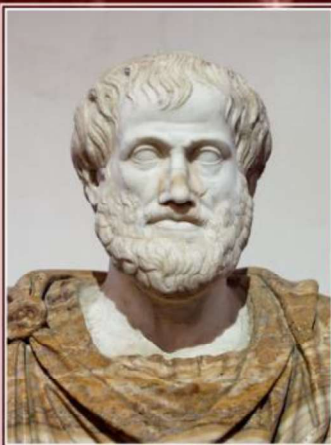
Θέμα 6: Οι ανθρώπινες ομάδες & οι αξίες τους

-Είχαμε μιλήσει σε προηγούμενο θέμα για την επίδραση που έχει το κοινωνικό σύνολο στις σκέψεις και τις πεποιθήσεις των ανθρώπων. Μπορούμε να αναφέρουμε παραδείγματα; Η ανάγκη του ανθρώπου για κοινωνικοποίηση ή για να το πούμε πιο απλά για παρέα είναι φυσική και υγιής προδιάθεση, που υπάρχει σε όλες τις ηλικίες και όλους τους λαούς. Σχετίζεται άμεσα σε βαθύτερο επίπεδο με την ανάγκη για επιβίωση και προστασία και την τάση του ανθρώπου προς τη ζωή. Οι άνθρωποι που γνωρίζουμε, καθώς και εμείς οι ίδιοι, από παρατήρηση και αυτοπαρατήρηση, βλέπουμε ότι αποτελούν μέρος ευρύτερων κοινωνικών δικτύων. Είναι το δίκτυο των συγγενών, των φίλων, των γνωστών, των συμμαθητών από το σχολείο ή άλλες δραστηριότητες. Άνθρωποι που μπορεί να μας είναι ευχάριστοι ή να έχουμε περισσότερες ευκαιρίες να τους δούμε και διαμορφώνονται έτσι σχέσεις ποικίλης εγγύτητας. Επίσης υπάρχουν άνθρωποι που γνωρίζουμε, αλλά όχι προσωπικά, ηθοποιοί, τραγουδιστές, κάποιιοι που θαυμάζουμε ή όχι. Πολλές και διαφορετικές είναι οι σχέσεις που διαμορφώνονται στα κοινωνικά δίκτυα και αυτό συμβαίνει σε όλα τα είδη στο ζωικό βασίλειο. Στους ανθρώπους οι σχέσεις αυτές μπορεί να είναι πιο σύνθετες και εξελισσόμενες, να γινόμαστε για παράδειγμα καλύτεροι φίλοι με κάποιους συμμαθητές από ότι πριν, να θαυμάζουμε άλλον τραγουδιστή ή επιστήμονα κάθε χρόνο. Οι πεποιθήσεις και οι επιλογές αυτών των ανθρώπων (ή αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως πεποιθήσεις και επιλογές) μπορεί να μας ελκύει ή να μας απωθεί, να μας επηρεάζει είτε με τη μίμηση είτε με τη διαφοροποίηση. Η διαμόρφωση αξιών άρα στο άτομο, δηλαδή το πως (νομίζει ότι πρέπει να) συμπεριφέρεται κατά τη διάρκεια της ζωής του και τι πρέπει να πιστεύει ως αληθές, γίνονται πάντα με αναφορά στο ευρύτερο κοινωνικό δίκτυο (π.χ. πως πρέπει κανείς να μιλά, πως να ντύνεται, τι να τρώει, τι να πίνει, πως να κερδίζει τα προς το ζην κ.ά.). Οι εντυπώσεις και πεποιθήσεις αυτές διαμορφώνουν τόσο τη συμπεριφορά, αλλά και τη διάθεση μας, αν νιώθουμε ευχάριστα ή δυσάρεστα με βάση το τι συμβαίνει γύρω μας και πως το ερμηνεύει η ομάδα. Για παράδειγμα η επιλογή και αξιολόγηση των προβαλλόμενων ειδήσεων στα μέσα ενημέρωσης. Δεν μαθαίνουμε συνήθως μόνο τι έγινε, αλλά υπάρχει σχολιασμός και ερμηνεία, δηλαδή πληροφορούμαστε και το γεγονός και τι πρέπει να πιστεύουμε για το γεγονός. Αυτό μπορεί να είναι και χρήσιμο και είναι καλό ότι μπορούμε σήμερα να ακούμε πολλές και διαφορετικές απόψεις από διάφορες κατευθύνσεις και πηγές.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

Βλέπουμε στην εικόνα δίπλα ένα παράδειγμα από αυτό που η επιστήμη ονομάζει σήμερα κοινωνικό δίκτυο. Οι κουκίδες αντιπροσωπεύουν τα μεμονωμένα άτομα και οι γραμμές τις διασυνδέσεις του κάθε ατόμου: φίλους, συγγενείς, συμμαθητές, γνωστούς. Η εγγύτητα των σχέσεων αντιπροσωπεύεται και από την εγγύτητα των κουκίδων, όχι μόνο από τις μεταξύ τους συνδέσεις (γραμμές).

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
4^ο αιώνας π. Χ.

**πολιτικὸν γὰρ ὁ
ἄνθρωπος καὶ συζῆν
πεφυκός.**

«Ο άνθρωπος είναι προορισμένος να ζει στην κοινωνία της πόλης, η ίδια η φύση τον προόρισε να ζει μαζί με άλλους ανθρώπους.»

Ηθικά Νικομάχεια IX 1169b 15

Γενικώς διάφορες μικρότερες και μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες και σύνολα, καθώς και λαοί και πολιτισμοί μπορεί να έχουν διάφορες πεποιθήσεις για το (α) τι είναι αληθές και (β) τι είναι καλό (ωραίο, χρήσιμο, άξιο μίμησης).

-Τι παρατηρούμε στις διάφορες ομάδες όσον αφορά το αληθές και το καλό; Τι προβλήματα μπορεί να προκύπτουν και γιατί νομίζετε; Βλέπουμε ότι παρόλο που όλες οι ομάδες δίνουν βαρύτητα στο αληθές και στο καλό, είναι πολύ συνηθισμένο διαφορετικοί μεταξύ τους χώροι, μικρότεροι και μεγαλύτεροι, να διαφωνούν και για τις δύο αυτές περιπτώσεις. Διαφωνούν και για το τι είναι αληθές και για το τι είναι καλό. Η δυσκολία εξακρίβωσης της αλήθειας ήταν ιδιαίτερα δύσκολη, ειδικά στο παρελθόν, απώτερο αλλά και πρόσφατο, όπου δεν υπήρχε η τεράστια διάδοση πληροφορίας και αρκετά συχνά τεκμηρίωσης, που υπάρχει σήμερα. Ας σκεφτούμε ότι ακόμη και η ικανότητα ανάγνωσης και γραφής που έχουμε σήμερα, ήταν πολύ λιγότερο διαδεδομένη. Και σήμερα είναι δύσκολη η εξακρίβωση της αλήθειας σε πολλές περιπτώσεις. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει αλήθεια, απλά το ανθρώπινο είδος, όπως όλα τα έμβια όντα, δυσκολεύεται πολύ στην προσέγγιση της. Κατά βάθος όλοι οι άνθρωποι επιθυμούν την αλήθεια και για τα γεγονότα και για τις ερμηνείες, όμως ακόμη και το φάσμα της όρασης στον άνθρωπο είναι περιορισμένο (το κάθε ζώο βλέπει λίγο διαφορετικά ή και καθόλου). Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει το περιβάλλον, απλά δεν έχουμε πάντα σαφή εικόνα γι αυτό.

-Τι νομίζετε ότι μπορεί επιπλέον να επηρεάζει τον άνθρωπο στην αντίληψη της πραγματικότητας ακόμη και όταν έχει κατά τη γνώμη μας επαρκείς πληροφορίες; Οι άνθρωποι φαίνεται να επηρεάζονται στην προσέγγιση της πραγματικότητας από τις επιθυμίες ή και τους φόβους τους. Καμιά φορά βλέπουμε τα πράγματα όπως θα θέλαμε να είναι, όπως θα μας συνέφερε να είναι ή και όπως φοβόμαστε ότι είναι. Είναι οι προβολές που μπορεί να κάνουμε στο περιβάλλον των δικών μας σκέψεων, θελήσεων ή φόβων. Επίσης μπορεί να επηρεάζουν και παγιωμένες πεποιθήσεις στα κοινωνικά σύνολα, να είναι απόηχος παλαιότερης προπαγάνδας, πάλι για την προώθηση απόψεων που κάποια στιγμή κάποιοι άνθρωποι θεώρησαν χρήσιμες ή/και αληθείς. Επιπλέον οι πληροφορίες που μπορεί κανείς να νομίζουμε ότι έχει δεν σημαίνει ότι έχουν γίνει αντιληπτές. Είναι κάτι διαφορετικό να ακούσει κανείς κάτι από το να το καταλάβει και να το συνειδητοποιήσει, να το δεχτεί ως αληθές, σωστό ή έστω άξιο εξέτασης.

ΤΟ ΕΜΦΥΤΟ ΤΗΣ ΦΙΛΟΜΑΘΕΙΑΣ (διαφέρει μόνο το είδος της επιθυμητής γνώσης)

**πάντες άνθρωποι
του εἶδέναι ὀρέγονται
φύσει.
«Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι
θέλουν ἀπό τη φύση
τους νὰ μάθουν.»**

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
4^ο αἰώνας π. Χ.

Μετά τα Φυσικά I 980a

-Πως βλέπουμε να αντιδρούν οι άνθρωποι, όταν διαπιστώσουν ότι κάτι από όσα νόμιζαν ήταν λάθος; Τι νομίζουμε θα πρότειναν οι φιλόσοφοι για αυτές τις περιπτώσεις; Υπάρχει πολύ μεγάλη αδράνεια στη σκέψη και συμπεριφορά του ανθρώπου, αλλά και όλων των όντων και δεν είναι τυχαίο αυτό. Το να αλλάζει κανείς γνώμη για κάτι, ακόμη και όχι σημαντικό, είναι περίπου σαν να αλλάζει θέση στα έπιπλα του σπιτιού του. Αλλά και όταν συμβεί να πειστεί κανείς ότι έκανε λάθος για κάτι, σπεύδει να κατηγορήσει κάποιους άλλους για εξαπάτηση, να βρει ποιος ευθύνεται για την πλάνη ή νιώθει ενοχή και απογοήτευση, ένα αίσθημα αποτυχίας. Αυτές είναι κατανοητές αντιδράσεις και δικαιολογημένες συχνά, δεν είναι όμως παραγωγικές και έχουν το ρίσκο της αδικίας των άλλων, των προηγούμενων (που μπορεί και να είναι ήδη νεκροί). Δεν είναι βέβαιο ότι οι προηγούμενοι, οικείοι ή ξένοι, που διέδωσαν αντιλήψεις και πεποιθήσεις (για το αληθές και το καλό) ότι γνώριζαν και σκόπιμα παραπλάνησαν τους άλλους. Πως θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι προηγούμενοι γνώριζαν πράγματα που ανακαλυφτήκαν πρόσφατα και που δεν γνωρίζουμε εμείς με τα τόσα μέσα που διαθέτουμε σήμερα; Άλλωστε και οι προηγούμενοι τα παρέλαβαν από άλλους, σε μια σειρά γενεών, που σε όλους τους λαούς και όλα τα είδη φαίνεται να κάνει κάθε φορά τη μεγαλύτερη δυνατή ευεργεσία με πρώτο και βασικό το δώρο της ζωής και της μετοχής στον κόσμο. Και χωρίς να οφείλουν κάτι στους επόμενους. Η ευθύνη εξακρίβωσης του αληθούς και του καλού βρίσκεται στους ώμους κάθε γενιάς ξεχωριστά για όλους τους λαούς με την καλλιέργεια των ηθικών και διανοητικών αρετών, που και οι δύο αποβλέπουν στο αληθές. Ο μοναδικός φόβος των φιλοσόφων ήταν ο φόβος της πλάνης. Είμαστε πάντα τυχεροί και ευεργετημένοι κάθε φορά που ερχόμαστε πιο κοντά στο αληθές.

Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 27 Ιανουαρίου 2018

Θέμα 7: Οι αισθήσεις & η αντίληψη

-Καθημερινά μπορεί να μαθαίνουμε πολλά πράγματα, να λαμβάνουμε πολλές πληροφορίες από διάφορες κατευθύνσεις. Μπορούμε να αναφέρουμε παραδείγματα; Με ποιους τρόπους συμβαίνει αυτό; Από την ώρα που ο άνθρωπος έχει επαφή με το περιβάλλον, έρχεται στη ζωή, αναπτύσσεται, συμμετέχει στην κοινότητα, λαμβάνει πληροφορίες από το περιβάλλον. Η επικοινωνία με το περιβάλλον είναι πολύ σημαντική πρώτα απ' όλα για την επιβίωση. Ο άνθρωπος λαμβάνει πληροφορίες όσον αφορά κινδύνους και ευκαιρίες πρωτίστως με τις αισθήσεις (όραση, ακοή, αφή, όσφρηση, γεύση, κρύο-ζέστη). Λαμβάνει πληροφορίες συχνά με το σύνολο των αισθήσεων για την εύρεση και καταλληλότητα της τροφής, την προστασία από το κρύο ή τη ζέστη, την προστασία από ζώα (λύκους, λιοντάρια), που οδήγησαν τους ανθρώπους σε κατασκευές σπιτιών, καλύτερη κοινωνική οργάνωση και συνεργασία. Είναι άρα οι αισθήσεις πολύ σημαντικές και ένα βασικό μέσον στην ανταλλαγή πληροφοριών με το περιβάλλον.

-Πόσο αξιόπιστες είναι οι αισθήσεις; Μόνο ο άνθρωπος έχει αισθήσεις; Υπάρχουν διαφορές στα είδη; Όλα τα είδη στον πλανήτη, όλα τα έμβια όντα, ακόμη και τα φυτά, ανταλλάσσουν πληροφορίες με το περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται, προκειμένου να προσαρμοζονται κατάλληλα, να είναι σε ετοιμότητα και να μπορούν να επιβιώσουν και να έχουν συνέχεια με όσο γίνεται λιγότερη βλάβη. Επειδή όμως μέρος μόνο από την πραγματικότητα μπορεί να γίνει αντιληπτό με τις αισθήσεις, ξέρουμε και ο καθένας από την εμπειρία μας ότι οι αισθήσεις μπορεί να μας παραπλανούν. Η όραση δεν είναι πάντα υγιής στον άνθρωπο, η γεύση μπορεί να επηρεάζεται, όταν είναι κανείς άρρωστος, όπως είχαν παρατηρήσει και οι Σκεπτικοί φιλόσοφοι και άλλοι. Μακρινοί ήχοι και κρότοι δεν ξέρουμε πάντα από τι προέρχονται, ούτε τους ακούν όλοι πάντα και το ίδιο. Είναι γνωστές κάποιες περιπτώσεις ως οφθαλμαπάτες (όταν μία γραμμή δείχνει μεγαλύτερη ή μικρότερη ανάλογα με το τι είναι δίπλα της). Οι αισθήσεις, μολονότι είναι το πρωταρχικό εργαλείο γνωριμίας με το περιβάλλον, μπορεί να παραπλανούν τον άνθρωπο και δεν είναι ίδιες σε όλα τα ζωικά είδη, ενώ διαφέρουν και από άνθρωπο σε άνθρωπο ή και στον ίδιο άνθρωπο, ανάλογα με την περίσταση (π.χ. ασθένεια, κόπωση, ηλικία).

-Τι διαφορά έχει η πληροφορία από τη γνώση; Ως γνώση συνήθως αντιλαμβανόμαστε την αληθή πληροφορία. Με αυτή τη σημασία χρησιμοποιούμε και το ρήμα *μαθαίνω* που υπάρχει σε όλες τις γλώσσες και υπονοεί ότι *δέχομαι ως αληθή την πληροφορία που έλαβα* (αλλιώς χρησιμοποιούμε το ρήμα *άκουσα*). Η φύση και τα όρια της γνώσης είχαν απασχολήσει φυσικά και τους αρχαίους φιλοσόφους, εφόσον φιλοσοφία είναι η αναζήτηση του αληθούς. Στον πλατωνικό διάλογο *Θεαίτητο* εξετάζεται εκτενώς το τι είναι γνώση (*έπιστήμη*). Στη συζήτηση συμμετέχουν ο Σωκράτης, ο μαθηματικός Θεόδωρος και ο μαθητής του Θεαίτητος και άλλοι μαθητές και φίλοι του Σωκράτη. Στον διάλογο προτείνονται σταδιακά διάφοροι ορισμοί για τη γνώση (θυμόμαστε πως για τους φιλοσόφους ήταν σημαντικοί οι ορισμοί).

Στον πιο σύνθετο από τους ορισμούς που εξετάζονται στον πλατωνικό *Θεαίτητο*, τον 3^ο ορισμό, ως γνώση ορίζεται η γνώμη, που είναι όμως αληθής και συνοδεύεται από τεκμηρίωση/εξήγηση. Ο διάλογος αυτός δεν είναι εύκολο κείμενο, κάνουμε όμως εδώ μια πρώτη αναφορά, επειδή η γνώση είναι σημαντική έννοια και όλοι τη θέλουν ή νιώθουν ότι έχουν.

ΟΡΙΣΜΟΙ ΓΝΩΣΗΣ

1^{ος}: *οὐκ ἄλλο τί ἐστὶν ἐπιστήμη ἢ αἴσθησις* «Γνώση δεν είναι τίποτε άλλο από αίσθηση» (151e)

2^{ος}: *κινδυνεύει δὲ ἡ ἀληθῆς δόξα ἐπιστήμη εἶναι* «Γνώση είναι μάλλον η αληθής κρίση» (187b)

3^{ος}: *τὴν μὲν μετὰ λόγου ἀληθῆ δόξαν ἐπιστήμην εἶναι* «Γνώση είναι η αληθής κρίση που συνοδεύεται από λόγο» (201d)

ΟΡΙΣΜΟΙ ΛΟΓΟΥ

1^{ος}: *τὸ τὴν αὐτοῦ διάνοιαν ἐμφανῆ ποιεῖν διὰ φωνῆς μετὰ ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων* «Κοινοποίηση της σκέψης του ανθρώπου με ομιλία, μέσα από φράσεις και λέξεις» (206d)

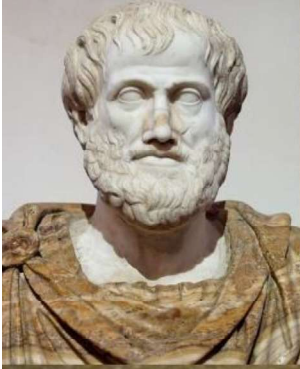
2^{ος}: *τὴν διὰ στοιχείων διέξοδον περὶ ἐκάστου* «Απαρίθμηση των συστατικών μερών κάθε πράγματος» (207c)

3^{ος}: *τὸ ἔχειν τι σημεῖον εἰπεῖν ὧ τῶν ἀπάντων διαφέρει τὸ ἐρωτηθῆν* «Επισημανση της ειδοποιου διαφορας κάθε πράγματος (σε τι διαφέρει από όλα τα άλλα)» (208c)

ΠΛΑΤΩΝ
5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.
Θεαίτητος

ΟΛΟΙ ΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΟΝΤΑΙ ΑΝΕΠΑΡΚΕΙΣ & Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΟΙΑΖΕΙ ΠΡΟΟΙΜΙΟ ΣΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

Η απατηλότητα και ρευστότητα των αισθήσεων έστρεψε τόσο τον Πλάτωνα όσο και τον Αριστοτέλη (πιθανόν νωρίτερα και τους Πυθαγορείους) στο να δώσουν μεγάλη σημασία στην αναζήτηση της γνώσης μέσα από την αναλυτική σκέψη και αυτό που ονομάζει ειδικά ο Αριστοτέλης *νου*. Οι αισθήσεις μας δίνουν μια πρώτη επαφή και επικοινωνία με το περιβάλλον, συνδέονται όμως και με την τροφοδότηση των παθών, τα οποία ως είδη ασθενειών παρεμβαίνουν και εμποδίζουν την επικοινωνία με την πραγματικότητα, τη διαύγεια του πνεύματος. Ο νους κατά τον Αριστοτέλη ήταν το κεντρικότερο μέρος της ψυχής (η ψυχή της ψυχής), μέρος του οποίου ο Αριστοτέλης υποστήριξε ότι είναι αθάνατο σε όλους τους ανθρώπους.

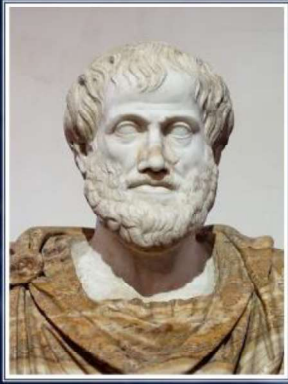

*ὁ δὲ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν
καὶ τοῦτον θεραπεύων καὶ
διακείμενος ἄριστα καὶ
θεοφιλέστατος ἔοικεν.*

«Ο άνθρωπος που ενεργεί σύμφωνα με τον νου και υπηρετεί τον νου, φαίνεται ότι και σε άριστη ψυχική κατάσταση βρίσκεται και ιδιαίτερα θεοφιλής είναι.»

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
4^{ος} αιώνας π. Χ.

Ἠθικά Νικομάχεια X 1179a

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
4^ο αιώνας π. Χ.

δοκεῖ γοῦν ἡ φιλοσοφία
θαυμαστὰς ἡδονὰς ἔχειν
καθαριότητι καὶ τῷ βεβαίῳ.

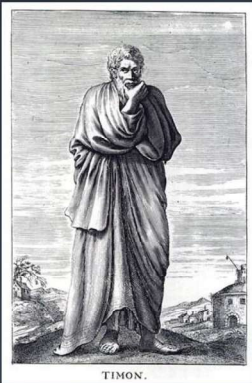
«Ἡ φιλοσοφία φαίνεται ὅτι
προσφέρει ἀπολαύσεις
θαυμαστὲς γιὰ τὴν καθαρότητα
καὶ τὴν ἀξιοπιστία τους.»

Ἠθικά Νικομάχεια Χ 1177a

Οι Σκεπτικοί φιλόσοφοι (Ακαδημεικοί και Πυρρώνειοι) υποστηρίζουν ὅτι οὔτε οἱ αἰσθήσεις οὔτε ἡ λογική μποροῦν νὰ δώσουν ἀσφαλὴ συμπεράσματα στους ἀνθρώπους. Ὁ Τίμων ὁ Φλιάσιος εἰδικὰ ἀναφερόταν τόσο στις αἰσθήσεις, ὅσο και στους ἀνθρώπινους λογισμούς σαν νὰ ἦταν δύο ληστὲς που ἐξαπατοῦν καὶ βλάπτουν τους ἀνθρώπους, ἀπομακρύνοντας τους ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

Σ Η ΑΠΑΘΗΛΟΤΗΤΑ ΑΙΣΘΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΛΟΓΙΣΜΩΝ

Κ Π
Ε Υ
Π Ρ
Τ Ρ
Ι Ω
Κ Ν
Ι Ε
Σ Ι
Μ Ο
Ο Ι
Σ

Τίμων
ο Φλιάσιος
(4^{ος}-3^{ος} αιώνας π. Χ.)

συνῆλθεν Ἀτταγᾶς τε
καὶ Νουμήνιος

«Συνάντησε ὁ Ἀτταγᾶς τὸν
Νουμήνιο (πβ. βρήκε ὁ Φίλιππος
τὸν Ναθαναήλ).»

*Ὁ Ἀτταγᾶς καὶ ὁ Νουμήνιος ἦταν περίφημοι
ληστὲς τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ φράση λεγόταν
παροιμιακὰ ὅταν σμίγαν ἄνθρωποι με
παραπλήσια, ἀρνητικὰ συνήθως, χαρακτηριστικά.
Ὁ Τίμων τὴ χρησιμοποιοῦσε ἀναφερόμενος στις
αἰσθήσεις καὶ τους λογισμούς τῶν ἀνθρώπων,
υπονοώντας πως αὐτὰ τὰ δύο συνηθίζουν νὰ τους
ἐξαπατοῦν.

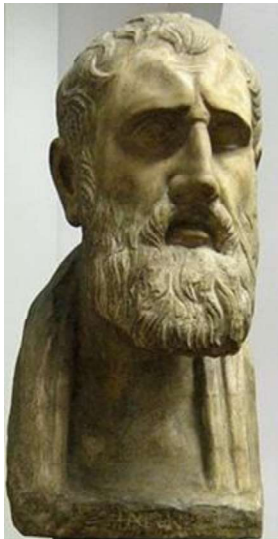
(πηγή: Διογένης Λαέρτιος 9.12.114)

Οἱ λογισμοὶ ωστόσο γιὰ τους οποίους μιλοῦσαν οἱ Σκεπτικοὶ καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι εἶναι κάτι ἀρκετὰ
διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ἀριστοτελικὸ νοῦ, που εἶναι θέμα στο οποίο θα ἐπανέλθουμε, καθὼς ὁ ὅρος
αὐτὸς ἀπαντᾷ ἤδη ἀπὸ τους προσωκρατικούς με διάφορες σημασίες.

Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 3 Φεβρουαρίου 2018

Θέμα 8: Η σκέψη & το συναίσθημα

-Μιλήσαμε και με προηγούμενη ευκαιρία για τη σκέψη και το συναίσθημα στους ανθρώπους. Τι νομίζετε; Είναι αυτές οι δύο έννοιες αντιφατικές ή συνδεδεμένες; Η σκέψη και τα συναισθήματα αντιμετωπίζονται συχνά ως αντίπαλες ή αντιφατικές έννοιες, συχνά όταν αντιλαμβάνεται κανείς τη σκέψη ως ψυχρή λογική. Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως το τι αισθάνεται κανείς, πως αντιμετωπίζει μια κατάσταση, είναι στενά συνδεδεμένο με το τι σκέφτει κανείς και πως αντιλαμβάνεται ένα γεγονός ή κάποια πληροφορία. Όταν για παράδειγμα κερδίσει η αγαπημένη μας ομάδα στο ποδόσφαιρο ή έρθει να μας επισκεφτεί μια φίλη μας, που είχαμε καιρό να δούμε, έχουμε χαρά και ευδιαθεσία, επειδή αξιολογούμε το γεγονός αυτό θετικά. Όταν κερδίσουμε χρήματα σε ένα τυχερό παιχνίδι, χαιρόμαστε και πάλι επειδή θεωρούμε το γεγονός αυτό θετικό. Όταν έρθουμε σε ρήξη με φίλους ή γνωστούς, λυπούμαστε πάλι, επειδή αξιολογούμε το γεγονός αυτό αρνητικά. Τις αυθόρμητες αρνητικές ή και θετικές εκφάνσεις στην ανθρώπινη διάθεση οι φιλόσοφοι και ειδικότερα οι Στωικοί και με άλλη ευκαιρία είπαμε ότι τα ονόμαζαν πάθη. Τα πάθη θεωρούνταν νοσήματα της ανθρώπινης σκέψης, π.χ. η φιλαργυρία συνδέεται με τη σκέψη και πεποίθηση ότι το χρήμα είναι καλό.

Ζήνων ο Κιτιεύς
4^{ος}-3^{ος} αιώνας π. Χ.

πηγή: Διογένης Λαέρτιος, 7.115

Ὡς δὲ λέγεται τινὰ ἐπὶ τοῦ σώματος
ἀρρωστήματα, οἷον ποδάγρα καὶ ἀρθρίτιδες,
οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς φιλοδοξία καὶ φιληδονία
καὶ τὰ παραπλήσια. τὸ γὰρ ἀρρώστημά ἐστι
νόσημα μετ' ἀσθενείας, τὸ δὲ νόσημα οἴησις
σφόδρα δοκοῦντος αἵρετοῦ.

«Και όπως λέγεται και για τις αρρώστιες του σώματος, όπως η ποδάγρα και οι αρθρίτιδες, έτσι και όσον αφορά την ψυχή είναι η φιλοδοξία και η φιληδονία και τα παραπλήσια. Η αρρώστια είναι νόσημα που συνοδεύεται από αδυναμία. Νόσημα είναι η εντύπωση ότι κάτι είναι ιδιαίτερα επιθυμητό.»

Οι φιλόσοφοι διαπίστωναν ότι είναι καλό ο άνθρωπος να μην ταράζεται υπέρμετρα από αρνητικά ή θετικά συναισθήματα, τα οποία συνδέονται με ερμηνεία γεγονότων, τη φαντασία για το μέλλον ή το παρελθόν και σκέψεις διάφορες, επειδή αυτό διαταράσσει τη νόηση. Από τη σοφία του κινεζικού πολιτισμού έχουμε το ρητό ότι δεν υπάρχουν καλά και κακά νέα, υπάρχουν μόνο νέα.

-Με τι άλλο νομίζετε ότι συνδέεται η ερμηνεία γεγονότων ή πληροφοριών που λαμβάνουμε από το περιβάλλον; Πως σχετίζεται η έννοια του αιτίου και αποτελέσματος με τις πληροφορίες; Κάποιο γεγονός προσωπικό ή στο ευρύτερο περιβάλλον μας, κάποια επιτυχία ή αποτυχία, δική μας ή κάποιου άλλου ή ευρύτερα ενός συνόλου ανθρώπων (ομάδες, κόμματα, χώρες) είναι κατανοητό και

ανθρώπινο να φέρνει μαζί χαρά ή λύπη, και τα δύο όμως, όταν τα βιώνουμε σε μεγάλο βαθμό, αποσπούν και λειτουργούν ως αντιπερισπασμοί στο έργο μας, που είναι η επιδίωξη των αρετών. Η διατήρηση της ηρεμίας και γαλήνης ανεξάρτητα από τις συνθήκες δείχνει εμπιστοσύνη στη σοφία της φύσης και του κόσμου και βασιζέται στην πραγματική και ειλικρινή ομολογία άγνοιας (ότι πραγματικά δεν ξέρουμε ή ξέρουμε λίγα πράγματα), που είναι η φιλοσοφία. Ο άνθρωπος έχει καθημερινά πολύ λίγες πληροφορίες σε σχέση με το όσες υπάρχουν από τα όσα συμβαίνουν κάθε μέρα. Έχει λίγες πληροφορίες για να βγάξει πολύ δυναμικά και αρνητικά συμπεράσματα. Μπορεί ωστόσο να απολαύσει και να χαρεί τη ζωή για τη συμμετοχή στην ύπαρξη. Με αγωνιστικότητα για λογικούς στόχους, που θέτει κανείς με καλή προαίρεση και θεμιτά μέσα, χωρίς όμως να αγωνιά για την έκβαση των πραγμάτων. Η προσπάθεια δεν είναι άμεσα συνδεδεμένη με το αποτέλεσμα. Επίσης η σύνδεση αιτίου και αποτελέσματος, που κάνουμε συχνά ('αν δεν ντυθείς γερά, θα αρρωστήσεις') δεν είναι βέβαιη. Βέβαιες δεν είναι ούτε οι πληροφορίες που λαμβάνουμε συχνά, ούτε οι ερμηνείες τους. Είναι σημαντικό οι φιλόσοφοι να δείχνουν δυναμική με έλλογα μέσα και ευμενή προαίρεση και ειδικά σε περιπτώσεις αδικίας, που είναι νόσημα της ψυχής κατά τον Πλάτωνα ειδικά και τον Σωκράτη. Όπως όμως επιβεβαιώνουν και αυτοί και άλλοι φιλόσοφοι, η αδικία βλάπτει τον άδικο. Είναι άρα χρήσιμο και να μην αδικεί κανείς και να μην επιτρέπει τους άλλους να τον αδικούν, ώστε να τους προστατεύει από την άδικη συμπεριφορά, κάθε φορά που αυτό είναι εφικτό. Κινητήριος δύναμη σε όλα αυτά, αιτία μαζί και αποτέλεσμα είναι η ανθρώπινη σκέψη. Η σκέψη τροφοδοτείται από τις πληροφορίες που λαμβάνουμε με τις αισθήσεις, είναι όμως κάτι πολύ πιο πολύτιμο, το οποίο μπορεί να συνθέσει τις πληροφορίες που λαμβάνει με χρήσιμο ή επιβλαβή και παθολογικό τρόπο.

**Νοῦς ὄρα καὶ νοῦς
ἀκούει, τ' ἄλλα
κωφὰ καὶ τυφλά.**

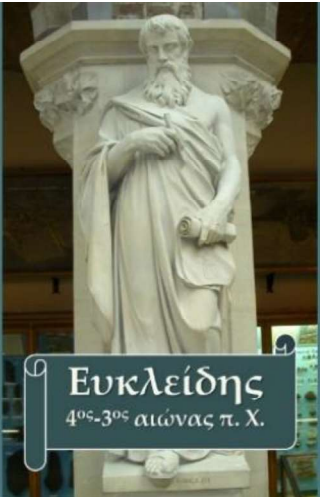
«Ο νους βλέπει και ο νους
ακούει, όλα τα άλλα είναι
κωφά και τυφλά.»

πηγή: Κλήμης Αλεξανδρείας, Στραωματείς 2.6

-Κοιτάζοντας τις κατηγορίες των παθών που οργάνωσαν και ταξινομήσαν οι Στωικοί και άλλοι φιλόσοφοι τι βλέπουμε; Αναγνωρίζουμε κάποια από τα πάθη αυτά σε μάς; Πόσο εύκολο είναι να διαγνωστούν και να αντιμετωπιστούν; Τα πάθη είναι ως ένα βαθμό και είδος κοινωνικής ενέργειας και όταν επεμβαίνει και μεσολαβεί ο νους και η λογική μετατρέπονται σε ευπάθειες, τα καλά συναισθήματα, που είναι κινητήριος δύναμη του πολιτισμού προς το αγαθό. Πολλά δυσμενή συναισθήματα οι Στωικοί και ο Αριστοτέλης τα χαρακτηρίζουν ως νοσήματα, αρρώστιες δηλαδή, που όπως και για τις σωματικές αρρώστιες δεν ευθύνεται πάντα το ίδιο το άτομο (είναι άλλωστε πολλοί διαχρονικά οι νοσούντες) και δεν είναι εύκολο να αντιμετωπιστούν. Η λογική και ο λόγος, η συζήτηση

με καλούς φίλους και αξιόπιστους, ευμενείς ανθρώπους και η συμμετοχή σε ομάδες και δράσεις, που έχουν στόχο ακριβώς τον περιορισμό των επιβλαβών παθών (όπως ήταν στην αρχαιότητα οι Πυθαγόρειοι και όλες λίγο πολύ οι φιλοσοφικές ομάδες) μπορεί να είναι πολύ βοηθητική στη βελτίωση της ποιότητας της σκέψης και της ποιότητας ζωής των ανθρώπων. Είναι πάντα δύσκολο, όπως άλλωστε και κάθε βήμα στον ανθρώπινο πολιτισμό.

Ευκλείδης
4^{ος}-3^{ος} αιώνας π. Χ.

*Μή είναι βασιλική
ἀτραπόν επί γεωμετρίαν.
«Δεν υπάρχει εύκολος
(βασιλικός) δρόμος για να
μάθει κανείς γεωμετρία.»*

πηγή: Πρόκλος, Σχόλια στο α' βιβλίο των
Στοιχείων του Ευκλείδη, σ. 57.

Η λέξη Γεωμετρία σχετίζεται με το μέτρημα της γης, όταν οι πιο πολλοί άνθρωποι ήταν αγρότες, για να έχουν όλοι ίσο, ανάλογο ή δίκαιο με κάποιον τρόπο μέρος στη μοιρασιά της γης από την οποία ζούσαν. Για αυτό συνδέεται ιδιαίτερα με την έννοια της δικαιοσύνης. Ιδιαίτερη πρόοδο στη Γεωμετρία είχαν οι Αιγύπτιοι, οι Βαβυλώνιοι και άλλοι λαοί. Οι Έλληνες ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με το γιατί, την απόδειξη: γιατί ισχύει το Πυθαγόρειο θεώρημα, γιατί κάτι είναι δίκαιο και κάτι άλλο όχι, γιατί το δίκαιο είναι προτιμότερο από το άδικο και παραπλήσια.

ΠΛΑΤΩΝ
5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.

*Μηδεις ἀγεωμέτρητος εισίτω μου την στέγην,
ἤγουν μηδεις ἄδικος παρεισερχέσθω τῆδε,
δίκαιον γὰρ καὶ ισότης ἐστὶ Γεωμετρία.
«Κανείς αγεωμέτρητος ας μην εισέλθει στη στέγη
μου, δηλαδή κανείς άδικος ας μην μπει σ' αυτήν.
Γιατί δίκαιο και ισότης είναι η Γεωμετρία.»*

πηγή: Πρόκλος, Σχόλια στο Α' βιβλίο των Στοιχείων του
Ευκλείδη 29-30)

Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 10 Φεβρουαρίου 2018
Θέμα 9: Ατομική ευτυχία & κοινωνική ευτυχία, αποσπάσματα
από τα Πολιτικά VII του Αριστοτέλη

ΤΟ ΑΡΙΣΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΟΛΗ & Ο ΚΑΛΥΤΕΡΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ

περι δὲ πολιτείας ἀρίστης τὸν μέλλοντα ποιήσασθαι τὴν [15] προσήκουσαν ζήτησιν ἀνάγκη διορίσασθαι πρῶτον τίς αἰρετώτατος βίος. ἀδήλου γὰρ ὄντος τούτου καὶ τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἀδήλον εἶναι πολιτείαν: «Αὐτός που θα θελήσει να διερευνήσει με τη σωστή μέθοδο το ζήτημα του ἀριστοῦ πολιτεύματος, θα πρέπει πρῶτα να προσδιορίσει ποιος εἶναι ο καλύτερος τρόπος ζωῆς. Διότι αν εἶναι ἀγνωστος αὐτός τότε αναγκαστικά θα εἶναι ἀγνωστο και το ἀριστο πολίτευμα.»

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

τριῶν οὐσῶν μερίδων, τῶν τε ἐκτὸς καὶ τῶν ἐν τῷ σώματι καὶ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ, πάντα ταῦτα ὑπάρχειν τοῖς μακαρίοις χρή. «Υπάρχουν τρία εἶδη ἀγαθῶν: τα ἀγαθὰ του ἐξωτερικοῦ κόσμου, τα ἀγαθὰ του σώματος και τα ἀγαθὰ της ψυχῆς. Ὅλα αὐτὰ πρέπει να τα ἔχουν οι μακάριοι [...].»

οὐδεὶς γὰρ ἂν φαίη μακάριον τὸν μηθὲν μόριον ἔχοντα ἀνδρείας μηδὲ σωφροσύνης μηδὲ δικαιοσύνης μηδὲ φρονήσεως, ἀλλὰ δεδιότα μὲν τὰς παραπετομένας μυίας, ἀπεχόμενον δὲ μηθενός, ἂν ἐπιθυμήσῃ τοῦ φαγεῖν ἢ πιεῖν, τῶν ἐσχάτων, ἔνεκα δὲ τεταρτημορίου διαφθείροντα τοὺς φιλάτους φίλους, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὴν διάνοιαν οὕτως ἄφρονα καὶ διεψευσμένον ὥσπερ τι παιδίον ἢ μαινόμενον. «[...] Δεν μπορούμε να ονομάσουμε μακάριο κάποιον που δεν ἔχει ἴχνος ἀνδρείας, σωφροσύνης, δικαιοσύνης και φρόνησης, ἀλλὰ φοβάται ἀκόμη και το πέταγμα της μύγας ἢ δεν ἔχει τη δύναμη να ἀποφύγει ἀκόμη και τα πιο ἐπιβλαβῆ πράγματα, αν ἐπιθυμήσει να πιεῖ ἢ να φάει κάτι ἢ θυσιάζει τους καλύτερους φίλους του για να κερδίσει ἓνα τέταρτο οβολοῦ. Το ἴδιο και στο θέμα του μυαλοῦ, αν εἶναι τόσο ἀσύνετος και παραπλανημένος ὅσο και το μικρὸ παιδί ἢ ἓνας παράφρων.»

ΔΙΑΦΩΝΙΑ ΥΠΑΡΧΕΙ ΣΤΗΝ ΠΟΣΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΡΕΤΗΣ

ἀλλὰ ταῦτα μὲν λεγόμενα ὥσπερ πάντες ἂν συγχωρήσειαν, διαφέρονται δ' ἐν τῷ ποσῷ καὶ ταῖς ὑπεροχαῖς. τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς ἔχειν ἰκανὸν εἶναι νομίζουσιν ὅποσονοῦν, πλοῦτου δὲ καὶ χρημάτων καὶ δυνάμεως καὶ δόξης καὶ πάντων τῶν τοιούτων εἰς ἄπειρον ζητοῦσι τὴν ὑπερβολήν. «Ὅλοι συμφωνοῦν με τα παραπάνω [...] διαφωνοῦν ὁμως ως προς την ποσότητα και την ὑπεροχὴ κάθε ἀγαθοῦ. Γιατί θεωροῦν ἀρκετὴ ὅση ποσότητα ἀρετῆς ἔχει ο ἄνθρωπος, ἐνῶ ζητοῦν να ἔχουν για πάντα σε ὑπέρμετρες ποσότητες πλοῦτο, χρήματα, δύναμη, δόξα και ὅλα τα παρόμοια.»

Η ΑΡΕΤΗ ΦΕΡΝΕΙ ΤΑ ΥΛΙΚΑ ΑΓΑΘΑ, ΟΧΙ ΤΟ ΑΝΤΙΘΕΤΟ

ῥάδιον μὲν περὶ τούτων καὶ διὰ τῶν ἔργων λαμβάνειν τὴν πίστιν, ὀρῶντας ὅτι κτῶνται καὶ φυλάττουσιν οὐ τὰς ἀρετὰς τοῖς ἐκτὸς ἀλλ' ἐκεῖνα ταύταις, καὶ τὸ ζῆν εὐδαιμόνως, εἴτ' ἐν τῷ χαίρειν ἐστὶν εἴτ' ἐνάρετῃ τοῖς ἀνθρώποις εἴτ' ἐν ἀμφοῖν, ὅτι μᾶλλον ὑπάρχει τοῖς τὸ ἦθος μὲν καὶ τὴν διάνοιαν κεκοσμημένοις εἰς ὑπερβολήν, περὶ δὲ τὴν ἔξω κτῆσιν τῶν ἀγαθῶν μετριάζουσιν, ἢ τοῖς ἐκεῖνα μὲν κεκτημένοις πλείω τῶν χρησίμων, ἐν δὲ τούτοις ἐλλείπουσιν: «Εὐκόλα και μέσα ἀπὸ τα πράγματα βλέπουμε πως οι ἄνθρωποι ἀποκτοῦν και διατηροῦν τις ἀρετές ὄχι με τα υλικά ἀγαθὰ, ἀλλὰ τα υλικά ἀγαθὰ ἀποκτοῦν με τις ἀρετές, κι ὅτι η ευτυχισμένη ζωὴ, εἴτε τη χαρούμενη, εἴτε την ἐνάρετη εἴτε και τις δύο μαζί, τις χαίρονται κυρίως ὅσοι ἔχουν περισσότερη ἠθική και διανοητική

καλλιέργεια και λιγότερα υλικά αγαθά, από όσους έχουν περισσότερα υλικά αγαθά από τα απαραίτητα και λιγότερα ηθικά αγαθά από τα απαραίτητα.»

ΤΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΑΓΑΘΑ ΕΧΟΥΝ ΚΑΠΟΙΟ ΣΚΟΠΟ

οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν λόγον σκοπούμενοις εὐσύνοπτόν ἐστιν. τὰ μὲν γὰρ ἐκτὸς ἔχει πέρασ, ὡσπερ ὄργανόν τι, (πᾶν τε τὸ χρήσιμον εἰς τι), ὧν τὴν ὑπερβολὴν ἢ βλάβειν ἀναγκαῖον ἢ μηθὲν ὄφελος εἶναι τοῖς [10] ἔχουσιν «Εύκολα το κατανοούμε αυτό με τη λογική, γιατί όλα τα εξωτερικά αγαθά, όπως και κάθε ὄργανο, ἔχουν ἓνα σκοπό, ἡ χρησιμότητά τους σε κάτι αποβλέπει. Ἄρα ἡ υπερβολικὴ ποσότητα ἀναγκαστικὰ ἢ βλάπτει ἢ δὲν ωφελεῖ καθόλου τους κατόχους της.»

ΟΙ ΨΥΧΙΚΕΣ ΑΡΕΤΕΣ

τῶν δὲ περὶ ψυχὴν ἕκαστον ἀγαθῶν, ὅσῳ περ ἂν ὑπερβάλλῃ, τοσοῦτῳ μᾶλλον χρήσιμον εἶναι, εἰ δεῖ καὶ τούτοις ἐπιλέγειν μὴ μόνον τὸ καλὸν ἀλλὰ καὶ τὸ χρήσιμον. [...] ὥστ' εἴπερ ἐστὶν ἡ ψυχὴ καὶ τῆς κτήσεως καὶ τοῦ σώματος τιμώτερον καὶ ἀπλῶς καὶ ἡμῖν, ἀνάγκη καὶ τὴν διάθεσιν τὴν ἀρίστην ἕκαστου ἀνάλογον τούτων ἔχειν. «Ὁμως οἱ ψυχικὲς ἀρετὲς, ὅσο πιο υπερβολικὲς εἶναι, τόσο περισσότερο χρησιμεύουν, ἀν πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη ὄχι μόνον τὴν ωραιότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν χρησιμότητά τους [...] ἀν παραδεχτούμε λοιπὸν ὅτι γιὰ μας ἡ ψυχὴ εἶναι πολυτιμότερη ἀπὸ τα υλικά αγαθά καὶ ἀπὸ τὸ σῶμα, ἀνάλογη σημασία πρέπει νὰ ἀποδίδουμε καὶ στὴν τελειοποίηση τοῦ καθενός.»

ΤΑ ΥΛΙΚΑ ΑΓΑΘΑ ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΣ ΩΦΕΛΟΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ & ΟΧΙ ΤΟ ΑΝΤΙΘΕΤΟ

ἔτι δὲ τῆς ψυχῆς ἔνεκεν ταῦτα πέφυκεν αἰρετὰ καὶ δεῖ πάντας [20] αἰρεῖσθαι τοὺς εὖ φρονούοντας, ἀλλ' οὐκ ἐκείνων ἔνεκεν τὴν ψυχὴν. «Εἶναι ἐπίσης φανερό ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι ἐπιθυμητὰ γιὰ χάρις τῆς ψυχῆς καὶ ὅσοι σκέπτονται σωστά πρέπει νὰ τα ἐπιδιώκουν γιὰ δικὴ τῆς ωφέλεια καὶ ποτέ νὰ μὴν υπολογίζουν τὴν ἀξία τῆς ψυχῆς με βάση ἐκεῖνα τα αγαθά.»

ΕΥΤΥΧΙΑ versus ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑ

ἐπεὶ καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς εὐδαιμονίας διὰ ταῦτ' ἀναγκαῖον ἑτέραν εἶναι (τῶν μὲν γὰρ ἐκτὸς ἀγαθῶν τῆς ψυχῆς αἴτιον ταυτόματον καὶ ἡ τύχη, δίκαιος δ' οὐδεὶς οὐδὲ σώφρων ἀπὸ τύχης οὐδὲ διὰ τὴν τύχην ἐστίν) ἐχόμενον[30] δ' ἐστὶ καὶ τῶν αὐτῶν λόγων δεόμενον καὶ πόλιν εὐδαίμονα τὴν ἀρίστην εἶναι καὶ πράττουσαν καλῶς. «Ἀναπόφευκτα ἡ εὐτυχία διαφέρει ἀπὸ τὴν εὐδαιμονία—ἡ πρώτη ἀνήκει στα εξωτερικά αγαθά καὶ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς τύχης που ἐρχεται ἀπὸ μόνη τῆς, χωρὶς νὰ κάνουμε προσπάθεια, κανεὶς ὁμως δὲν γίνεται δίκαιος ἢ σώφρων ἀπὸ τύχη. Ἐπακόλουθο αὐτῆς τῆς ἀρχῆς [...] εἶναι ὅτι εὐδαίμων πόλις εἶναι ἡ ἀρίστη πόλις που κυβερνιέται καλά.» (Πολιτικά 7.1323b)

ΑΡΙΣΤΗ Η ΖΩΗ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΤΟΣΗ ΑΡΕΤΗ ΩΣΤΕ ΝΑ ΕΚΤΕΛΕΙ ΕΝΑΡΕΤΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

πότερον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν τὴν αὐτὴν εἶναι φατέον ἑνός τε ἕκαστου τῶν ἀνθρώπων καὶ πόλεως ἢ μὴ τὴν αὐτὴν, λοιπὸν ἐστὶν εἰπεῖν. [...] ὅσοι γὰρ ἐν πλούτῳ τὸ ζῆν εὐτίθενται ἐφ' ἑνός, οὗτοι καὶ τὴν πόλιν ὄλην, ἐὰν ἢ πλουσία, μακαρίζουσιν: ὅσοι τε τὸν τυραννικὸν βίον μάλιστα τιμῶσιν, οὗτοι καὶ πόλιν τὴν πλείστων ἄρχουσιν εὐδαιμονεστάτην ἂν εἶναι φαίεν: εἴ τέ τις τὸν ἓνα δι' ἀρετὴν ἀποδέχεται, καὶ πόλιν εὐδαιμονεστέρην φήσει τήνσπουδαιωτέραν «Μένει τώρα νὰ δούμε ἀν ἡ εὐδαιμονία κάθε ἀνθρώπου καὶ τῆς πόλης εἶναι ἡ ἴδια ἢ ὄχι. [...] Ὅσοι υποστηρίζουν ὅτι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀτόμου εἶναι νὰ ζεῖ πλουσία, τότε μακαρίζουν καὶ τὴν πλουσία πόλις. Καὶ ὅσοι προτιμοῦν τὸν τυραννικὸν τρόπο ζωῆς, θὰ θεωροῦσαν περισσότερο εὐδαίμονα τὴν πόλις που ἐπεκτείνει τὴν

κυριαρχία της σε πάρα πολλούς ανθρώπους. Τέλος, αν κάποιος υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος είναι ευδαίμων χάριν της αρετής, θα δεχτεί ότι ευδαιμονέστερη πόλη είναι η πιο ενάρετη πόλη.»

ΕΙΝΑΙ ΣΥΜΒΑΤΗ Η ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ;

ἀλλὰ ταῦτ' ἤδη δύο ἐστὶν ἃ δεῖται σκέψεως, ἓν μὲν πότερος αἰρετώτερος [15] βίος, ὁ διὰ τοῦ συμπολιτεύεσθαι καὶ κοινωνεῖν πόλεως ἢ μᾶλλον ὁ ξενικός καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀπολελυμένος «Ποια είναι η προτιμότερη ζωή, εκείνου που συμμετέχει στην πολιτική και κοινωνική ζωή της πόλης ή εκείνου που ζει σαν ξένος και έχει απαλλαγεί από τις πολιτικές και κοινωνικές του υποχρεώσεις;»

ΑΡΙΣΤΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΟΠΟΥ ΥΠΑΡΧΕΙ Η ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΓΙΑ ΕΥΤΥΧΙΑ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ

ὅτι μὲν οὖν ἀναγκαῖον εἶναι πολιτείαν ἀρίστην ταύτην τὴν τάξιν καθ' ἣν κἂν ὄστισοῦν ἄριστα πράττοι καὶ ζῶν [25] μακαρίως, φανερόν ἐστιν: «Ἐγινε φανερό ότι αναγκαστικά άριστο είναι το πολίτευμα εκείνο σύμφωνα με τους θεσμούς του οποίου κάθε πολίτης μπορεί να ζει άριστα και να βρίσκει ευτυχία.»

ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ Ή ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΤΙΜΟΤΕΡΟΣ

ἀμφισβητεῖται δὲ παρ' αὐτῶν τῶν ὁμολογούντων τὸν μετ' ἀρετῆς εἶναι βίον αἰρετώτατον πότερον ὁ πολιτικός καὶ πρακτικός βίος αἰρετός ἢ μᾶλλον ὁ πάντων τῶν ἐκτὸς ἀπολελυμένος, οἷον θεωρητικός τις, ὃν μόνον τινές φασιν εἶναι φιλόσοφον. «Και όσοι όμως συμφωνούν ότι ο ενάρετος βίος είναι ο προτιμότερος, αμφισβητούν ποιος από τους δύο είναι προτιμότερος, ο πολιτικός και πρακτικός ή εκείνος χωρίς καμία εξωτερική σχέση, ο θεωρητικός, τον οποίο ορισμένοι θεωρούν ως τον μόνο που ταιριάζει σε φιλόσοφο.»

ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ Ή ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ;

σχεδὸν γὰρ τούτους τοὺς [30] δύο βίους τῶν ἀνθρώπων οἱ φιλοτιμότεροι πρὸς ἀρετὴν φαίνονται προαιρούμενοι, καὶ τῶν προτέρων καὶ τῶν νῦν: λέγω δὲ δύο τὸν τε πολιτικὸν καὶ τὸν φιλόσοφον. διαφέρει δὲ οὐ μικρὸν ποτέρως ἔχει τὸ ἀληθές: ἀνάγκη γὰρ τὸν γε εὖ φρονοῦντα πρὸς τὸν βελτίω σκοπὸν συντάττεσθαι, καὶ τῶν [35] ἀνθρώπων ἕκαστον καὶ κοινῇ τὴν πολιτείαν. «Γιατί τους δύο αυτούς τρόπους φαίνεται να προτιμούν οι πιο αφοσιωμένοι στην αρετή άνθρωποι, και οι παλαιότεροι και οι σύγχρονοι. Και λέγοντας δύο τρόπους ζωής εννοώ τη ζωή του πολιτικού και τη ζωή του φιλοσόφου. Μας ενδιαφέρει να δούμε σε ποια από τις δύο γνώμες βρίσκεται η αλήθεια.» (Πολιτικά 7.1324a)

ΤΑ ΠΛΗΝ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

νομίζουσι δ' οἱ μὲν τὸ τῶν πέλας ἄρχειν δεσποτικῶς μὲν γιγνόμενον μετ' ἀδικίας τινὸς εἶναι τῆς μεγίστης, πολιτικῶς δὲ τὸ μὲν ἄδικον οὐκ ἔχειν, ἐμπόδιον δὲ ἔχειν τῇ περι αὐτὸν εὐημερία: «Ορισμένοι νομίζουν πως είναι μεγάλη αδικία να επιβάλλεται κάποιος απολυταρχικά στους άλλους. Κι όταν η εξουσία είναι νόμιμη, δεν υπάρχει αδικία, αλλά η συμμετοχή του πολίτη στη δημόσια ζωή εμποδίζει την προσωπική του ευημερία.» (Πολιτικά 7.1324a)

ΤΑ ΣΥΝ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

τούτων δ' ὡσπερ ἐξ ἐναντίας ἕτεροι τυγχάνουσι δοξάζοντες: μόνον [40] γὰρ ἀνδρὸς τὸν πρακτικὸν εἶναι βίον καὶ πολιτικόν, ἐφ' ἐκάστης γὰρ ἀρετῆς οὐκ εἶναι πράξεις μᾶλλον τοῖς ιδιώταις ἢ τοῖς τὰ

κοινὰ πράττουσι καὶ πολιτευομένοις. «Άλλοι ἔχουν αντίθετη ἄποψη, ὅτι δηλαδή στον ἄνθρωπο ταιριάζει περισσότερο ο πρακτικός και πολιτικός τρόπος ζωής, αφού ὅλες οι μορφές ἀρετῆς δεν ἀνήκουν σε ὅσους φροντίζουν τις ιδιωτικές τους υποθέσεις, ἀλλά σε ὅσους ενδιαφέρονται για τα κοινὰ και ασκούν τα πολιτικά τους δικαιώματα.»

Ο ΕΠΕΚΤΑΤΙΣΜΟΣ ΩΣ ΜΟΡΦΗ ΑΔΙΚΙΑΣ

καίτοι δόξειεν ἂν ἄγαν ἄτοπον ἴσως εἶναι τοῖς βουλομένοις ἐπισκοπεῖν, εἰ τοῦτ' ἐστὶν ἔργον τοῦ πολιτικοῦ, τὸ δύνασθαι θεωρεῖν ὅπως ἄρχῃ [25] καὶ δεσπόζῃ τῶν πλησίον, καὶ βουλομένων καὶ μὴ βουλομένων. πῶς γὰρ ἂν εἴη τοῦτο πολιτικὸν ἢ νομοθετικόν, ὃ γε μὴδὲ νόμιμόν ἐστιν; οὐ νόμιμον δὲ τὸ μὴ μόνον δικαίως ἀλλὰ καὶ ἀδίκως ἄρχειν, κρατεῖν δ' ἔστι καὶ μὴ δικαίως. «Όσοι θα ἤθελαν ωστόσο να διερευνήσουν περισσότερο κατὰ πόσο το ἔργο του πολιτικοῦ εἶναι να εξετάζει το πῶς μπορεί να επιβάλλεται και να υποτάσσει τους γειτονικούς λαούς, θα το ἔβρισκαν αυτό ἴσως πάρα πολύ παράλογο, εἴτε το θέλουν εἴτε ὄχι. Γιατί πῶς μπορεί ο πολιτικός ἢ ο νομοθέτης να κάνει κάτι που δεν εἶναι νόμιμο; Γιατί η κυριαρχία δεν μπορεί να εἶναι νόμιμη ὅταν ασκείται ἀδίκως πάνω σε ἄλλους λαούς. Ἀκόμη και μία νίκη μπορεί να μὴ εἶναι δίκαιη.» (Πολιτικά 7.1324b)

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ: ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΚΑΙ ΔΕΝ ΕΞΟΥΣΙΑΖΕΙ ΑΛΛΟΥΣ

πρὸς δὲ τοὺς ὁμολογοῦντας μὲν τὸν μετ' ἀρετῆς εἶναι βίον αἰρετώτατον, διαφορομένους δὲ περὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ, λεκτέον ἡμῖν πρὸς ἀμφοτέρους αὐτούς (οἱ μὲν γὰρ ἀποδοκιμάζουσι τὰς πολιτικάς ἀρχάς, νομίζοντες τὸν τοῦ ἐλευθέρου [20] βίον ἕτερόν τινα εἶναι τοῦ πολιτικοῦ καὶ πάντων αἰρετώτατον «Σε ὅλους ὅσους δέχονται ὅτι η ἐνάρετη ζωή εἶναι προτιμότερη ἀπὸ ὅλες τις ἄλλες, διαφωνοῦν ὅμως στον τρόπο της χρησιμοποίησής της, πρέπει να τονίσουμε ὅτι ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ που υποστηρίζουν εἶναι σωστά και ἄλλα ὄχι. Οι πρώτοι ἀποδοκιμάζουν τη συμμετοχή στα πολιτικά αξιώματα, ἐπειδὴ νομίζουν ὅτι η ζωή του ἐλευθέρου ἀνθρώπου εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ του πολιτικοῦ και προτιμότερη ἀπὸ ὅλους τους τρόπους ζωής.» (Πολιτικά 7.1325a)

οἱ δὲ τοῦτον ἄριστον: ἀδύνατον γὰρ τὸν μὴθὲν πράττοντα πράττειν εὖ, τὴν δ' εὐπραγίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι ταῦτόν) ὅτι τὰ μὲν ἀμφοτέροι λέγουσιν ὀρθῶς τὰ δὲ οὐκ ὀρθῶς, οἱ μὲν ὅτι ὁ τοῦ ἐλευθέρου βίος τοῦ δεσποτικοῦ ἀμείνων. τοῦτο γὰρ ἀληθές: οὐθὲν γὰρ τό γε δούλω ἢ δούλος χρῆσθαι σεμνόν: ἢ γὰρ ἐπίταξις ἢ περὶ τῶν ἀναγκαίων οὐδενὸς μετέχει τῶν καλῶν. «Αντίθετα οι δεύτεροι πιστεύουν ὅτι ἀριστη εἶναι η πολιτικὴ ζωή, γιατί ὅποιος ἀδρανεῖ δεν μπορεί να ἀποκτήσει ευημερία, αφού ευημερία και ευδαιμονία ταυτίζονται. Εἶναι ἀλήθεια δηλαδή ὅτι η ζωή του ἐλευθέρου ἀνθρώπου εἶναι καλύτερη ἀπὸ του κυρίου (αὐτοῦ που εξουσιάζει ἄλλους). Και εἶναι ἀλήθεια, ἐπειδὴ η ἀσκηση ἐξουσίας πάνω σε δούλους δεν εἶναι κανένα ἔργο ἀξιο θαυμασμοῦ, αν εἶναι πραγματικά δούλοι, καθότι οι ἐντολές του κυρίου, για την ἐκτέλεση των καθημερινῶν ἀναγκῶν, δεν ἔχουν καμία σχέση με τις καλές πράξεις.»

ΕΧΕΙ ΟΜΩΣ & Ο ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

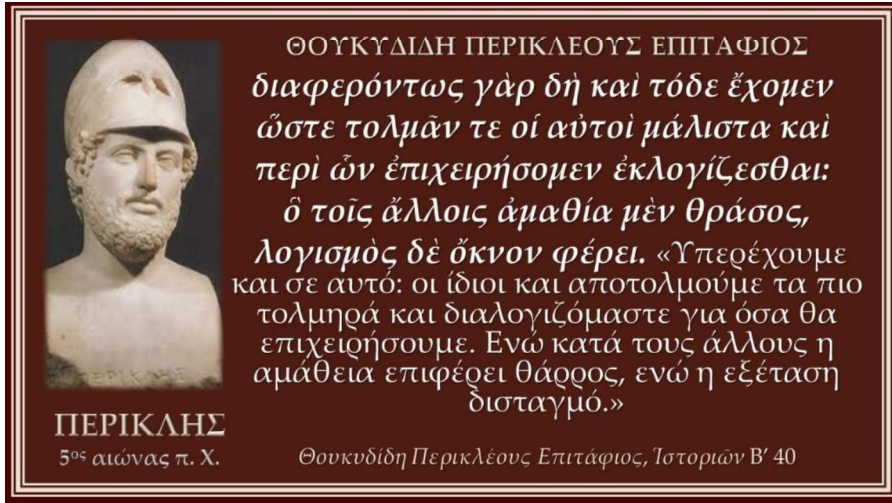
ἀλλὰ τὸν πρακτικὸν οὐκ ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς ἕτερούς, καθάπερ οἴονται τινες, οὐδὲ τὰς διανοίας εἶναι μόνας ταύτας πρακτικάς, τὰς τῶν ἀποβαινόντων χάριν γιγνομένας ἐκ τοῦ πράττειν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον [20] τὰς αὐτοτελεῖς καὶ τὰς αὐτῶν ἕνεκεν θεωρίας καὶ διανοήσεις: «Δεν εἶναι ὅμως ἀπαραίτητο η πρακτικὴ ζωή να ὑπάρχει μόνο σε σχέση με τους ἄλλους, ὅπως υποστηρίζουν ὀρισμένοι, οὔτε πρακτικὸ χαρακτήρα ἔχουν μόνο οι σκέψεις που γίνονται χάριν των ὄσων ἀπορροῦν

από τις πράξεις, αλλά πολύ περισσότερο οι αυτοτελείς θεωρίες και σκέψεις, οι οποίες και γίνονται για δικό τους λογαριασμό.» (Πολιτικά 7.1325b)

Η ΘΕΩΡΙΑ & ΩΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ

ή γὰρ εὐπραξία τέλος, ὥστε καὶ πράξις τις. μάλιστα δὲ καὶ πράττειν λέγομεν κυρίως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν πράξεων τοὺς ταῖς διανοίαις ἀρχιτέκτονας. «Γιατί την ευπραξία έχουν τελικό σκοπό και η ευπραξία είναι μία πράξη. Και πρακτικούς θεωρούμε όσους εξωτερικεύουν σε πράξεις ό,τι συλλαμβάνουν με τον νου, όπως οι αρχιτέκτονες.» (Πολιτικά 1325b)

πβ. ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ & ΠΡΑΚΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

Οι αρχαίοι Αθηναίοι ήταν περήφανοι για το ότι και σκέφτονταν από πριν ενδελεχώς σημαντικά εγχειρήματα και επεδίωκαν να τα πραγματοποιήσουν. Τα οργάνωναν από πριν δηλαδή καλά, με σκοπό να τα εφαρμόσουν. Ακόμη και αν δεν είχαν πάντα επιτυχία, δεν ήταν ούτε μόνο θεωρητικοί, ούτε μόνο αυθόρμητα ή απερισκεπτα πρακτικοί. Προσπαθούσαν να συνδυάζουν τις δύο αυτές ιδιότητες.

ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ: Η ΑΥΤΑΡΚΕΙΑ

Αναπτύσσεται ακολούθως ότι σπουδαία πόλη δεν είναι η πολυάνθρωπη πόλη ή η πολιτεία με την πολύ μεγάλη έκταση, αλλά η πόλη/πολιτεία, όπου καλλιεργείται η αρετή και που έχει αυτάρκεια, ενώ το εμπόριο είναι ωφέλιμο, όταν γίνεται για το καλό της πόλης. Ο υπέρμετρος αριθμός κατοίκων απεναντίας μπορεί να βλάπτει και τη δικαιοσύνη και τη σωστή ανάθεση των αξιωμάτων, καθώς οι άνθρωποι δεν γνωρίζονται μεταξύ τους (ώστε να κρίνουν σωστά). Αυτάρκεια σημαίνει όχι μόνο να αρκείται σε αυτά που έχει, αλλά και να έχει όσα είναι αναγκαία.

ή δὲ πόλις αὐταρκες
«Η αυτάρκεια είναι το θεμέλιο της πόλης.»
(Αριστοτέλης, Πολιτικά 7.1326b)

ΚΕΙΜΕΝΟ:

Aristotle. ed. W. D. Ross, Aristotle's Politica. Oxford, Clarendon Press. 1957. The Annenberg CPB/Project provided support for entering this text. [βλ. www.perseus.tufts.edu].

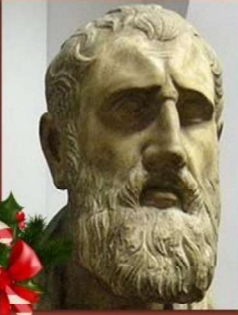
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ (βασισιμένη): Αριστοτέλης, *Απαντα*, τ. 3, Πολιτικά, βιβλία Ζ', Η' και Θ'. 192 «Οι Έλληνες». Αθήνα: Κάκτος. 1993.

Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 17 Φεβρουαρίου 2018

Θέμα 10: Η ανάλυση της προαίρεσης

-Πολλές φορές έχουμε αναφερθεί στις συναντήσεις μας στον όρο *αρετή*. Θυμόμαστε σχετικά παραδείγματα *αρετής*; Ποια είναι η *χρησιμότητα* της; Επανερχόμενος όρος και θέμα συζήτησης και εξέτασης στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία είναι η έννοια της *αρετής*. Μπορούμε να την περιγράψουμε σε πρώτη θεώρηση ως είδος αγαθού γνωρίσματος στον άνθρωπο, αλλά και σε άλλα είδη. Παραδείγματα έχουμε δει στις *αρετές των Στωικών*, που παραπλήσια απαντούν και στον Αριστοτέλη και σε άλλες φιλοσοφικές σχολές, όχι μόνο στον αρχαιοελληνικό στοχασμό, αλλά και στα περισσότερα ίσως φιλοσοφικά και ιδεολογικά συστήματα.

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΚΙΝΗΤΡΟ ΤΗΣ ΑΡΕΤΗΣ: ΟΧΙ ΔΩΡΑ & ΠΟΙΝΕΣ

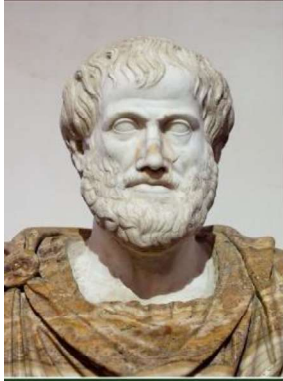
Τὴν τ' ἀρετὴν διάθεσιν εἶναι ὁμολογουμένην: καὶ αὐτὴν δι' αὐτὴν εἶναι αἰρετὴν, οὐ διὰ τινὰ φόβον ἢ ἐλπίδα ἢ τι τῶν ἔξωθεν.

«Ἡ ἀρετὴ εἶναι προδιάθεσις ἐμφυτὴ, καὶ πρέπει νὰ τὴν ἐπιλέγῃ κανεὶς γι' αὐτὴν τὴν ἰδίαν, ὄχι γιὰ κάποιον φόβον ἢ προσδοκίαν ἢ σιδήποτε ἐξωτερικόν.»

Ζήνων ο Κιτιεύς
4^{ος}-3^{ος} αιώνας π. Χ.

(πηγή: Διογένης Λαέρτιος 7.89)

Ενδεικτικά: δικαιοσύνη, φρόνηση, γενναιοδωρία, γενναιότητα, επιείκεια. Οι Στωικοί θυμόμαστε πίστευαν ότι η φύση του ανθρώπου, με την έννοια της υγείας, ρέπει προς την *αρετή*. Παρόμοιες σκέψεις βρίσκουμε και στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. Η *χρησιμότητα* της *αρετής* συνδέεται ευθέως και ρητά στον Αριστοτέλη με την *ευτυχία/ευδαιμονία* του ανθρώπου.

ἔστιν εὐδαιμονία τὸ ἄριστον,
αὕτη δὲ ἀρετῆς ἐνέργεια
καὶ χρῆσις τις τέλειος

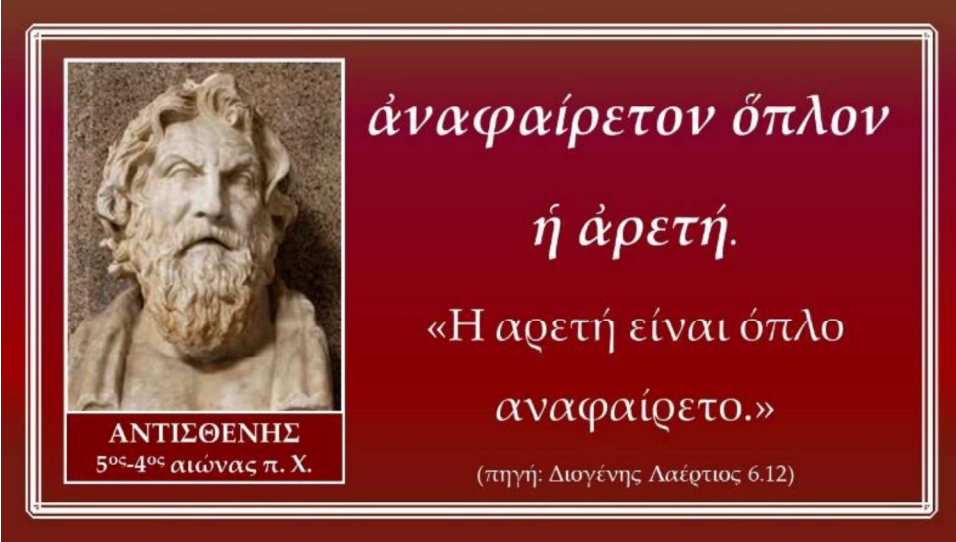
«Ἡ εὐδαιμονία εἶναι τὸ υπέρτατο ἀγαθόν, κι ἀποκτιέται με τὴν ἐνέργεια καὶ τὴν τέλεια χρῆση τῆς ἀρετῆς»

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
4^{ος} αιώνας π. Χ.
Πολιτικά VII 1328a

-Τι είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την *επιδίωξη της αρετής* με βάση τον ορισμό που είχαμε δει παλαιότερα στα *Ηθικά Νικομάχεια* του Αριστοτέλη; Πολύ σημαντικό ρόλο στην περιγραφή της *αρετής* που δίνει ο Αριστοτέλης έχει η λέξη *προαιρετική*, το οποίο στα αρχαία σημαίνει: σύμφωνα με

την προαίρεση, τη λογική/εκλογικευμένη θέληση του ανθρώπου (στα νέα ελληνικά είναι λίγο διαφορετική η σημασία του επιθέτου προαιρετικός). Είναι άρα η προαίρεση του ανθρώπου πολύ σημαντική για την προσέγγιση της αρετής. Αυτό σημαίνει ότι η ίδια πράξη μπορεί να είναι ενάρετη ή όχι, ανάλογα με την προαίρεση με την οποία γίνεται.

-Πως το καταλαβαίνουμε αυτό; Μπορούμε να αναφέρουμε παραδείγματα; Θα βρίσκαμε ίσως σύμφωνους τους περισσότερους ανθρώπους για το τι είναι μια καλή ή κακή πράξη σε γενικές γραμμές. Κατά τον Αριστοτέλη όμως και άλλους φιλοσόφους και φιλοσοφικά συστήματα, μια αντικειμενικά καλή πράξη (π.χ. στέγαση και σίτιση απόρων, εξασφάλιση μέσων βιοπορισμού) δεν είναι ταυτόχρονα ενάρετη, αν και η προαίρεση δεν είναι ενάρετη και γνήσια. Αν δεν είναι ενάρετη η προαίρεση, η καλή πράξη και η συνήθεια να κάνει κανείς καλές πράξεις δεν οδηγεί στην ευδαιμονία.

**ἀναφαίρετον ὄπλον
ἡ ἀρετή.**

«Ἡ ἀρετὴ εἶναι ὄπλο
ἀναφαίρετο.»

(πηγή: Διογένης Λαέρτιος 6.12)

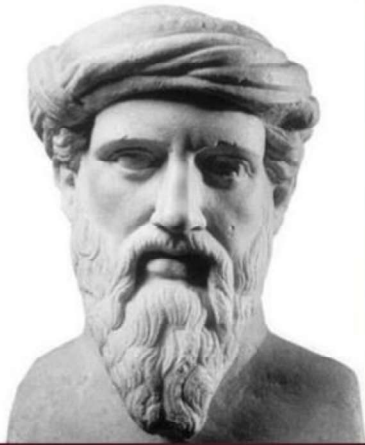
ΑΝΤΙΣΘΕΝΗΣ
5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.

-Πόσο εύκολο είναι να διαπιστώσει κανείς την προαίρεση, τη δική του και άλλων ανθρώπων; Είναι δύσκολο, αλλά και ενδιαφέρον έργο η ανάλυση της προαίρεσης του ανθρώπου. Σχετίζεται με την αυτογνωσία, γιατί κατά βάση μόνο στη δική του προαίρεση έχει πρόσβαση κάθε άνθρωπος σε κάθε πράξη και συνήθεια και αυτό με δυσκολία. Δεν γνωρίζουμε την προαίρεση των άλλων, εφόσον δεν έχουμε αποδείξεις. Μπορεί να έχουμε μόνο ενδείξεις. Καθώς όμως η δική μας προαίρεση είναι το

μόνο για το οποίο μπορούμε να έχουμε σαφή εικόνα και έλεγχο, είναι χρήσιμο να βρίσκουμε κάποιο χρόνο κάθε μέρα, αλλά και πριν από κάθε απόφαση, για να εξετάζουμε την προαίρεση με την οποία γίνεται κάθε πράξη.

-Στην αυτογνωσία έδιναν μεγάλη σημασία οι αρχαίοι Έλληνες, όχι μόνο οι φιλόσοφοι. Τι ακριβώς σημαίνει αυτογνωσία και τι δυσκολίες νομίζετε ότι μπορεί να έχει κανείς σε αυτή την προσπάθεια; Τι μπορεί να εμποδίζει την αυτογνωσία; Η αυτογνωσία που συνοψίζεται στο απόφθεγμα *γνῶθι σαυτόν* ('να γνωρίζεις τον εαυτό σου') έχει συνδεθεί με τον Σωκράτη, είναι όμως σε παραπλήσια διατύπωση ένα μόνο από τα Δελφικά παραγγέλματα, που ήταν χαραγμένα έξω από το μαντείο των Δελφών. Δεν είναι εύκολο να περιγράψουμε αυτή τη στιγμή πιο αναλυτικά τι είναι η αυτογνωσία. Ωστόσο ιδιαίτερο πρόσκομμα στη διαδικασία αυτή φαίνεται να είναι η υποτίμηση του ανθρώπου και του ανθρώπινου είδους, η καλλιέργεια της πεποιθήσης ή αίσθησης ότι ο άνθρωπος ως είδος είναι κατά βάση κακός, έχει πολλές αρνητικές ιδιότητες. Περαιτέρω η ενοχοποίηση του ανθρώπινου είδους από χώρους που υπερβαίνουν κατά πολύ τις διάφορες θρησκείες (πολιτική, κυρίαρχες ιδεολογίες κ.ά.), αλλά και η ενοχοποίηση του ανθρώπινου είδους σε βαθμό πέρα από ότι δικαιολογούν τα δεδομένα. Η πεποίθηση ότι ο άνθρωπος έχει κατά βάση αρνητικά ή πολλά δυσμενή στοιχεία είναι αυτονόητο ότι αποτρέπει από τη διαδικασία εξερεύνησης του εαυτού, αυτοεξέτασης, ανάλυσης της σκέψης του ανθρώπου, της φαντασίας, των κινήτρων και της προαίρεσης. Η υπερβολική κοινωνική αυστηρότητα άρα προς τον άνθρωπο, μολονότι μπορεί να είχε τους λόγους της ιστορικά (υποβιβασμός των ανθρώπων για λόγους κοινωνικού ελέγχου και ομαλής-ειρηνικής συμβίωσης σε ομάδες, αποφυγή-περιορισμός του ανταγωνισμού, διαχείριση περιορισμένων συνήθως πόρων κ.ά.), εμποδίζει τη γνωριμία του καθενός με τον εαυτό.

-Τι θα προτείναμε για τη διαχείριση αυτής της κατάστασης; Όπως είναι επιβλαβής η υπερβολική αυστηρότητα προς τον άνθρωπο, έτσι είναι επιβλαβής και η υπερβολική χαλαρότητα. Γενικώς πρέπει να αποφεύγει κανείς ό,τι δεν είναι αληθές. Ο άνθρωπος, οι πράξεις και η προαίρεση που μπορεί κάθε φορά να έχει, είναι μέρος της φύσης και της πραγματικότητας. Αυτό είναι κάτι αληθές. Όπως τα λουλούδια, τα ζώα και τα φυτά, στη θάλασσα, τη στεριά και τον αέρα υπάρχουν ως μέρη του κόσμου μας, έτσι υπάρχει και ο άνθρωπος. Η ομορφιά και η σοφία, που βλέπουμε στη φύση, πως λειτουργούν οι διάφοροι οργανισμοί, τα διάφορα είδη, όταν οι επιστήμονες μελετούν τις συμπεριφορές και τις αιτίες τους στα ζώα και τα φυτά, είναι ίσως χρήσιμη αφετηρία και καλό παράδειγμα για την προσέγγιση και του εαυτού του ανθρώπου, την εξέταση της σκέψης, την ανάλυση της προαίρεσης, την ανίχνευση αιτιών, τον εντοπισμό εναλλακτικών επιλογών στις συμπεριφορές, χωρίς βία, παράπονο ή ενοχή (χωρίς επικριτικότητα προς άλλους ή προς τον εαυτό). Είναι χρήσιμο ίσως να εξετάζει κανείς τον εαυτό του, όχι με φόβο ότι θα βρει κάτι κακό, αλλά με τον ίδιο τρόπο που ψάχνει κανείς έναν θησαυρό, κάτι πολύτιμο, κάτι που έχει ενδιαφέρον και αξία.

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ
6^{ος}-5^{ος} αιώνας π. Χ.

*σιγᾶν τὴν ἀλήθειαν
χρυσόν ἐστι θάπτειν*

«Το να αποσιωπά κανείς
την αλήθεια είναι σαν να
θάβει χρυσάφι.»

πηγή: Στοβαίου *Ανθολόγιον* IV 76

ἡ ἀλήθεια δάκνει ψυχὴν νοσοῦσαν, ὥσπερ καὶ μέλι σῶμα τετραυματισμένου. «Η αλήθεια ενοχλεί ('δαγκώνει') την ψυχή που νοσεί, όπως και το μέλι το σώμα του τραυματισμένου.» (Στοβαίος IV 76).

τοῖς λανθάνειν σπουδάζουσι πικρὸν ἢ ἀλήθεια «Για όσους παραλείπουν να διερευνήσουν επαρκώς η αλήθεια είναι πικρή.» (Στοβαίος IV 76).

ΑΣΚΗΣΗ (20 λεπτά την ημέρα)

Γράφουμε σε ένα χαρτί (1) ποιες σκέψεις μας απασχολούν αυτό το διάστημα, (2) ποιες είναι οι επιθυμίες μας όσον αφορά αυτές τις σκέψεις, (3) τι μας προκαλεί λύπη και τι χαρά, (4) πως ερμηνεύουμε αυτά τα συναισθήματα σε σύνδεση με τις επιθυμίες μας, (5) φιλτράρουμε τις επιθυμίες μας μέσα από το πρίσμα της αρετής & του αγαθού και καταλήγουμε στην προαίρεση σύμφωνα με την οποία είναι χρήσιμο

Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 24 Φεβρουαρίου 2018

Θέμα 11: Από τον πλατωνικό διάλογο Μένωνα (αποσπάσματα): η επιθυμία του αγαθού

MENΩΝ ἔχεις μοι εἶπειν, ὦ Σώκρατες, ἄρα διδασκτὸν ἢ ἀρετὴ; ἢ οὐ διδασκτὸν ἀλλ' ἀσκητὸν; ἢ οὔτε ἀσκητὸν οὔτε μαθητὸν, ἀλλὰ φύσει παραγίγνεται τοῖς ἀνθρώποις ἢ ἄλλω τινὶ τρόπῳ; Μπορείς να μου πεις, Σωκράτη, αν την αρετή μπορούμε να τη διδαχτούμε ἢ αρκεί μόνο η εξάσκηση και η εμπειρία; ἢ τέλος πάντων, αν δεν εξαρτάται καθόλου οὔτε από την άσκηση οὔτε από την μάθηση, αλλά υπάρχει και φανερόνεται στους ανθρώπους από τη φύση ἢ προέρχεται από οποιαδήποτε άλλη αιτία; [70a]

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἐγὼ δὲ τοσοῦτον δέω εἶτε διδασκτὸν εἶτε μὴ διδασκτὸν εἰδέναι, ὥστ' οὔδ' αὐτὸ ὅτι ποτ' ἐστὶ τὸ παράπαν ἀρετὴ τυγχάνω εἰδῶς. ἐγὼ οὖν καὶ αὐτός, ὦ Μένων, οὕτως ἔχω: συμπένομαι τοῖς πολίταις τούτου τοῦ πράγματος, καὶ ἑμαυτὸν καταμέμφομαι ὡς οὐκ εἰδῶς περὶ ἀρετῆς τὸ παράπαν: ὁ δὲ μὴ οἶδα τί ἐστίν, πῶς ἂν ὁποῖόν γέ τι εἰδείην; [...] ἢ δοκεῖ σοι οἷόν τε εἶναι, ὅστις Μένωνα μὴ γινώσκει τὸ παράπαν ὅστις ἐστίν, τοῦτον εἰδέναι εἶτε καλὸς εἶτε πλούσιος εἶτε καὶ γενναῖός ἐστιν, εἶτε καὶ τὰναντία τούτων; δοκεῖ σοι οἷόν τ' εἶναι; Απέχω τόσο πολύ από το να ξέρω αν είναι διδασκτὴ ἢ μη η αρετὴ, καθὼς δεν γνωρίζω καν τι πράγμα είναι η αρετὴ. Και εγὼ δε δυστυχῶς, Μένωνα, βρίσκομαι στην ίδια κατάσταση. Εἶμαι στην ίδια φτώχεια από το πράγμα αὐτό, ὅπως και οι ἄλλοι συμπολίτες μου, και κατηγορῶ τον εαυτὸν μου, που δεν ξέρω τίποτε ὅσον αφορά την αρετὴ. Και πῶς θα μπορούσα να γνωρίζω τις ιδιότητες ενός πράγματος, του οποίου αγνοῶ και την ίδια τη φύση; [...] Ἦ σου φαίνεται δυνατόν, αν κανεὶς δεν γνωρίζει διόλου τον Μένωνα ποιός είναι, να μπορεί να ξέρει, αν είναι καλός ἢ πλούσιος ἢ ευγενής ἢ ὅλως διόλου το εναντίον; το πιστεύεις ὅτι είναι δυνατόν τέτοιο πράγμα;

MENΩΝ οὐκ ἔμοιγε. ἀλλὰ σύ, ὦ Σώκρατες, ἀληθῶς οὐδ' ὅτι ἀρετὴ ἐστίν οἶσθα, ἀλλὰ ταῦτα περὶ σοῦ καὶ οἴκαδε ἀπαγγέλλωμεν; Βεβαίως ὄχι, δεν το πιστεύω. Μα αλήθεια, Σωκράτη, και συ δεν γνωρίζεις τι είναι αρετὴ; Ἔτσι να πούμε για σένα στους δικούς μας, όταν επιστρέψουμε; [71b-c]

ΣΩΚΡΑΤΗΣ μὴ μόνον γε, ὦ ἑταῖρε, ἀλλὰ και ὅτι οὐδ' ἄλλω πω ἐνέτυχον εἰδῶτι, ὡς ἐμοὶ δοκῶ. Ὅχι μόνον τούτο, φίλε μου, αλλά ὅτι δεν βρήκα κανέναν ἀκόμη ως τώρα να γνωρίζει, ὅπως τουλάχιστον μου φαίνεται.

MENΩΝ τί δέ; Γοργία οὐκ ἐνέτυχες ὅτε ἐνθάδε ἦν; Πῶς λοιπόν δεν συνάντησες καθόλου τον Γοργία, όταν ἦταν ἐδῶ;

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἔγωγε. Τον συνάντησα.

MENΩΝ εἶτα οὐκ ἐδόκει σοι εἰδέναι; Και σου φάνηκε, ὅτι δεν ἤξερε;

ΣΩΚΡΑΤΗΣ οὐ πάνυ εἰμί μνήμων, ὡς Μένων, ὥστε οὐκ ἔχω εἰπεῖν ἐν τῷ παρόντι πῶς μοι τότε ἔδοξεν. ἀλλ' ἴσως ἐκεῖνός τε οἶδε, καὶ σὺ ἂν ἐκεῖνος ἔλεγε: ἀνάμνησον οὖν με πῶς ἔλεγεν. Δεν θυμάμαι καλά, Μένων, ὥστε δεν μπορῶ να πω πῶς τότε μου φάνηκε. Ἴσως ὁμως και εκείνος να γνωρίζει και συ πάλι εκείνα που εκείνος ἔλεγε. [...]

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἐκείνον μὲν τοίνυν ἐῷμεν, ἐπειδὴ καὶ ἄπεστιν: σὺ δὲ αὐτός, ὡπρὸς θεῶν, Μένων, τί φῆς ἀρετὴν εἶναι; εἶπον καὶ μὴ φθονήσης, ἵνα εὐτυχέστατον ψεῦσμα ἐψευσμένος ὦ, ἀνφανῆς σὺ μὲν εἰδώς καὶ Γοργίας, ἐγὼ δὲ εἰρηκῶς μηδενὶ πάποτε εἰδῶτι ἐντετυχηκέμαι. Λοιπὸν ας αφήσουμε τον Γοργία, αφού είναι και απών. Αλλά εσύ, Μένωνα, μα τους θεούς, τι λες, ὅτι είναι αρετή; Μάθε μου και μη φθονήσεις (αποκρύψεις), ὥστε να φανῶ ψεύτης για το ευτυχέστατο ψέμα, αν αποδείξεις ὅτι και εσύ και ο Γοργίας γνωρίζετε το πράγμα, το οποίον εγὼ εἶπα, ὅτι ποτέ δεν μου ἔτυχε να συναντήσω κανέναν να το γνωρίζει. [71e]

ΜΕΝΩΝ ἀλλ' οὐ χαλεπὸν, ὡς Σώκρατες, εἰπεῖν. πρῶτον μὲν, εἰ βούλει ἀνδρὸς ἀρετὴν, ῥάδιον, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἀνδρὸς ἀρετὴ, ἱκανόνεῖναι τὰ τῆς πόλεως πράττειν, καὶ πράττοντα τοὺς μὲν φίλους εὖ ποιεῖν, τοὺς δ' ἐχθροὺς κακῶς, καὶ αὐτὸν εὐλαβεῖσθαι μηδὲν τοιοῦτον παθεῖν. Μα δεν είναι δύσκολο, Σωκράτη, να σου πω. Και πρῶτον, αν θέλεις να σου πω ἀπὸ τι συνίσταται αρετὴ του ἀνδρός, είναι ευκολότατο· εκείνη λέγεται αρετὴ του ἀνδρός, ὅταν αὐτός ἔχει την ικανότητα να πολιτεύεται στην πατρίδα του με τέτοιο τρόπο, ὥστε τους φίλους να ευεργετῆ, τους ἐχθροὺς να βλάπτει, αὐτός ο ἴδιος να προσέχει να μη πάθει κάτι τέτοιο ἀπὸ αὐτούς (πβ. ορισμὸ Πολέμαρχου, Πολιτεία I 332d, που ανασκευάζει ἐκεῖ ο Σωκράτης).

ΜΕΝΩΝ εἰ δὲ βούλει γυναικὸς ἀρετὴν, οὐ χαλεπὸν διελθεῖν, ὅτι δεῖ αὐτὴν τὴν οἰκίαν εὖ οἰκεῖν, σφίζουσάν τε τὰ ἔνδον καὶ κατήκοον οὖσαν τοῦ ἀνδρός, καὶ ἄλλη ἐστὶν παιδὸς ἀρετὴ, καὶ θηλείας καὶ ἄρρενος, καὶ πρεσβυτέρου ἀνδρός, εἰ μὲν βούλει, ἐλευθέρου, εἰ δὲ βούλει, δούλου. καὶ ἄλλαι πάμπολλαι ἀρεταὶ εἰσιν, ὥστε οὐκ ἀπορία εἰπεῖν ἀρετῆς περὶ ὅτι ἐστίν: Αν πάλι θέλεις να μάθεις τι είναι η αρετὴ της γυναίκα, δεν είναι δύσκολο να σου αναπτύξω, ὅτι αὐτὴ πρέπει να διοικεῖ καλά το σπίτι της διασώζουσα τα ἐντὸς του οἴκου και να υπακούει στον ἀντρα της· υπάρχει ἀκόμη και ἄλλη αρετὴ του παιδιού και των δύο φύλων: του κοριτσιού και του αγοριού και του γέροντα, αν θέλεις και εκείνες που ταιριάζουν στον ἐλεύθερο και στον δούλο και πλήθος ἄλλων ἀρετῶν υπάρχουν, ὥστε δεν υπάρχει δυσκολία να μιλήσει κανεὶς περὶ της ἀρετῆς τι είναι. [72a]

Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΕΙ ΟΤΙ ΕΙΝΑΙ ΙΔΙΑ Η ΑΡΕΤΗ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ, ΟΠΩΣ Η ΥΓΕΙΑ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ οὕτω δὴ καὶ περὶ τῶν ἀρετῶν: κἂν εἰ πολλαὶ καὶ παντοδαπαὶ εἰσιν, ἐν γέ τι εἶδος ταῦτον ἀπασαὶ ἔχουσιν δι' ὃ εἰσὶν ἀρεταί, εἰς ὃ καλῶς που ἔχει ἀποβλέψαντα τὸν ἀποκρινόμενον τῷ ἐρωτήσαντι ἐκεῖνο δηλῶσαι, ὃ τυγχάνει οὖσα ἀρετῆ: Οι αρετές, αν και είναι πολλές και ποικίλες, ὅλες

έχουν μία ουσία κοινή, για την οποίαν είναι αρετές· και ακριβώς επάνω σ' αυτό πρέπει ν' αποβλέψει εκείνος που πρέπει ν' απαντήσει, σε εκείνον που ρωτά τι είναι η αρετή και (αυτή την ουσία) να αποκαλύψει·

[...] **ΣΩΚΡΑΤΗΣ** *πότερον δὲ περὶ ἀρετῆς μόνον σοι οὕτω δοκεῖ, ὡς Μένων, ἄλλη μὲν ἀνδρὸς εἶναι, ἄλλη δὲ γυναικὸς καὶ τῶν ἄλλων, ἢ καὶ περὶ ὑγείας καὶ περὶ μεγέθους καὶ περὶ ἰσχύος ὡσαύτως; ἄλλη μὲν ἀνδρὸς δοκεῖ σοι εἶναι ὑγεία, ἄλλη δὲ γυναικός; ἢ ταυτὸν πανταχοῦ εἶδος ἐστίν, ἐάνπερ ὑγεία ἦ, ἐάντε ἐν ἀνδρὶ ἐάντε ἐν ἄλλῳ ὄψωυν ἦ;* Και ποιο από τα δύο, σου φαίνεται, Μένων, ότι μόνον για την αρετή ισχύει, ότι άλλη είναι για τον άντρα, άλλη για την γυναίκα και ούτω καθεξής; ή σκέπτεσαι το ίδιο και για την υγεία και περί του μεγαλείου και περί της δύναμης; και άλλη σου φαίνεται η υγεία του άντρα και άλλη της γυναίκας; ή παντού υπάρχει η ίδια ουσία, οπουδήποτε και αν βρίσκεται, αν υπάρχει βεβαίως υγεία, είτε στον άντρα είτε σε οποιονδήποτε άλλο; [72d-e]

ΜΕΝΩΝ *ἢ αὐτῇ μοι δοκεῖ ὑγεία γε εἶναι καὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικός.* Μου φαίνεται, ότι ίδια είναι η υγεία και για τον άντρα και για την γυναίκα. [...]

ΣΩΚΡΑΤΗΣ *ἢ δὲ ἀρετὴ πρὸς τὸ ἀρετὴ εἶναι διοίσει τι, ἐάντε ἐν παιδί ἢ ἐάντε ἐν πρεσβύτῃ, ἐάντε ἐν γυναικὶ ἐάντε ἐν ἀνδρὶ;* Και η αρετή διαφέρει στην ουσία της, αν είναι είτε στο παιδί είτε στον γέροντα είτε στη γυναίκα είτε στον άντρα;

ΜΕΝΩΝ *ἔμοιγέ πως δοκεῖ, ὡς Σώκρατες, τοῦτο οὐκέτι ὅμοιον εἶναι τοῖς ἄλλοις τούτοις.* Σε μένα, Σωκράτη, φαίνεται, ότι αυτή (αρετή) δεν ομοιάζει τ' άλλα που ανέφερες (υγεία, δύναμη κτλ.)

ΣΩΚΡΑΤΗΣ *τί δέ; οὐκ ἀνδρὸς μὲν ἀρετὴν ἔλεγες πόλιν εὖ διοικεῖν, γυναικὸς δὲ οἰκίαν;* Μα πώς; Δεν έλεγες αρετή του άντρα είναι να διοικεί καλά την πόλη και της γυναίκας το σπίτι;

ΜΕΝΩΝ *ἔγωγε.* Προφανώς.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ *ἄρ' οὖν οἶόν τε εὖ διοικεῖν ἢ πόλιν ἢ οἰκίαν ἢ ἄλλο ὅτιοῦν, μὴ σωφρόνως καὶ δικαίως διοικοῦντα;* Πώς λοιπόν είναι δυνατόν να διοικήσει καλώς ή πόλη ή σπίτι ή οτιδήποτε άλλο, αν δεν γνωρίζει καλά τους κανόνες της σωφροσύνης και της δικαιοσύνης;

ΜΕΝΩΝ *οὐ δῆτα.* Όχι βέβαια. [73b]

ΣΩΚΡΑΤΗΣ *οὐκοῦν ἄνπερ δικαίως καὶ σωφρόνως διοικῶσιν, δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη διοικήσουσιν;* Λοιπόν, αν διοικούν σωφρόνως και δικαίως, μέσω της δικαιοσύνης και σωφροσύνης θα διοικήσουν;

ΜΕΝΩΝ *ἀνάγκη.* Αναγκαστικά.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ τῶν αὐτῶν ἄρα ἀμφοτέροι δέονται, εἴπερ μέλλουσιν ἀγαθοὶ εἶναι, καὶ ἡ γυνὴ καὶ ὁ ἀνὴρ, δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης. Καὶ οἱ δύο λοιπὸν ἔχουν ἀνάγκην τῶν αὐτῶν πραγμάτων γιὰ νὰ εἶναι ἐνάρετοι (ἀγαθοί), τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς σωφροσύνης; [...]

Ἀκολουθεῖ συζήτηση γιὰ τὰ μέρη (μόρια) τῆς ἀρετῆς, δίνονται παραδείγματα ὀρισμῶν με ἀφορμὴ τὶς ἐννοίαις τοῦ σχήματος καὶ τοῦ χρώματος. Με τὰ πρότυπα αὐτὰ θὰ προσπαθήσουν νὰ ὀρίσουν τι εἶναι ἡ ἀρετὴ.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἀλλ' ἴθι δὴ πειρῶ καὶ σὺ ἐμοὶ τὴν ὑπόσχεσιν ἀποδοῦναι, κατὰ ὅλου εἰπὼν ἀρετῆς περὶ ὅτι ἐστίν, καὶ παῦσαι πολλὰ ποιῶν ἐκ τοῦ ἑνός, ὅπερ φασὶ τοὺς συντρίβοντάς τι ἐκάστοτε οἱ σκώπτοντες, ἀλλὰ ἐάσας ὄλην καὶ ὑγιῆ εἰπεῖ τί ἐστὶν ἀρετὴ. τὰ δέ γε παραδείγματα παρ' ἐμοῦ εἴληφας. Προσπάθησε τώρα καὶ σὺ νὰ μου ἐκπληρώσεις τὴν ὑπόσχεσίν σου καὶ νὰ μου πεις τελικὰ τι εἶναι ἀρετὴ· καὶ σταμάτα νὰ κάνεις πολλὰ ἀπὸ ἓνα πράγμα, ὅπως λέγουν συνήθως σκώπτοντες, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι διαμελίζουν (σπάζουν), ἀλλ' ἀφοῦ ἀφήσεις τὴν ἀρετὴ μέσα στὴν ολότητα καὶ ἀκεραιότητα (αρτιότητά) τῆς, πες μου, τι εἶναι ἀρετὴ· τὰ παραδείγματα σου τὰ ἔδωσα. [77b]

ΜΕΝΩΝ δοκεῖ τοῖνυν μοι, ὦ Σώκρατες, ἀρετὴ εἶναι, καθάπερ ὁ ποιητὴς λέγει, 'χαίρειν τε καλοῖσι καὶ δύνασθαι:' καὶ ἐγὼ τοῦτο λέγω ἀρετὴν, ἐπιθυμοῦντα τῶν καλῶν δυνατὸν εἶναι πορίζεσθαι. Μου φαίνεται λοιπὸν, Σωκράτη, ὅτι ἀρετὴ εἶναι, ὅπως λέει ὁ ποιητὴς, ἐκεῖνη ἡ ὁποία χαίρει γιὰ τὰ καλὰ, καὶ ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ εξασφαλίζει αὐτὰ. Ἔτσι καὶ ἐγὼ ὀνομάζω τὴν ἀρετὴ, τὴ διάθεση δηλονότι τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ τὰ καλὰ καὶ ταυτοχρόνως δύναται νὰ τὰ παρέχει/ἀποκτᾷ.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἄρα λέγεις τὸν τῶν καλῶν ἐπιθυμοῦντα ἀγαθῶν ἐπιθυμητὴν εἶναι; Ἄρα λέγεις, ὅτι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ τὰ καλὰ, εἶναι καὶ ἐπιθυμητὴς τῶν ἀγαθῶν;

ΜΕΝΩΝ μάλιστα γε. Βεβαίως.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἄρα ὡς ὄντων τινῶν οἱ τῶν κακῶν ἐπιθυμοῦσιν, ἐτέρων δὲ οἱ τῶν ἀγαθῶν; οὐ πάντες, ὦριστε, δοκοῦσί σοι τῶν ἀγαθῶν ἐπιθυμεῖν; Ὑπάρχουν λοιπὸν ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦν τὰ κακὰ καὶ ἄλλοι τὰ ἀγαθὰ; Καὶ δὲν σου φαίνεται, ἀγαπητέ, ὅτι ὅλοι ἐπιθυμοῦν τ' ἀγαθὰ; [77c]

ΜΕΝΩΝ οὐκ ἔμοιγε. Ὅχι, δὲ νομίζω.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἀλλὰ τινες τῶν κακῶν; Ἀλλὰ εἶναι κάποιοι ποὺ ἐπιθυμοῦν τὰ κακὰ;

ΜΕΝΩΝ ναί.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ οίόμενοι τὰ κακὰ ἀγαθὰ εἶναι, λέγεις, ἢ καὶ γινώσκοντες ὅτι κακὰ ἐστὶν ὅμως ἐπιθυμοῦσιν αὐτῶν; Θεσ να πεις ὅτι, ἐπειδὴ νομίζουν τα κακὰ ὅτι εἶναι ἀγαθὰ, ἐπιθυμοῦν αὐτά, ἢ ὅτι, ἐνῶ ξέρουν ὅτι εἶναι κακὰ, ὅμως τα ἐπιθυμοῦν;

ΜΕΝΩΝ ἀμφοτέρα ἔμοιγε δοκοῦσιν. Καὶ τα δύο, νομίζω.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ἢ γὰρ δοκεῖ τίς σοι, ὦ Μένων, γινώσκων τὰ κακὰ ὅτι κακὰ ἐστὶν ὅμως ἐπιθυμεῖν αὐτῶν; Μα πῶς σου φαίνεται, Μένων, ὅτι ἓνας ἄνθρωπος γνωρίζοντας ὅτι τα κακὰ ὅτι εἶναι κακὰ, ὅμως τα ἐπιθυμεῖ;

ΜΕΝΩΝ μάλιστα. Ναι.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ τί ἐπιθυμεῖν λέγεις; ἢ γενέσθαι αὐτῶ; Τι λες ὅτι εἶναι ἡ ἐπιθυμία; Το να συμβεῖ ἢ να ἀποκτήσει κάποιος κάτι;

ΜΕΝΩΝ γενέσθαι: τί γὰρ ἄλλο; Αυτό, τι ἄλλο; [77d]

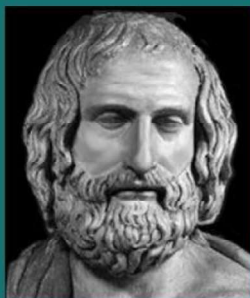
ΣΩΚΡΑΤΗΣ πότερον ἡγούμενος τὰ κακὰ ὠφελεῖν ἐκείνον ὃ ἂν γένηται, ἢ γινώσκων τὰ κακὰ ὅτι βλάπτει ὃ ἂν παρῆ; Καὶ τα ἐπιθυμεῖ κανεῖς αὐτά πιστεύοντας ὅτι τα κακὰ κάνουν καλό σε ὅποιον τα ἀποκτᾶ ἢ γνωρίζοντας ὅτι τα κακὰ βλάπτουν αὐτόν που τα ἀποκτᾶ (ἢ αὐτόν στον ὁποῖο συμβαίνουν);

ΜΕΝΩΝ εἰσὶ μὲν οἱ ἡγούμενοι τὰ κακὰ ὠφελεῖν, εἰσὶν δὲ καὶ οἱ γινώσκοντες ὅτι βλάπτει. Ἄλλοι πιστεύουν ὅτι τα κακὰ κάνουν καλό, ὑπάρχουν ὅμως καὶ κάποιοι που γνωρίζουν ὅτι βλάπτουν.

Εδῶ βλέπουμε τὴ διάκριση που στα Ηθικά Νικομάχεια (6^ο βιβλίο) του Ἀριστοτέλη εἶναι ἡ διάκριση ἀνάμεσα στον ἀκρατῆ/εγκρατῆ καὶ τον ἀκόλαστο. Τόσο ο ἀκρατῆς ὅσο καὶ ο εγκρατῆς ἔχουν ἐπίγνωση των κακῶν ἐπιθυμιῶν τους, ὅμως ο ἓνας προχωρᾶ στην ἐφαρμογὴ ἢ ἐπιδίωξη των κακῶν, ἐνῶ ο ἄλλος ὄχι. Ο ἀκόλαστος ἀπὸ τὴν ἄλλη δὲν πιστεύει ὅτι αὐτά που ονομάζονται καὶ θεωροῦνται γενικῶς κακὰ, ὅτι εἶναι ὄντως κακὰ. Διαφοροποιεῖται ἀπὸ αὐτούς ο σώφρων, ο ὁποῖος δὲν ἔχει καν κακὲς ἐπιθυμίες.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ οὐκ ἄρα βούλεται, ὦ Μένων, τὰ κακὰ οὐδεὶς, εἴπερ μὴ βούλεται τοιοῦτος εἶναι. τί γὰρ ἄλλο ἐστὶν ἄθλιον εἶναι ἢ ἐπιθυμεῖν τε τῶν κακῶν καὶ κτᾶσθαι; Ἀρα κανεῖς δὲν θέλει τα κακὰ, ἐφόσον δὲν ἐπιθυμεῖ να εἶναι δυστυχῆς, γιατί τι ἄλλο εἶναι ἡ δυστυχία ἀπὸ το να θέλει κανεῖς το κακό καὶ να το ἀποκτᾶ;

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΑ & ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ
5^{ος} αιώνας π. Χ.

*πάντες διδάσκαλοι εἰσιν ἀρετῆς
καθ' ὅσον δύνανται ἕκαστος, [...] ὥσπερ ἂν εἰ ζητοῖς τίς διδάσκαλος
τοῦ ἐλληνίζειν, οὐδ' ἂν εἷς φανείη*

*«Όλοι οι άνθρωποι είναι δάσκαλοι
της αρετής, όσο μπορεί ο καθένας
[...] ακριβώς όπως αν έψαχνες
δάσκαλο της ελληνικής, δεν θα
έβρισκες έναν (μόνο) άνθρωπο.»*

(Πλάτων, Πρωταγόρας 327e-328a).

Σχετική είναι εδώ και η περιγραφή της ενάρτητης πράξης στον Αριστοτέλη, ο οποίος μόνο σε πρώτη όψη φαίνεται να διαφοροποιείται από τον Σωκράτη όσον αφορά το ακούσιον του κακού. Ο Αριστοτέλης μόνο σε πρώτη θεώρηση φαίνεται να διαφοροποιείται από τη θέση αυτή του Σωκράτη, καθώς παρομοιάζει εντέλει την αδικία με την ασθένεια, όπου δεν αρκεί κανείς απλά να θέλει να γίνει υγιής για να γίνει (Ηθικά Νικομάχεια 3.1114a).

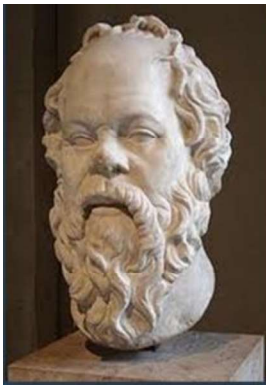
εἰ δὲ μὴ ἀγνοῶν τις πράττει ἐξ ὧν ἔσται ἄδικος, ἐκῶν ἄδικος ἂν εἴη, οὐ μὴν ἐάν γε βούληται, ἄδικος ὧν παύσεται καὶ ἔσται δίκαιος. οὐδὲ γὰρ ὁ νοσῶν ὑγιής. Αν ένας άνθρωπος πράττει, δίχως να το αγνοεί, πράγματα που θα τον κάνουν άδικο, αυτός θα είναι λέω άδίκος με τη θέληση του. Αυτό δεν θα πει ότι φτάνει κανείς να το θελήσει και αμέσως θα πάψει να είναι άδίκος και θα γίνει δίκαιος. Ούτε και ο άρρωστος γίνεται υγιής με αυτόν τον τρόπο. (Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια 3.114a)

Κείμενο: Plato. Platonis Opera, ed. John Burnet. Oxford University Press. 1903, <perseus.tufts.edu>. Μένων από: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0177%3atext%3dMeno>
Μετάφραση (βασισμένη): Χ. Παπαντωνίου: <http://archive.org/stream/pgcommunitytexts34881gut/34881-0.txt>

-Είχαμε μιλήσει και σε προηγούμενες συναντήσεις για το θέμα της άγνοιας και της γνώσης και τη σχέση τους με την αλήθεια, τις αισθήσεις και τη λογική. Θυμάται κάποιος να αναφέρει; Η προσέγγιση της γνώσης ως αληθούς πληροφορίας ήταν πάντα στο επίκεντρο των ενδιαφερόντων των φιλοσόφων. Αλλά και στην καθημερινή ζωή σε πολλές άλλες περιπτώσεις οι άνθρωποι αναζητούν την αλήθεια για διάφορα θέματα, λιγότερο ή περισσότερο σημαντικά. Οι ειδήσεις και τα νέα που μαθαίνουμε από διάφορες πηγές. Οι δικαστές αναζητούν την αλήθεια όσον αφορά τα γεγονότα, αλλά και το δίκαιο σε κάθε περίπτωση. Οι γιατροί αναζητούν την αλήθεια όσον αφορά τόσο τη διάγνωση, όσο και την κατάλληλη θεραπεία για ασθενείς των ανθρώπων και των ζώων. Οι γεωπόνοι, αλλά και οι γεωργοί και αγρότες αναζητούν την αλήθεια όσον αφορά τον περιορισμό ασθενειών στα φυτά και την ασφαλή βελτίωση της ποιότητας και της ποσότητας της σοδειάς. Σε κάθε τομέα, ακόμη και σε καθημερινές συζητήσεις για όσα θεωρούνται δευτερεύοντα θέματα, οι άνθρωποι αναζητούν το αληθές. Συχνά μάλιστα θεωρούν και ότι το κατέχουν. Άρα οι άνθρωποι και αναζητούν το αληθές, επειδή έχουν επίγνωση ότι δεν έχουν την απόλυτη γνώση, αλλά και αυτά που γνωρίζουν συχνά θέλουν να τα κοινοποιούν στους άλλους.

-Για ποιο λόγο νομίζετε ότι ο άνθρωπος έχει την τάση να προωθεί πληροφορίες; Η τάση κοινοποίησης όσων θεωρεί κανείς αληθινά φαίνεται να είναι πηγή της ανθρώπινης προόδου. Οι άνθρωποι έχουν την φυσική επιθυμία να ενημερώσουν τους κοντινούς τους ανθρώπους, αλλά και άλλους ανθρώπους, για όσα θεωρούν αληθή και χρήσιμα. Συχνά βέβαια υπάρχει και η επιθυμία παραπλάνησης των άλλων για διάφορους λόγους, είναι όμως αυτό παθολογική κατάσταση, σύμφωνα με την προσέγγιση των φιλοσόφων. Καινούρια μηχανήματα, καινούριες τεχνικές και μεθόδους στην ιατρική και την τεχνολογία, καινούριους τρόπους διαχείρισης καταστάσεων, ενημέρωση για κινδύνους και ευκαιρίες, όλα αυτά οι άνθρωποι και προωθούν, όταν γνωρίζουν και αναζητούν, όταν δεν γνωρίζουν και νιώθουν ότι χρειάζονται.

-Είναι εύκολο να κάνει κανείς διαχωρισμό σε όσα γνωρίζει ή νιώθει ότι γνωρίζει και σε όσα δεν γνωρίζει; Είναι πολύ βασικό πρόσκομμα στην απόκτηση γνώσης, που μπορεί να είναι χρήσιμη στον άνθρωπο, η αίσθηση ότι γνωρίζει κανείς όσα του χρειάζονται. Στον πλατωνικό διάλογο Μένωνα που είδαμε αποσπάσματα την προηγούμενη φορά, καταγράφεται και η σκέψη, που είναι γνωστή ως Παράδοξο του Μένωνα, ότι δεν μπορεί κανείς να αναζητά κάτι, ούτε αυτό που γνωρίζει, ούτε αυτό που δεν γνωρίζει.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ

5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.

Πλάτων, *Μένων* 80e

ΤΟ ΠΑΡΑΔΟΞΟ ΤΟΥ ΜΕΝΩΝΑ

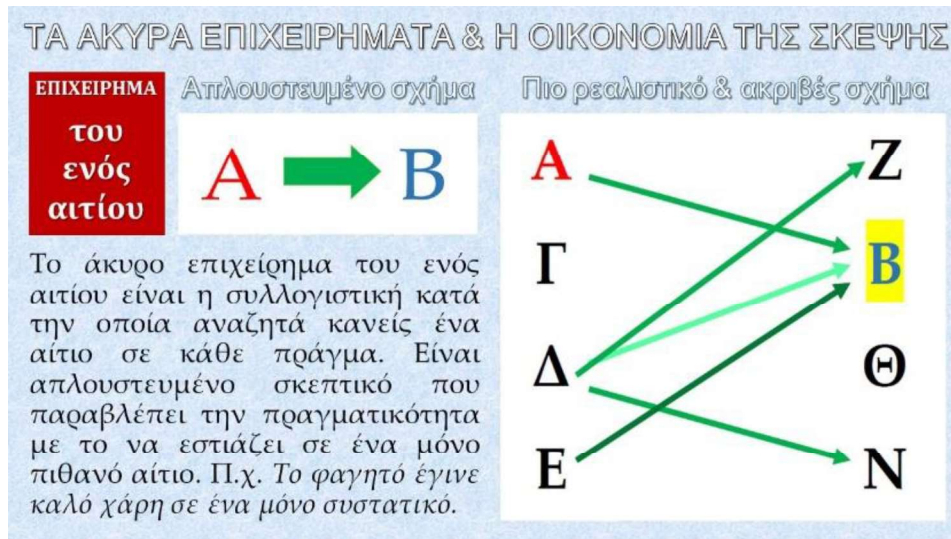
μανθάνω οἶον βούλει λέγειν, ὃ Μένων. [...] ὥς οὐκ ἄρα ἔστιν ζητεῖν ἀνθρώπῳ οὔτε ὃ οἶδε οὔτε ὃ μὴ οἶδε; οὔτε γὰρ ἂν ὃ γε οἶδεν ζητοῖ—οἶδεν γάρ, καὶ οὐδὲν δεῖ τῷ γε τοιούτῳ ζητήσεως—οὔτε ὃ μὴ οἶδεν—οὔδὲ γὰρ οἶδεν ὅτι ζητήσει.

«Καταλαβαίνω τι θέλεις να πεις Μένωνα [...] ὅτι δεν είναι δυνατό να ρωτά κανείς ούτε αυτό που ξέρει, ούτε αυτό που δεν ξέρει. Γιατί ούτε αυτό που ξέρει ρωτά (αφού αυτό το ξέρει και δεν χρειάζεται να το ψάξει) ούτε αυτό που δεν ξέρει (αφού δεν ξέρει τι να ψάξει).»

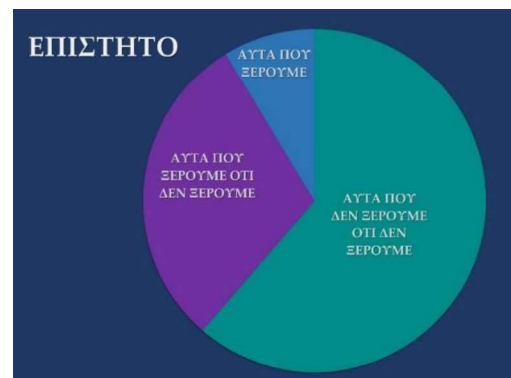
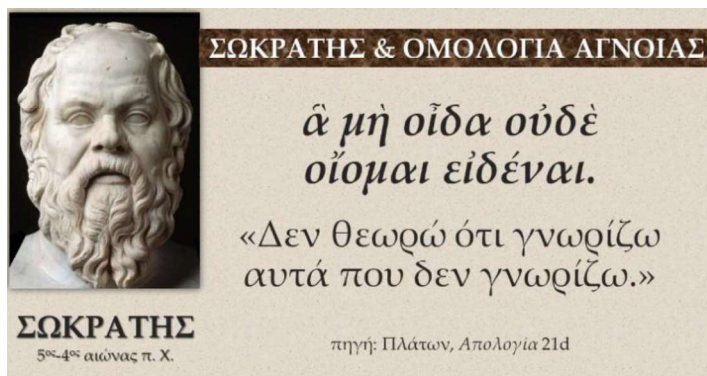
-Τι σημαίνει το παράδοξο του Μένωνα για μας; Ποιος θα ήταν ο κατάλληλος τρόπος διαχείρισης αυτής της κατάστασης στον άνθρωπο; Ποιες δυσκολίες υπάρχουν και τι πρέπει να προσέξει κανείς στην προσέγγιση αυτή; Η συνεχής μερικότητα της γνώσης στον άνθρωπο (ὅτι πάντα γνωρίζουμε λίγα πράγματα, εφόσον και οι αισθήσεις και η λογική μπορεί να μας παραπλανούν, αλλά και η μνήμη εξασθενεί) είναι μία πραγματικότητα και αλήθεια που χρειάζεται όμως προσοχή και διαχείριση. Είναι σημαντικό, αλλά και σπάνιο, να έχει κανείς επίγνωση του πόσα λίγα πράγματα γνωρίζει σε σχέση με το ὅσα υπάρχουν στον κόσμο. Πολλές γνώσεις μπορεί να μην μας είναι χρήσιμες ἔτσι κι αλλιώς, άλλες όμως μπορεί να είναι και να μας ἔδιναν λύσεις σε προβλήματα, αν τις είχαμε. Είναι σημαντικό να υπάρχει στον άνθρωπο φιλοσοφική εγρήγορση: να είμαστε σε ετοιμότητα να εξετάσουμε νέες πληροφορίες, που πιθανόν να ανατρέπουν πράγματα που θεωρούσαμε σίγουρα ως τώρα. Η βεβαιότητα ἄλλωστε, ὅπως υποστήριζαν οι Πυρρώνειοι Σκεπτικοί, φέρνει ταραχή στον άνθρωπο. Ειδικά ὅταν είναι βεβαιότητα για δυσάρεστα πράγματα. Ὡστόσο είναι σημαντικό ο/η φιλόσοφος να μην είναι διστακτικός στη λήψη πρωτοβουλιών, να μη φοβάται να κάνει κάτι για να αποφύγει το σφάλμα ἢ την πλάνη. Η βασική μέριμνα του φιλοσόφου είναι σημαντικό να αφορά τη δική του προαίρεση: εφόσον κάτι γίνεται με καλή προαίρεση και επαρκή υποστηρικτικά δεδομένα από τις αισθήσεις και τη λογική, οφείλει ο/η φιλόσοφος να παίρνει πρωτοβουλίες. Η φιλοσοφική εγρήγορση δεν κάνει τον άνθρωπο ἄβουλο, αλλά πιο προσεκτικό και τις κινήσεις του με περισσότερες πιθανότητες ευστοχίας. Η αίσια ἢ αντίξοη ἔκβαση είναι πέρα από τον ἔλεγχο μας. Ὅμως η προαίρεση και η σωστή προσπάθεια ανήκουν στα *ἐφ' ἡμῖν*, ὅσα είναι στο χέρι και στην εξουσία μας.

-Πως σχετίζεται με το θέμα της γνώσης και της ἀγνοίας ἡ ἔννοια της αιτιότητας και γενικά οι αιτίες των πραγμάτων; Η γνώση της αλήθειας, ὅπως εξετάζουν επανειλημμένα πολλοί φιλόσοφοι, δεν αφορά μόνο τη γνώση των πραγμάτων, αλλά και των αιτιῶν που τα συνδέουν μεταξύ τους. Οι ἄνθρωποι δεν θέλουν μόνο να ξέρουν **τι** συμβαίνει σε διάφορα θέματα, αλλά και **γιατί** συμβαίνει αυτό που συμβαίνει, π.χ. αν υπάρχει ἕνα τoστ πάνω στο τραπέζι, μπορεί να θέλουμε να γνωρίζουμε λεπτομέρειες (ποιος το ετοίμασε, τι ἔχει μέσα, για ποιον το ετοίμασε, πόση ὥρα πριν). Η επιθυμία για γνώση είναι τόσο μεγάλη στον ἄνθρωπο, που μπαίνει συχνά και η φαντασία και δίνει απαντήσεις,

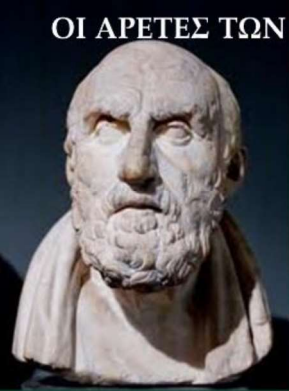
άλλοτε καθησυχαστικές, άλλοτε ανησυχητικές. Η φαντασία έρχεται και γεμίζει τα κενά στις πληροφορίες που μπορεί να έχουμε. Ο ρόλος της φαντασίας χρειάζεται προσοχή, γιατί η φαντασία είναι βασικό εργαλείο στον ανθρώπινο πολιτισμό και την τεχνολογία, την εύρεση λύσεων. Μπορεί όμως και να προκαλεί λύπη, να είναι ατομικά και κοινωνικά επιβλαβής. Η γνώση των αιτιών των πραγμάτων είναι πολύ σημαντική, γιατί αυτή η γνώση επιτρέπει στους ανθρώπους να επέμβουν ευεργετικά και να περιορίσουν διάφορα προβλήματα.

Κάποιο από τα άκυρα επιχειρήματα, που είχαμε συζητήσει και άλλη φορά, είναι το επιχείρημα του ενός αιτίου, το οποίο δίνει συνήθως εσφαλμένη και άρα όχι χρήσιμη και παραγωγική ερμηνεία για τα πράγματα. Αυτό το οποίο φαίνεται να συμφωνούν ωστόσο όλοι οι φιλόσοφοι είναι η αγαθότητα της αλήθειας. Η πραγματικότητα είναι καλή και άξια γνωριμίας, ενασχόλησης, προσπάθειας, ανεξάρτητα από το αν και πόσο συχνά μπορούν οι άνθρωποι να το συνειδητοποιήσουν.

-Έχουμε αναφέρει και σε προηγούμενα θέματα ότι οι φιλόσοφοι τοποθετούσαν την αλήθεια ως ανώτατη αξία. Θυμόμαστε κάτι σχετικά; Πως σχετίζεται η αλήθεια με το θέμα των αρετών και της ευδαιμονίας; Η φιλομάθεια των φιλοσόφων φαίνεται πραγματικά να σχετίζεται με το ότι θεωρούσαν υπέρτατο αγαθό την αλήθεια. Για αυτό θέλαν να κατανοήσουν καλύτερα τα φυσικά και τα κοινωνικά φαινόμενα. Είπαμε βέβαια ότι προβληματίζε τους φιλοσόφους το ότι και οι αισθήσεις του ανθρώπου και η λογική δεν δίνουν αξιόπιστα δεδομένα, μπορεί να παραπλανούν τον άνθρωπο. Αυτό όμως δεν τους αποθάρρυνε. Η αλήθεια σχετίζεται με όλες τις αρετές των Στωικών για παράδειγμα. Σε όλες σχεδόν υπάρχει ο όρος *επιστήμη*, γνώση δηλαδή, και η γνώση μπορεί ίσως να περιγραφεί ως η αληθής πληροφορία. Ιδιαίτερα στο θέμα της δικαιοσύνης προβληματίζεται πολύ ο άνθρωπος και οι ανθρώπινες ομάδες στο να βρουν και να εφαρμόσουν αυτό που είναι πραγματικά δίκαιο. Σίγουρα καμία από τις αρχαιοελληνικές αρετές δεν είναι γνήσια, αν δεν σχετίζεται με την αλήθεια. Ένα παράδειγμα βλέπουμε από τον ορισμό που έχουμε για τη δικαιοσύνη στους Στωικούς. Αν δεν μπορεί να βρει ο άνθρωπος το αληθές σχετικά με τη δικαιοσύνη ή κάποια άλλη αρετή, δεν μπορεί να πάρει σωστές αποφάσεις, να κάνει σωστές πράξεις και να οδηγηθεί στην ευδαιμονία.

ΟΙ ΑΡΕΤΕΣ ΤΩΝ ΣΤΩΙΚΩΝ: ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

Δικαιοσύνην δὲ (εἶναι)
ἐπιστήμην ἀπονεμητικὴν
τῆς ἀξίας ἐκάστω.

«Δικαιοσύνη είναι η γνώση
σύμφωνα με την οποία
αποδίδει κανείς σε κάθε
πράγμα την αξία του.»

Χρύσιππος ο Σολέας
ἢ Ταρσέας
3^{ος} αἰώνας π. Χ.

πηγή: Στοβαίος, *Εκλογαί* II 59.4,
Stoicorum veterum fragmenta III 262

-Από τι μπορεί να επηρεάζονται οι άνθρωποι στις κρίσεις τους για το τι είναι αληθές; Βλέπουμε ότι οι άνθρωποι επηρεάζονται στις σκέψεις και τις αποφάσεις τους από τα λίγα και διαστρεβλωμένα δεδομένα που έχουν, αλλά και από τις επιθυμίες και τους φόβους τους, τα ανθρώπινα πάθη, που επηρεάζουν την κρίση του ανθρώπου και απομακρύνουν από την αλήθεια. Ο άνθρωπος όμως σε όλη την ιστορία δεν εγκατέλειψε την προσπάθεια να γνωρίσει την αλήθεια. Βρήκαν μάλιστα πολλοί φιλόσοφοι, ξεκινώντας, απ' όσο γνωρίζουμε, από τους Σοφιστικούς Ελέγχους του Αριστοτέλη και μετά στον Μεσαίωνα και ακολούθως, κάποιες εσφαλμένες τάσεις των ανθρώπων στην αξιολόγηση πληροφοριών. Τις τάσεις αυτές και με άλλη ευκαιρία είδαμε ότι τις λέμε σήμερα *άκυρα επιχειρήματα*. Ένα από αυτά είναι το επιχείρημα κατά του προσώπου ή στα λατινικά *argumentum ad hominem*.

ΤΑ ΑΚΥΡΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

Argumentum ad hominem

(επιχείρημα κατά του προσώπου)

Το επιχείρημα αυτό περιγράφει την περίπτωση κατά την οποία απορρίπτουμε ή δεχόμαστε το περιεχόμενο μιας πρότασης με βάση το ποιος το λέει, π.χ. αν ο Γιάννης μας λέει πως ο μπρούτζος είναι κράμα χαλκού με κασσίτερο, αυτό το δεχόμαστε ή το απορρίπτουμε με βάση το αν συμπαθούμε τον Γιάννη, με βάση τη διαγωγή του Γιάννη σε άλλα θέματα, την οικογένεια του Γιάννη, τον χαρακτήρα του, τις πολιτικές του πεποιθήσεις κτλ. Τίποτε από όλα αυτά πραγματικά δεν σχετίζεται με την αλήθεια ή μη του περιεχομένου της πρότασης. Η πρόταση αυτή είναι αληθής ή ψευδής με βάση το περιεχόμενό της και την αντικειμενική πραγματικότητα, όχι με βάση τον εκφωνητή της.

Όταν επηρεαζόμαστε σε μεγάλο βαθμό από δευτερεύοντα πράγματα στην αναζήτηση του αληθούς, είναι λογικό να δυσκολευόμαστε να βρούμε και να εφαρμόσουμε το δίκαιο ή σε κάθε περίπτωση το ενάρετο. Παραδοσιακά οι άνθρωποι έχουν το στοιχείο της εκδικητικότητας, που είναι να αντιλαμβάνονται ως δικαιοσύνη την ανταπόδοση του κακού. Σύμφωνα μάλιστα με πληροφορίες, που έχουμε όσον αφορά τους Πυθαγορείους, θεωρούσαν ότι δίκαιο είναι η ανταπόδοση κακού στο κακό και καλού στο καλό. Ωστόσο και ο Σωκράτης επισημαίνει ότι δεν μπορεί η δικαιοσύνη να βλάπτει, γιατί οι άνθρωποι, όταν βλάπτονται συνήθως γίνονται χειρότεροι. Δεν μπορεί άρα κάτι που είναι καλό να κάνει τους ανθρώπους χειρότερους. Αυτό είναι σε αντίθεση με αρχαίες, αλλά και νεότερες πεποιθήσεις, ότι πρέπει οι άνθρωποι να κάνουν καλό στους καλούς και κακό στους κακούς.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ
5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.
Πλάτων, Πολιτεία I
335 d 11-12

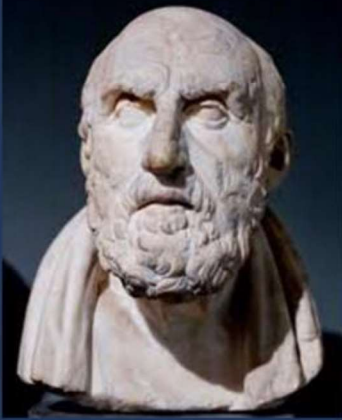
οὐκ ἄρα τοῦ δικαίου βλάπτειν ἔργον, ὧ Πολέμαρχε, οὔτε φίλον οὔτ' ἄλλον οὐδένα, ἀλλὰ τοῦ ἐναντίου, τοῦ ἀδίκου.

«Ἄρα το να προξενεῖς βλάβη δεν εἶναι ἔργο του δικαίου, Πολέμαρχε, οὔτε στον φίλο οὔτε σε κανέναν ἄλλο, ἀλλὰ (εἶναι ἔργο) του ἀντίθετου, του ἀδίκου.»

-Τη δικαιοσύνη μάλιστα συνδέουν οι Στωικοί με την ισότητα και με την ευγνωμοσύνη. Πως καταλαβαίνουμε αυτές τις έννοιες και πως μπορεί να σχετίζονται με τη δικαιοσύνη; Η δικαιοσύνη γνωρίζουμε από τις πρακτικές των δικαστηρίων ότι πρέπει πλέον να αντιμετωπίζει όλους τους πολίτες και όλους τους ανθρώπους ως ίσους. Όπως λένε, *όλοι είναι ίσοι ενώπιον του νόμου.*

Δυστυχώς δεν συμβαίνει πάντα αυτό και υπάρχουν έτσι και στο θέμα της δικαιοσύνης, επίσημης και ανεπίσημης, ανισότητες. Φυσικά, όταν δεν υπάρχει ισότητα και δικαιοσύνη, δεν μπορεί να υπάρξει εύκολα και ευγνωμοσύνη στους ανθρώπους. Υπάρχει άρα περιθώριο έργου και για τις νεότερες γενιές να βοηθήσουν προς αυτές τις κατευθύνσεις. Να βρουν δηλαδή τρόπους που προστατεύουν τους ανθρώπους από το να γίνονται άδικοι. Να προλαμβάνουν πολλά κοινωνικά φαινόμενα, αλλά και να καταλάβουν καλύτερα πολλά πράγματα στον κόσμο.

ΣΤΩΙΚΟΙ: ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ - ΙΣΟΤΗΤΑ - ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗ

Χρυσίππος ο Σολέας
ή Ταρσεάς

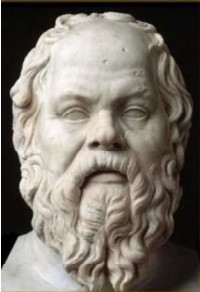
3^{ος} αιώνας π. Χ.

*ἔπονται [...] τῇ δὲ δικαιοσύνῃ
ισότης καὶ εὐγνωμοσύνη.*

Τη δικαιοσύνη ακολουθούν η
ισότητα και η ευγνωμοσύνη.

(πηγή: Διογένης Λαέρτιος 7.126)

Στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα έχει ενδιαφέρον ότι γίνεται παρομοίωση του αγαθού με τον ήλιο. Όπως το φως του ήλιου επιτρέπει στα αντικείμενα του κόσμου να γίνουν ορατά (π.χ. ότι βλέπουμε σε αυτό το δωμάτιο), με τον ίδιο τρόπο, παρατηρεί ο Σωκράτης, ότι είναι η δύναμη του αγαθού που επιτρέπει στα αντικείμενα της νόησης να γίνουν αντιληπτά. Ότι είναι το φως για τον ορατό και υλικό κόσμο, έτσι είναι το αγαθό για τη σκέψη και τη νόηση.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ
5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.

πηγή: Πλάτων
Πολιτεία VI 508b

ΤΟ ΑΓΑΘΟ ΚΑΙ Ο ΗΛΙΟΣ

*τοῦτον τοίνυν [...] λέγειν τὸν τοῦ ἀγαθοῦ
ἔκγονον, ὃν τὰγαθὸν ἐγέννησεν ἀνάλογον
ἑαυτῷ, ὅτιπερ αὐτὸ ἐν τῷ νοητῷ τόπῳ πρὸς
τε νοῦν καὶ τὰ νοούμενα, τοῦτο τοῦτον ἐν τῷ
ὄρατῷ πρὸς τε ὄψιν καὶ τὰ ὀρώμενα.*

«[...] αὐτὸν ἐννοῶ ἐγὼ ὅταν μιλῶ γιὰ τὸν γόνου τοῦ ἀγαθοῦ, που τὸ ἀγαθὸ τὸν γέννησε κατ'ἀναλογία με τὸν εαυτὸ του: ὅπως σχετίζεται στὸν νοητὸ τόπο τὸ ἀγαθὸ με τὸν νοῦ καὶ τὰ ἀντικείμενα τῆς νόησης, ἀκριβῶς ἔτσι στὸν ορατὸ τόπο σχετίζεται ὁ ἥλιος με τὴ δύναμη τῆς ὄρασης καὶ τὰ ἀντικείμενα που βλέπουμε.»

ΦΙΛΙΑ & ΑΡΕΤΗ 1166a τιθέασι γὰρ φίλον τὸν βουλόμενον καὶ πράττοντα τὰγαθὰ ἢ τὰ φαινόμενα ἐκείνου ἔνεκα, ἢ τὸν βουλόμενον εἶναι καὶ ζῆν τὸν φίλον αὐτοῦ χάριν: ὅπερ αἱ μητέρες πρὸς τὰ τέκνα πεπόνθασι, καὶ τῶν φίλων οἱ προσκεκρουκότες. οἱ δὲ τὸν συνδιάγοντα καὶ ταῦτὰ αἰρούμενον, ἢ τὸν συναλοῦντα καὶ συχαίροντα τῷ φίλῳ: τούτων δὲ τινι καὶ τὴν φιλίαν ὀρίζονται. πρὸς ἑαυτὸν δὲ τούτων ἕκαστον τῷ ἐπιεικῇ ὑπάρχει (τοῖς δὲ λοιποῖς, ἢ τοιοῦτοι ὑπολαμβάνουσιν εἶναι: ἔοικε δέ, καθάπερ εἴρηται, μέτρον ἐκάστων ἢ ἀρετῆ καὶ ὁ σπουδαῖος εἶναι): «Θεωρεῖται φίλος αὐτός που θέλει να κάνει σε κάποιον ὅ,τι εἶναι καλὸ ἢ ὅ,τι του φαίνεται καλὸ ἢ αὐτός που θέλει ο φίλος του να ὑπάρχει και να ζει για χάρη του ἴδιου του φίλου (αὐτὸ το αἰσθάνονται και οι μητέρες προς τα παιδιά, ἀλλὰ και ἄνθρωποι που ἔχουν ἐρθει σε σύγκρουση). Ἄλλοι λένε ὅτι φίλος εἶναι αὐτός που περνάμε τον χρόνο μαζί ἀπὸ ἐπιλογή ἢ αὐτός που λυπάται και χαίρεται μαζί με τον φίλο. Με κάποιον ἀπὸ τα στοιχεία αὐτὰ περιγράφουν τη φιλία. Καθένα ἀπὸ τα στοιχεία αὐτὰ ὅμως ὑπάρχει και στη σχέση του ἐνάρετου ἀνθρώπου με τον εαυτό του. Στους ὑπόλοιπους ἀνθρώπους ὑπάρχουν στον βαθμὸ, που θεωροῦν τον εαυτό τους ἐνάρετο. Μέτρο ἄλλωστε ὅλων των πραγμάτων, ὅπως ἔχουμε πει, φαίνεται πως εἶναι ἡ ἀρετὴ και ο ἐνάρετος ἄνθρωπος.»

1166a-b οὗτος γὰρ ὁμογνωμονεῖ ἑαυτῷ, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγεται κατὰ πᾶσαν τὴν ψυχὴν: καὶ βούλεται δὴ ἑαυτῷ τὰγαθὰ καὶ τὰ φαινόμενα καὶ πράττει (τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ τὰγαθὸν διαπονεῖν) καὶ ἑαυτοῦ ἔνεκα (τοῦ γὰρ διανοητικοῦ χάριν, ὅπερ ἕκαστος εἶναι δοκεῖ): καὶ ζῆν δὲ βούλεται ἑαυτὸν καὶ σῶζεσθαι, καὶ μάλιστα τοῦτο ᾧ φρονεῖ. [...] ἐπεὶ τῶν γε κομιδῇ φαύλων καὶ ἀνοσιουργῶν οὐδενὶ ταῦθ' ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ φαίνεται. σχεδὸν δὲ οὐδὲ τοῖς φαύλοις: διαφέρονται γὰρ ἑαυτοῖς, καὶ ἐτέρων μὲν ἐπιθυμοῦσιν ἄλλα δὲ βούλονται, οἷον οἱ ἀκρατεῖς: αἰροῦνται γὰρ ἀντὶ τῶν δοκούντων ἑαυτοῖς ἀγαθῶν εἶναι τὰ ἡδέα βλαβερά ὄντα. «Γιατί ο ἐνάρετος ἄνθρωπος εἶναι πάντα σε συμφωνία με τον εαυτό του και ἐπιθυμεῖ τα ἴδια με ὅλη του την ψυχὴ. Ἐπιθυμεῖ για τον εαυτό του καλὰ πράγματα και ὅσα του φαίνονται καλὰ και τα πράττει—γιατί χαρακτηριστικὸ του ἐνάρετου ἀνθρώπου εἶναι να ἐργάζεται με ὅλες του τις δυνάμεις για το ἀγαθὸ—και αὐτὸ το κάνει για τον ἴδιο τον εαυτό του—εφόσον το κάνει για χάρη του διανοητικοῦ μέρους της ψυχῆς του, με το ὁποῖο καθένας ταυτίζεται. Και θέλει να διασώζεται και ο εαυτός του και ἰδιαίτερα αὐτὸ μέσω του ὁποῖου σκέφτεται. [...] Στους ἐντελῶς κακοὺς ἀνθρώπους και ὅσους κάνουν ἀνόσια πράγματα, δεν ὑπάρχουν τέτοια χαρακτηριστικά. Γενικῶς οἱ φαῦλοι δεν τα ἔχουν, γιατί ἔχουν ἐσωτερικὴ διαφορὰ με τον εαυτό τους, ἀλλὰ ἐπιθυμοῦν και ἄλλα ἀποφασίζουν, ὅπως κάνουν οἱ ἀκρατεῖς: ἀντὶ για αὐτὰ που τους φαίνονται καλὰ για τον εαυτό τους, ἐπιλέγουν τα βλαβερά και ευχάριστα.»

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΑ & ΜΟΧΘΗΡΙΑ 1166b ζητοῦσὶ τε οἱ μοχθηροὶ μεθ' ὧν συνημερεύουσιν, ἑαυτοὺς δὲ φεύγουσιν: ἀναμμινήσκονται γὰρ πολλῶν καὶ δυσχερῶν, καίτοι αὐθ' ἕτερα ἐλπίζουσι, καθ' ἑαυτοὺς ὄντες, μεθ' ἐτέρων δ' ὄντες ἐπιλανθάνονται. οὐδέν τε φιλητὸν ἔχοντες οὐδὲν φιλικὸν πάσχουσι πρὸς ἑαυτούς. οὐδὲ δὴ συχαίρουσιν οὐδὲ συναλοῦσιν οἱ τοιοῦτοι ἑαυτοῖς: στασιάζει γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ μὲν διὰ μοχθηρίαν ἀλγεῖ ἀπεχόμενόν τινων, τὸ δ' ἡδεται, καὶ τὸ μὲν δεῦρο τὸ δ' ἐκείσε ἔλκει ὡσπερ διασπῶντα. εἰδὲ μὴ οἷον τε ἅμα λυπεῖσθαι καὶ ἡδεσθαι, ἀλλὰ μετὰ μικρὸν γε λυπεῖται ὅτι ἦσθη, καὶ οὐκ ἂν ἐβούλετο ἡδέα ταῦτα γενέσθαι αὐτῷ: μεταμελείας γὰρ οἱ φαῦλοι γέμουσιν. οὐ δὴ φαίνεται ὁ φαῦλος οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς διακεῖσθαι διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν φιλητὸν. εἰ δὴ τὸ οὕτως ἔχειν λίαν ἐστὶν ἄθλιον, φευκτέον τὴν μοχθηρίαν διατεταμένως και πειρατέον ἐπιεικῇ εἶναι: οὕτω γὰρ και πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς ἂν ἔχοι και ἐτέρῳ φίλος γένοιτο. «Οἱ μοχθηροὶ ἄνθρωποι

αναζητούν με ποιους να περάσουν τον χρόνο τους, αποφεύγοντας τον εαυτό τους. Γιατί όταν είναι μόνοι τους θυμούνται πολλές κακές πράξεις τους, γνωρίζοντας επίσης ότι τα ίδια θα πράξουν και στο μέλλον, ενώ όταν είναι μαζί με άλλους το ξεχνάνε. Δεν έχουν κανένα φιλικό αίσθημα για τον εαυτό τους, γιατί ξέρουν ότι δεν έχουν τίποτε άξιο αγάπης. Ούτε χαίρονται ούτε λυπούνται με τον εαυτό τους, γιατί μέσα τους υπάρχει ένα είδος επανάστασης και το ένα μέρος της ψυχής, λόγω της κακίας, υποφέρει προσπαθώντας να απέχει από κάποια πράγματα, το άλλο μέρος ευχαριστείται και τραβάνε το ένα προς τη μια πλευρά και το άλλο προς την άλλη, για να διασπάσουν τον άνθρωπο. Και αν δεν είναι δυνατό να νιώθει κανείς ταυτόχρονα λύπη και ευχαρίστηση, μετά από λίγο χρόνο λυπάται που χάρηκε και θα προτιμούσε να μην είχε νιώσει ευχαρίστηση με αυτά τα πράγματα. Γιατί οι φαύλοι είναι γεμάτοι μεταμέλειες. [...] Φαίνεται λοιπόν ότι ο κακός άνθρωπος δεν νιώθει ούτε προς τον εαυτό του φιλία, επειδή δεν έχει τίποτε άξιο να αγαπηθεί. Αν λοιπόν αυτή η κατάσταση είναι αξιοθρήνητη, πρέπει με κάθε τρόπο να αποφεύγει κανείς την μοχθηρία και να προσπαθεί να είναι ενάρετος. Γιατί έτσι θα έχει φιλία και με τον εαυτό του και θα μπορεί να γίνει φίλος και με άλλον.»

ΕΥΝΟΙΑ & ΦΙΛΙΑ 1166b-1167a *ἢ δ' εὖνοια φιλικῶ μὲν ἔοικεν, οὐ μὴν ἔστι γε φιλία: γίνεται γὰρ εὖνοια καὶ πρὸς ἀγνωστούς καὶ λανθάνουσα, φιλία δ' οὐ. [...] οὕτω δὴ καὶ φίλους οὐχ οἶόν τ' εἶναι μὴ εὖνους γενομένους, οἱ δ' εὖνοι οὐδὲν μᾶλλον φιλοῦσιν: βούλονται γὰρ μόνον τὰ γαθὰ οἷς εἰσὶν εὖνοι, συμπράξαιεν δ' ἂν οὐδέν, οὐδ' ὀχληθεῖεν ὑπὲρ αὐτῶν.* «Η εὖνοια μοιάζει με τη φιλία, δεν είναι όμως φιλία. Γιατί είναι δυνατό να υπάρχει ευνοϊκή διάθεση και προς τους αγνώστους και προς ανθρώπους που δεν γνωρίζουμε προσωπικά, δεν είναι όμως φιλία. [...] Έτσι και δεν μπορούν να είναι κάποιοι φίλοι, αν δεν έχουν πρώτα εὖνοια, αλλά δεν είναι φίλοι, όσοι έχουν εὖνοια. Γιατί όσοι έχουν εὖνοια θέλουν μόνο καλά πράγματα για αυτούς προς τους οποίους νιώθουν εὖνοια. Δεν θα κάναν όμως τίποτε μαζί με αυτούς, ούτε και θα κοπίαζαν.»

Η ΟΜΟΝΟΙΑ ΤΩΝ ΕΝΑΡΕΤΩΝ & Η ΔΙΧΟΝΟΙΑ ΤΩΝ ΦΑΥΛΩΝ 1167b *ἔστι δ' ἡ τοιαύτη ὁμόνοια ἐν τοῖς ἐπικέσι: οὗτοι γὰρ καὶ ἑαυτοῖς ὁμονοοῦσι καὶ ἀλλήλοις, ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὄντες ὡς εἶπεν (τῶν τοιούτων γὰρ μένει τὰ βουλήματα καὶ οὐ μεταρρεῖ ὡς περ εὐριπος), βούλονται τε τὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα, τούτων δὲ καὶ κοινῇ ἐφίενται. τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἶόν τε ὁμονοεῖν πλὴν ἐπὶ μικρόν, καθάπερ καὶ φίλους εἶναι, πλεονεξίας ἐφιεμένους ἐν τοῖς ὠφελίμοις, ἐν δὲ τοῖς πόνοις καὶ ταῖς λειτουργίαις ἐλλείποντας: ἑαυτῶ δ' ἕκαστος βουλούμενος ταῦτα τὸν πέλας ἐξετάζει καὶ κωλύει: μὴ γὰρ τηρούντων τὸ κοινὸν ἀπόλλυται. συμβαίνει οὖν αὐτοῖς στασιάζειν, ἀλλήλους μὲν ἐπαναγκάζοντας, αὐτοὺς δὲ μὴ βουλομένους τὰ δίκαια ποιεῖν.* «Η ομόνοια αυτή υπάρχει μεταξύ των εναρέτων, γιατί αυτοί συμφωνούν και με τους εαυτούς τους και ο ένας με τον άλλον, μένοντας σταθεροί πάνω στα ίδια—γιατί σ' αυτούς παραμένουν ίδιες οι αποφάσεις και δεν μεταστρέφονται, όπως τα ρεύματα του Ευρίπου—γιατί επιθυμούν τα δίκαια και τα συμφέροντα και τα επιθυμούν από κοινού. Οι φαύλοι δεν μπορούν να έχουν ομόνοια, παρά μόνο για λίγο, όπως για λίγο μπορούν να είναι και φίλοι, καθώς επιθυμούν μεγαλύτερο μερίδιο στα ωφέλιμα πράγματα και λιγότερη συμμετοχή στους κόπους και τις χορηγίες. Επειδή επιθυμεί ο καθένας όλα αυτά για τον εαυτό του, διερευνά τον διπλανό του και του βάζει εμπόδια. Και όταν δεν κοιτάνε το κοινό συμφέρον, αυτό χάνεται. Έτσι λοιπόν επαναστατούν πιέζοντας ο ένας τον άλλο, χωρίς όμως να θέλει κανένας τους να κάνει τα δίκαια.»

Τα πάθη των Στωικών: γένη και είδη

Λύπη	Φόβος	Επιθυμία	Ηδονή
Φθόνος	Δισταγμός	Οργή	Χαιρεκακία
Αμιλλα	Αγωνία	Μίσος	Ευχαρίστηση
Ζήλεια	Έκπληξη	Έρωτας	Γοητεία
Οίκτος	Ντροπή	Πόθος	
Πένθος	Σύγχυση	Αγάπη για	
Έγνοια	Δεισιδαιμονία	ηδονές,	
Θλίψη	Δέος	πλούτο και	
Ανία	Τρόμος	δόξα	
Οδύνη			

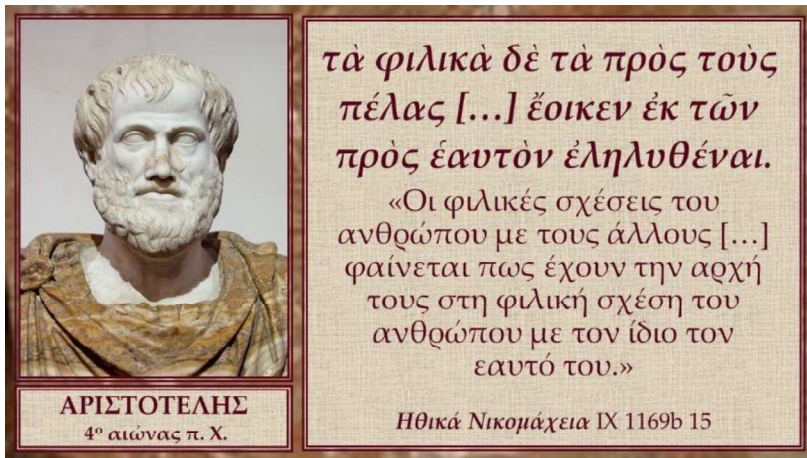
Τα ανθρώπινα πάθη, ως νοσήματα της λογικής, δημιουργούν εμπόδια στο ανώτερο είδος φιλίας, που είναι η φιλία των εναρέτων. Δυσκολεύεται να κάνει κανείς φιλίες ή κάνει κατώτερου είδους σχέσεις με άλλους ανθρώπους, που δεν καλύπτουν την ανάγκη του ανθρώπου για συντροφικότητα και τη δυνατότητα για ευδαιμονία. Τα πάθη είναι κατανοητό μέρος της φύσης, όπως και οι σωματικές ασθένειες. Ως νοσήματα της αντίληψης σχετίζονται με παραμορφωμένη εικόνα, που μπορεί να έχει ο άνθρωπος για άλλους ανθρώπους και τον κόσμο. Χρήσιμη εδώ είναι η επιφύλαξη στις κρίσεις, στο τι θεωρούμε βέβαιο.

ΦΙΛΙΑ & ΕΑΥΤΟΣ 1168a-1168b *ἀπορεῖται δὲ καὶ πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα ἢ ἄλλον τινά. ἐπιτιμῶσι γὰρ τοῖς ἑαυτοῦς μάλιστ' ἀγαπῶσι, καὶ ὡς ἐν αἰσχυρῷ φιλαύτους ἀποκαλοῦσι, δοκεῖ τε ὁ μὲν φαῦλος ἑαυτοῦ χάριν πάντα πράττειν, καὶ ὅσῳ ἂν μοχθηρότερος ᾗ, τοσοῦτῳ μᾶλλον— ἐγκαλοῦσι δὴ αὐτῷ οἷον ὅτι οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ πράττει—ὁ δ' ἐπιεικὴς διὰ τὸ καλόν, καὶ ὅσῳ ἂν βελτίων ᾗ, μᾶλλον διὰ τὸ καλόν, καὶ φίλου ἔνεκα, τὸ δ' αὐτοῦ παρήσιν. [...] τοῖς λόγοις δὲ τούτοις τὰ ἔργα διαφωνεῖ, οὐκ ἀλόγως. φασὶ γὰρ δεῖν φιλεῖν μάλιστα τὸν μάλιστα φίλον, φίλος δὲ μάλιστα ὁ βουλόμενος ᾧ βούλεται τάγαθὰ ἐκείνου ἔνεκα, καὶ εἰ μηδεὶς εἴσεται: ταῦτα δ' ὑπάρχει μάλιστ' αὐτῷ πρὸς αὐτόν, καὶ τὰ λοιπὰ δὴ πάνθ' οἷς ὁ φίλος ὀρίζεται: εἴρηται γὰρ ὅτι ἀπ' αὐτοῦ πάντα τὰ φιλικὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους διήκει. μάλιστα γὰρ φίλος αὐτῷ: καὶ φιλητέον δὴ μάλισθ' ἑαυτόν.* «Άλλο ερώτημα είναι επίσης, αν πρέπει κανείς να αγαπάει πιο πολύ τον εαυτό του ή κάποιον άλλο. Γιατί κατηγορούνται ως φίλαυτοι, όσοι αγαπούν πολύ τον εαυτό τους, αλλά και ο φαύλος φαίνεται ότι τα κάνει όλα για τον εαυτό του και όσο χειρότερος είναι, τόσο περισσότερο—έτσι τον κατηγορούν ότι δεν βοηθά σε τίποτε με τη θέλησή του—ενώ ο ενάρετος από την άλλη ό,τι κάνει το κάνει για χάρη του αγαθού—και όσο πιο ενάρετος τόσο περισσότερο ενεργεί για το καλό και για τον φίλο του, ενώ αφήνει κατά μέρος τον εαυτό του. Τα πράγματα όμως διαφωνούν με αυτά και είναι αυτό λογικό. Γιατί λένε ότι πρέπει να αγαπούμε πιο πολύ τον πιο καλό φίλο και φίλος είναι αυτός που επιθυμεί τα καλά για χάρη του φίλου, ακόμη και αν δεν είναι να το μάθει αυτό κανείς. Αυτά τα στοιχεία υπάρχουν πρωτίστως προς τον εαυτό μας, όλα όσα περιγράφουν τον φίλο. Γιατί όπως είπαμε αυτή είναι η καθοριστική σχέση που ρυθμίζει και τις φιλίες με τους άλλους. Ο καλύτερός μας φίλος είναι ο εαυτός μας. Άρα πρέπει κανείς να αγαπάει πρωτίστως τον εαυτό του.»

• Φίλαυτοι είναι όσοι υπηρετούν το άλογο μέρος της ψυχής τους. • Ενάρετοι όσοι υπηρετούν το λογικό μέρος της ψυχής τους.

1169a *ὥστε τὸν μὲν ἀγαθὸν δεῖ φίλαυτον εἶναι (καὶ γὰρ αὐτὸς ὀνήσεται τὰ καλὰ πράττων καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελήσει), τὸν δὲ μοχθηρὸν οὐ δεῖ: βλάψει γὰρ καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς πέλας, φαύλοις πάθειν ἐπόμενος. τῷ μοχθηρῷ μὲν οὖν διαφωνεῖ ἂ δεῖ πράττειν καὶ ἂ πράττει: ὁ δ' ἐπιεικὴς, ἂ δεῖ, ταῦτα καὶ πράττει: πᾶς γὰρ νοῦς αἰρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ, ὁ δ' ἐπιεικὴς πειθαρχεῖ τῷ νῷ.* «Ο ενάρετος άνθρωπος πρέπει να αγαπά τον εαυτό του—γιατί και αυτός θα ωφεληθεί από τις καλές πράξεις και άλλους θα ωφελήσει, ενώ ο κακός δεν πρέπει να αγαπά τον εαυτό του. Γιατί θα βλάψει έτσι και τον εαυτό του και τους γύρω του, με το να ακολουθεί τα κακά του πάθη. Στον κακό άνθρωπο υπάρχει διάσταση ανάμεσα σε αυτά που θα έπρεπε να κάνει και σε αυτά που κάνει, ενώ ο ενάρετος εφαρμόζει

αυτά που πρέπει. Γιατί ο νους επιλέγει αυτό που είναι καλύτερο για τον ίδιο και ο ενάρετος πειθαρχεί στον νου του.»

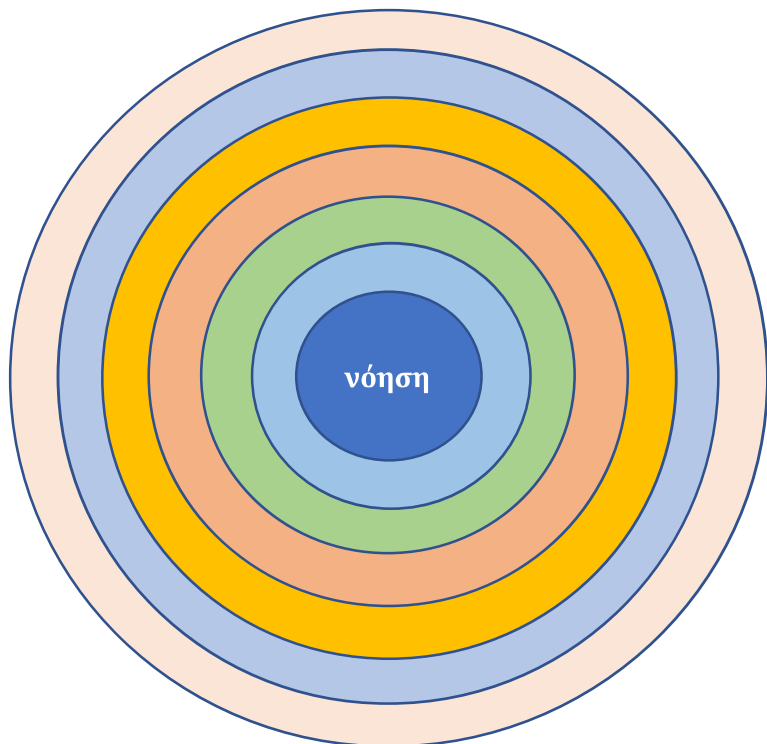
Επειδὴ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ περιβάλλοντος τοὺς εἶναι καὶ δύσκολη, οἱ ἄνθρωποι μπορεῖ νὰ ἔχουν διάφορους τραυματισμούς. Ὅπως τὰ ζῶα σε ἓνα δάσος μπορεῖ νὰ ἔχουν πληγές ἢ ὅπως οἱ πρόγονοι μας στα προϊστορικά χρόνια μπορεῖ νὰ εἶχαν οὐλές, βλάβες, ἀκόμη καὶ ἀναπηρίες (μόνιμες βλάβες). Ὁμως ὅλα τὰ εἶδη ζωῆς ἔχουν ὁμορφιά καὶ βαθμὸ σοφίας. Ὁ εὐλικρινὴς καλὸς λόγος μπορεῖ νὰ βοηθήσει νὰ ἔχουν καλύτερη εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ τοὺς ἔ των δυνατοτήτων τοὺς.

ΕΡΩΤΗΜΑ: Ο ΕΥΔΑΙΜΩΝ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΕΧΕΙ ΑΝΑΓΚΗ ΑΠΟ ΦΙΛΟΥΣ; • Ἡ ἀπάντηση εἶναι θετική, διότι μολονότι ἡ εὐδαιμονία σχετίζεται με τὴν αὐτάρκεια, ἡ φιλία πρὸς τὸν ἑαυτό καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἔχει βασικὸ κίνητρο τὴν **ἀνάγκη τῆς ευεργεσίας**. • Γνώρισμα τοῦ φίλου εἶναι πῶς πολὺ το νὰ ευεργετεῖ παρά το νὰ ευεργετῆται καὶ οἱ ευεργεσίες εἶναι γνώρισμα τοῦ ἐναρέτου καὶ τῆς ἀρετῆς. • Ὅποτε ὁ ἐνάρετος ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἀνθρώπους γιὰ νὰ τοὺς ευεργετεῖ. • Ἡ εὐδαιμονία ἄλλωστε εἶναι ἐνέργεια.

1169b-1170b *ἄτοπον δ' ἴσως καὶ τὸ μονώτην ποιεῖν τὸν μακάριον: οὐδεὶς γὰρ ἔλοιτ' ἂν καθ' αὐτὸν τὰ πάντ' ἔχειν ἀγαθὰ: πολιτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ συζῆν πεφυκός. [...]. δεῖ ἄρα τῶ εὐδαιμόνι φίλων. [...] ἐν ἀρχῇ γὰρ εἴρηται ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἐνέργειά τις ἐστίν, ἢ δ' ἐνέργεια δῆλον ὅτι γίνεται καὶ οὐχ ὑπάρχει ὡσπερ κτήμά τι. [...] δεήσει ἄρα τῶ εὐδαιμονήσοντι φίλων σπουδαιῶν.* «Εἶναι παράδοξο νὰ κάνουμε τὸν μακάριο ἄνθρωπο μοναχικό. Κανένας δὲν θα προτιμοῦσε νὰ ἔχει ὅλα τὰ καλά τοῦ κόσμου, ἀν ἦταν νὰ τα χαίρεται με τὸν ἑαυτό του. Γιατί ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν προορισμένο νὰ ζεῖ στὴν κοινωνία τῆς πόλης, ἀπὸ τὴ φύση τοῦ φτιαγμένο νὰ ζεῖ με ἄλλους ἀνθρώπους. [...] Ἄρα καὶ ὁ εὐδαίμων ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ φίλους. [...] Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ εἰπώθηκε ὅτι ἡ εὐδαιμονία εἶναι εἶδος ἐνέργειας καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι κάτι πὼς γίνεται καὶ δὲν ὑπάρχει σαν ἀπόκτημα. [...] Ἄρα αὐτός πὼς πρόκειται νὰ εἶναι εὐδαίμων ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἐναρέτους φίλους.»

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ: Ἐθυμόμαστε ἀπὸ τοὺς Στωικούς ὅτι προτείνουν νὰ ἀσχολεῖται ὁ ἄνθρωπος με αὐτά πὼς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν ἴδιο (τα ἐφ' ἡμῖν) καὶ ὄχι αὐτά πὼς ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἄλλους (τα οὐκ ἐφ' ἡμῖν). Στὸ θέμα τῆς φιλίας, ἀπὸ ἐμᾶς φαίνεται νὰ ἐξαρτάται το νὰ εἴμαστε: **(i) καλοὶ φίλοι** οἱ ἴδιοι καὶ νὰ ἀγαπάμε ὅσους βλέπουμε νὰ ἔχουν ἐπάρκεια ἀρετῶν (δὲν μποροῦμε νὰ ἔχουμε καλοὺς φίλους, ἀν δὲν εἴμαστε ἐπαρκῶς καλοὶ οἱ ἴδιοι), **(ii) ευμενεῖς** με ὅσους δὲν προκαλοῦν ἐσκεμμένη βλάβη (σε ἐμᾶς ἢ ἄλλους) καὶ **(iii) χωρὶς μίσος** γιὰ κανέναν, ἀκόμη καὶ γιὰ ὅσους νιώθουμε ὅτι βλάπτουν, γιὰ τὸ μίσος εἶναι πάθος καὶ γιὰ τὸ μίσος μπορεῖ νὰ κάνουμε καὶ λάθος. Ἀκόμη ὅμως καὶ ἀν δὲν κάνουμε λάθος, τὰ πάθη εἶναι ἀσθένειες τοῦ κοινωνικοῦ δικτύου, ὅπως ἡ γριπτή (γι αὐτὸ κάποια ἀνεπιθύμητα χαρακτηριστικά τα συναντάμε ευρύτερα σε μία κοινωνία, ὄχι σε μία ἢ δύο περιπτώσεις) καὶ χρειάζονται ἀντιμετώπιση καὶ περιορισμὸ με ἀποτελεσματικὸς τρόπους. Εἶναι χρήσιμο νὰ μὴν ταυτίζουμε τοὺς ἀνθρώπους με τὰ ἐλαττώματα τοὺς. Ἡ αὐτοεξέταση, ὁ διάλογος με ἀξιόπιστους

ανθρώπους και η αναζήτηση αιτιών στα κοινωνικά φαινόμενα (που να μπορούμε να επέμβουμε χωρίς βίαιο τρόπο) είναι χρήσιμες κατευθύνσεις.

ΟΙ ΚΥΚΛΟΙ ΤΟΥ ΙΕΡΟΚΛΗ

Ο Ιεροκλής ήταν Στωικός φιλόσοφος του 1^{ου}-2^{ου} αιώνα μ. Χ. Όπως και η Στωική φιλοσοφία γενικότερα, τον Ιεροκλή χαρακτήριζε το πνεύμα του κοσμοπολιτισμού και η έννοια της οικείωσης. Είναι γνωστός για την αναπαράσταση που πρότεινε, μέσω 7 ομόκεντρων κύκλων του καθενός ανθρώπου σε σχέση με προσδευτικά ευρύτερες ομάδες, στις οποίες ο άνθρωπος ανήκει: στο κέντρο είναι η ανθρώπινη νόηση (ο νους του ατόμου), μετά ο κύκλος των άμεσων συγγενών, μετά οι ευρύτεροι οικείοι, μετά η τοπική κοινότητα (πόλη), μετά το έθνος (ευρύτερο σύνολο-κράτος), ομάδες εθνών και τέλος η οικουμένη. Καθήκον του φιλοσόφου κατά τον Ιεροκλή και τους Στωικούς είναι να φέρνει τους ανθρώπους από τους εξωτερικούς κύκλους στους εσωτερικούς. Αυτό φαίνεται να είναι και μέρος της φύσης του ανθρώπου (π.χ. όταν νιώθουμε τους φίλους μας σαν αδελφούς κτλ.), όταν είναι αμοιβαία επιθυμητό και υπάρχει ασφάλεια.

ΑΣΚΗΣΗ: Σε μια κόλλα χαρτί κατασκευάζω το κοινωνικό μου δίκτυο (συγγενείς, φίλους, γνωστούς κ.ά.)

ΚΕΙΜΕΝΟ: ed. J. Bywater, *Aristotle's Ethica Nicomachea*. Oxford, Clarendon Press. 1894. (www.perseus.tufts.edu)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ (βασισμένη): Αριστοτέλης. *Ηθικά Νικομάχεια*, βιβλία Α'-Δ'. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια: Δημήτριος Λυπουρλής. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος. 2006.

-Ο κόσμος και η φύση μέσα στα οποία ζούμε έχουν πολλούς και διαφορετικούς οργανισμούς. Σε επιστημονικούς χώρους το σύνολο των διαφορετικών μορφών ζωής ονομάζεται βιοποικιλότητα. Κάθε είδος είναι ξεχωριστό και έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά από πολλές απόψεις. Σχετικά με τον άνθρωπο, ποιο ή ποια νομίζετε ότι είναι τα διακριτικά γνωρίσματα; Ο κόσμος που ζούμε φιλοξενεί πολλά και διάφορα είδη οργανισμών, πολλά είδη ζωής, τα οποία γεννιούνται, αναπτύσσονται, πολλαπλασιάζονται και φεύγουν και πάλι από τη ζωή, είτε ως είδη είτε ως μεμονωμένοι οργανισμοί. Τα είδη ζωής είναι τόσα πολλά, που ένα μικρό μέρος, λένε οι ειδικοί επιστήμονες, έχει ακόμη καταγραφεί. Έχουν πολλά κοινά μεταξύ τους, αλλά και σημαντικές διαφορές. Στα είδη αυτά ζωής ανήκει φυσικά και ο άνθρωπος, που απ' όσο γνωρίζουμε, είναι το μόνο που παρατηρεί και καταγράφει τις άλλες μορφές ζωής και επεμβαίνει στη φύση, άλλοτε ευεργετικά, άλλοτε όμως και με επιβλαβείς τρόπους.

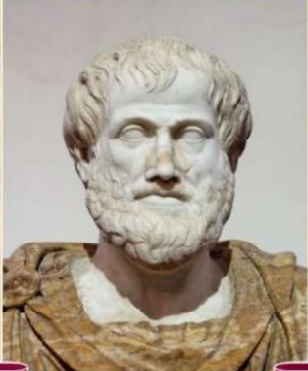
Αυτό που φαίνεται σε πρώτη θεώρηση να διαφοροποιεί το ανθρώπινο είδος είναι ότι με απλούς όρους μπορεί να περιγραφεί ως σύνθετη σκέψη και μεγάλη ευρηματικότητα. Τα χαρακτηριστικά αυτά τα είχαν προσέξει και αρχαίοι φιλόσοφοι, ειδικά στον μύθο του Προμηθέα, όπως καταγράφεται στον πλατωνικό διάλογο Πρωταγόρα. Παραθέτουμε εδώ μέρος από το κείμενο που είχαμε δει την προηγούμενη χρονιά. Πρόκειται φυσικά για μύθο, έχει όμως ενδιαφέρον η σκέψη και η παρατήρηση τόσο του σοφιστή Πρωταγόρα, όσο και του Πλάτωνα, που διασώζει και πιθανόν μετασχηματίζει λίγο τον διάλογο.

Από τον μύθο του Προμηθέα και του Επιμηθέα (Πλάτων, Πρωταγόρας απόσπασμα: 320d-322a)
ΜΟΝΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ «Ήταν κάποτε χρόνος, όταν υπήρχαν θεοί, αλλά δεν υπήρχαν θνητά είδη. Και αφού ήλθε ο πεπρωμένος χρόνος για την γένεση και αυτών, οι θεοί τα διαπλάσσουν εντός της γης, με την μίξη χρώματος και φωτιάς και όσα μπορούν να αναμειχθούν με χώμα και φωτιά. Όταν επρόκειτο να τα φέρουν στο φως, έδωσαν προσταγή στον Προμηθέα και στον Επιμηθέα να τα εφοδιάσουν άρτια και να διανείμουν στο καθένα τις ανάλογες ιδιότητες. Ζητάει από τον Προμηθέα ο Επιμηθέας να επιτελέσει τη διανομή αυτός. 'Και αφού διανείμω εγώ' του είπε 'να επιθεωρήσεις.' Και αφού τον έπεισε με αυτά, έκανε την διανομή (των ιδιοτήτων στα διάφορα θνητά γένη). Σε άλλα γένη έδωσε δύναμη χωρίς ταχύτητα, σε άλλα έδωσε οπλές, σε άλλα τρίχωμα και δέρμα στερεό και σκληρό. Και στο καθένα να τρέφεται με άλλα είδη τροφής, σε άλλα χόρτα από την γη, σε άλλα

καρπούς δένδρων, σε άλλα ρίζες. Σε κάποια έκανε να είναι η τροφή τους τα άλλα ζώα. Και σε αυτά έδωσε ολιγογονία (να κάνουν λίγους απογόνους), ενώ σε όσα τρώγονται από τα πρώτα έδωσε πολυγονία (να κάνουν πολλούς απογόνους), για να εξασφαλίσει την επιβίωση του είδους τους. Καθώς όμως δεν ήταν και πολύ σοφός ο Επιμηθέας, ξεχάστηκε και ξόδεψε όλες τις δυνάμεις-ικανότητες στα ζώα. Του είχε απομείνει ακόμη ακόσμητο το γένος των ανθρώπων και αναρωτιόταν τί να χρησιμοποιήσει (για τον εξοπλισμό και του ανθρώπου). Ενώ απορούσε, έρχεται ο Προμηθέας, για να επιθεωρήσει την διανομή και βλέπει τα άλλα ζώα να είναι προσεγμένα και πλήρως εφοδιασμένα, τον άνθρωπο όμως να είναι γυμνός και ανυπόδυτος, χωρίς τρίχωμα ή άλλο εξοπλισμό. Και ήταν ήδη η ορισμένη μέρα να εξέλθει και ο άνθρωπος από την γη στο φως.»

ἀπορία σὺν σχόμενος ὁ Προμηθεὺς ἦντινα σωτηρίαν τῷ ἀνθρώπῳ εὗροι, [321d] κλέπτει Ἥφαιστου καὶ Ἀθηνᾶς τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί —ἀμήχανον γὰρ ἦν ἄνευ πυρὸς αὐτὴν κτητὴν τῷ ἢ χρησίμην γενέσθαι—καὶ οὕτω δὴ δωρεῖται ἀνθρώπῳ. «Κατεχόμενος λοιπόν από απορία ο Προμηθέας, ποια βοήθεια να βρει για τον άνθρωπο, κλέβει από τον Ἥφαιστο και την Αθηνά την τεχνολογική σοφία και την φωτιά (γιατί δεν ήταν δυνατό χωρίς την φωτιά να αποκτηθεί και να χρησιμοποιηθεί η πρώτη) και τη χαρίζει στον άνθρωπο.»

-Βλέπουμε πως οι φιλόσοφοι είχαν προσέξει τη σοφία και την ομορφιά στη φύση, αλλά και την ανθρώπινη ιδιαιτερότητα, που μοιάζει να διαφοροποιείται σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι ανθρώπινες ιδιότητες να θεωρούνται ακόμη και θεϊκής προέλευσης, ιδιαίτερα το κομμάτι της επινοητικότητας και σύνθετης σκέψης. Πως νομίζετε ότι συνδέεται η σκέψη με τη βεβαιότητα στον άνθρωπο; Μολονότι γνωρίζουμε πως και πολλά άλλα είδη κάνουν συλλογισμούς, σκέφτονται ως ένα βαθμό, στον άνθρωπο οι ιδιότητες αυτές είναι πολύ περισσότερο έντονες. Με τη χρήση της φαντασίας, λογικούς συλλογισμούς και σίγουρα πολλές προσπάθειες, το ανθρώπινο είδος βρήκε λύσεις, προσωρινές ή μακροπρόθεσμες, σε διάφορα προβλήματα και έκανε καλύτερη τη ζωή των επόμενων ανθρώπων. Ας σκεφτούμε απλά και μόνο τον τροχό, που χρησιμοποιούμε καθημερινά ακόμη και σήμερα και δεν ξέρουμε καν ποιοι ήταν αυτοί που τον πρωτοανακάλυψαν. Το ανθρώπινο είδος επινόησε πολλά πράγματα, ίσως όχι πάντα για καλό σκοπό αρχικά, αλλά πάντα κάτω από την πίεση της ανάγκης: να επιβιώσει και να σώσει την οικογένεια και την ομάδα, να ζήσει όσο καλύτερα μπορεί. Αυτή είναι η συνεχιζόμενη προσφορά της ανθρώπινης σκέψης. Πολλές φορές ωστόσο η σκέψη παγιώνεται σε βεβαιότητα, όταν δηλαδή είμαστε σίγουροι για κάτι, είτε ότι υπάρχει, είτε ότι συνέβη ή συμβαίνει είτε ότι θα συμβεί στο μέλλον. Οι άνθρωποι και οι ανθρώπινες ομάδες, από παρατήρηση και εμπειρία, βλέπουμε να έχουν ανάγκη πολλές και διάφορες βεβαιότητες. Είναι θέματα στα οποία δεν είναι εύκολο να αλλάξει κανείς γνώμη, ούτε ο ίδιος, ούτε και να πείσει κάποιον άλλο. Μπορεί να είναι μάλιστα και βίαιη πρακτική να επιμένουμε σε μια αντίθετη γνώμη ή να θέλουμε να μεταπείσουμε κάποιον για ό,τι θεωρεί αληθές ή σημαντικό. Άλλωστε μπορεί να έχει δίκιο.

**πάντα γὰρ ἐνδέχεται
καὶ ἄλλως ἔχειν.**
«Ὅλα τα πρᾶγματα
μπορεῖ να εἶναι και
αλλιῶς.»

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
4^{ος} αἰῶνας π. Χ.

Ἠθικά Νικομάχεια 6.1140a 35

-Ποια νομίζετε ήταν η σχέση των φιλοσόφων με τη βεβαιότητα; Έχουμε δει σχετικά θέματα στις συναντήσεις μας; Δείχνουν βεβαιότητα οι φιλόσοφοι; Η μόνη βεβαιότητα που έχουμε διαπιστώσει ως τώρα στους φιλοσόφους, είναι η βεβαιότητα για την αγαθότητα της αλήθειας, ότι δηλαδή η αλήθεια είναι κάτι καλό. Κατά τα άλλα, παρόλο που τα διάφορα φιλοσοφικά ρεύματα είχαν ποικίλες απόψεις και διαφορετικές μεταξύ τους σε πολλά θέματα, είναι έντονο το στοιχείο της μετριοπάθειας και του μη φανατισμού στα φιλοσοφικά κείμενα. Στα κείμενα ιδιαίτερα του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, που γνωρίζουμε καλύτερα, επειδή σώζονται σήμερα σε επαρκή βαθμό, βλέπουμε επανέρχονται συνέχεια λέξεις όπως το *ίσως*, *μήπως*, *μπορεί*, *φαίνεται*, *τι νομίζεις εσύ*; και *παραπλήσια*. Βλέπουμε ότι το λένε και το εννοούν. Αυτό ωστόσο είναι δύσκολο (ίσως ακόμη και βίαιο) να γίνει σε ζητήματα όπου υπάρχει ανάμειξη του ανθρώπινου συναισθήματος, π.χ. η αγαπημένη μας ομάδα ή ο αγαπημένος μας τραγουδιστής. Φαίνεται λοιπόν πως οι βεβαιότητες συνδέονται συχνά και με το συναίσθημα.

Π
Υ
Ρ
Ρ
Ω
Ν
Ε
Ι
Ο
Ι

**Σέξτος
Εμπειρικός**
(2^{ος}-3^{ος} αιώνας μ. Χ.)

τοῖς ζητοῦσί τι πρᾶγμα ἢ εὗρεσιν
ἐπακολουθεῖν εἰκὸς ἢ ἄρνησιν εὐρέσεως
καὶ ἀκαταληψίας ὁμολογίαν ἢ ἐπιμονὴν
ζητήσεως.

«Ἡ φυσικὴ συνέπεια γι αὐτοὺς που ερευνοῦν
κάτι εἶναι ἢ να το βρουν ἢ να πουν ὅτι δεν το
βρήκαν και δεν μπορεῖ να βρεθεῖ ἢ να
συνεχίσουν ἐπιμονα την ἐρευνα.»

(Πυρρώνειοι ὑποτυπώσεις 1.1)

-Με προηγούμενη ευκαιρία είχαμε μιλήσει για τα μικρά παιδιά, ποια λέξη συνηθίζουν αρκετά συχνά να λένε, όταν θέλουν να μάθουν κάτι. Είναι γνωστή η συνήθεια των μικρών παιδιών να ρωτούν γιατί, όταν θέλουν να μάθουν πολλά και διάφορα πράγματα. Είναι φυσικά αυτή μία λέξη που τη χρησιμοποιούν αρκετά συχνά και οι μεγαλύτεροι άνθρωποι σε όλες τις ηλικίες και σε όλους τους λαούς. Οι άνθρωποι σε κάθε χώρο και σε κάθε πολιτισμό, σε κάθε εποχή ρωτούν για να μάθουν πράγματα, είτε σημαντικά είτε δευτερεύοντα. Αναζητούν δηλαδή τις αιτίες των πραγμάτων, είτε από τους συνομιλητές, είτε όσον αφορά διάφορα φαινόμενα στη φύση, γιατί συμβαίνει κάθε πράγμα. Φαίνεται πως ο άνθρωπος γεννιέται φιλόσοφος, δηλαδή έχει τη φυσική προδιάθεση να αναζητά τις αιτίες των πραγμάτων και έτσι ακούει ή σκέφτεται διάφορες απαντήσεις ή λύσεις στους προβληματισμούς που μπορεί να έχει. Από την επιθυμία να καταλάβει μπορεί συχνά να κάνει συνδέσεις (αίτιο-αιτιατό), που να μην είναι επαρκώς τεκμηριωμένες. Το θέμα αυτό είχαν εξετάσει και πολλοί στοχαστές στην ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού. Είναι μάλιστα και μεταξύ των άκυρων επιχειρημάτων, για τα οποία είχαμε μιλήσει και παλαιότερα, η σύγχυση μεταξύ χρονικής διαδοχής και αιτιώδους σχέσης. Ένα σκεπτικό που μπορεί να οδηγεί στη δεισιδαιμονία, που είπαμε την προηγούμενη φορά ότι είναι ένα από τα πάθη των Στωικών, στο γένος του φόβου.

ΤΑ ΑΚΥΡΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

Post hoc ergo propter hoc

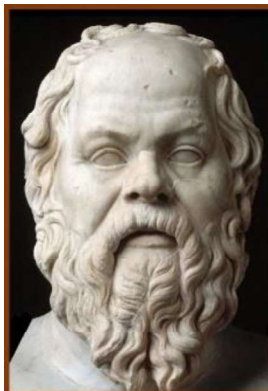
(μετάφραση: 'μετά από αυτό άρα εξαιτίας αυτού')

Το σκεπτικό αυτό περιγράφει την περίπτωση κατά την οποία υπάρχει σύγχυση μεταξύ χρονικής διαδοχής και αιτιώδους σχέσης, δηλαδή όταν κάτι γίνεται μετά από κάτι άλλο θεωρούμε ότι το πρώτο προέκυψε εξαιτίας του δεύτερου. Αυτό συμβαίνει επειδή όταν δύο πράγματα συνδέονται αιτιακά (δηλαδή το Α προκαλεί το Β), π.χ. Α: έσπρωξα το βάζο και Β: έπεσε το βάζο) πράγματι έχουν και σχέση χρονικής διαδοχής (δηλαδή το Β: πτώση βάζου γίνεται μετά το Α: σπρώξιμο βάζου). Η απλή χρονική διαδοχή όμως δεν σημαίνει απαραίτητα αιτιώδη σχέση, π.χ. το ότι ευχήθηκε κανείς κάτι, καλό ή κακό, και μετά έγινε δεν σημαίνει ότι υπάρχει αιτιώδης σχέση ανάμεσα στα δύο γεγονότα. Μπορεί να υπάρχει, μπορεί και όχι.

-Σε ποιες περιπτώσεις βλέπουμε να ισχύει αυτό το σκεπτικό, που περιγράφει το επιχείρημα *post hoc ergo propter hoc*; Έχουμε εμπειρίες από την καθημερινή μας ζωή και τις πεποιθήσεις των ανθρώπων; Το σκεπτικό αυτό θυμίζει πολύ την πίστη στο 'κακό μάτι', που φαίνεται να είναι κυρίαρχη πίστη σε πολλούς πολιτισμούς. Μολονότι μπορεί να το συνδέουμε σήμερα με τη θρησκεία, φαίνεται ότι έχει παλαιότερη προέλευση. Ήδη ακόμη και στους φιλοσόφους έχουμε παράδειγμα αναφοράς στη βασκανία. Σε κρίσιμες στιγμές, ίσως αναφέρεται, αλλά και πάλι επανέρχονται στην ορθότερη προσέγγιση των πραγμάτων. Στον πλατωνικό διάλογο *Φαίδωνα*, που περιγράφει τις τελευταίες ώρες του Σωκράτη στη φυλακή, βλέπουμε να κάνει αναφορά ο Σωκράτης στη βασκανία, επανέρχεται όμως και αναθέτει σε ανώτερες δυνάμεις, τον Θεό ή τη φύση, την έκβαση των

πραγμάτων. Σε κρίσιμες στιγμές οι άνθρωποι φαίνεται να γίνονται λίγο πιο επιρρεπείς στον φόβο και αυτό είναι κατανοητό και όχι κάτι που χρειάζεται κανείς να κατακρίνει.

-Νομίζουμε ότι οι πεποιθήσεις αυτές μπορεί να δημιουργούν προβλήματα στους ανθρώπους; Τι επιπτώσεις έχουν γενικότερα στη συμπεριφορά των ανθρώπων; Ποιος μπορεί να είναι ο πιθανός αντίλογος ακόμη και από την επίσημη θρησκεία της χώρας μας, με την οποία πολλοί συνδέουν αυτές τις πεποιθήσεις; Οι πεποιθήσεις αυτές, όπως το 'κακό μάτι', φαίνεται να είναι κάτι για το οποίο δεν έχουμε αποδείξεις. Μοιάζει να δημιουργούν νοητά, δηλαδή όχι πραγματικά, τείχη στη σκέψη και τη συμπεριφορά των ανθρώπων, έναν φόβο απόκρυψης καλών πραγμάτων. Δεν έχουμε αποδείξεις για τη σκέψη των ανθρώπων τις περισσότερες φορές. Επίσης δεν έχουμε αποδείξεις για το πως μπορεί η απλή σκέψη των ανθρώπων να βλάπτει άλλους ανθρώπους, εφόσον γνωρίζουμε ότι ούτε οι κακές πράξεις των άλλων δεν μπορούν να βλάψουν τον/την φιλόσοφο. Πόσο μάλλον οι κακές σκέψεις. Οι πεποιθήσεις αυτές μπορεί απλά να μας δίνουν επιχείρημα να ενοχοποιούμε αυθαίρετα (δηλαδή όχι τεκμηριωμένα και δικαιολογημένα), άλλους ανθρώπους, για τις κακές σκέψεις που φανταζόμαστε ότι έχουν. Ακόμη και στον Χριστιανισμό, και έτσι να είναι, πρέπει να συγχωρούμε τους ανθρώπους, γιατί ό,τι κακό κάνουν, ακόμη και με τη σκέψη τους. Δεν το κάνουν στους άλλους, αλλά στον εαυτό τους. Ο Χριστιανισμός είναι ένα ευρύτατο ρεύμα στον χώρο και στον χρόνο, ένας ανθρώπινος χώρος, όπως και πολλές άλλες θρησκείες στην ιστορία της ανθρωπότητας, που δεν πρέπει κανονικά να τον χρησιμοποιούμε για να αντιπαθούμε τους άλλους ή να μεταθέτουμε την ευθύνη σε άλλους αυθαίρετα για όσα πράγματα εμείς ερμηνεύουμε ως 'κακά' και δυσμενή (κάτι που μοιάζει κακό μπορεί να μην είναι). Συγκεκριμένα η πεποίθηση της βασκανίας αποτελεί κακό λογισμό, γιατί ενοχοποιεί αυθαίρετα άλλους ανθρώπους, για την κακή τους σκέψη, για την οποία δεν έχουμε καμία απόδειξη. Αλλά και να είχαμε, θα πρέπει να τους συγχωρούμε.

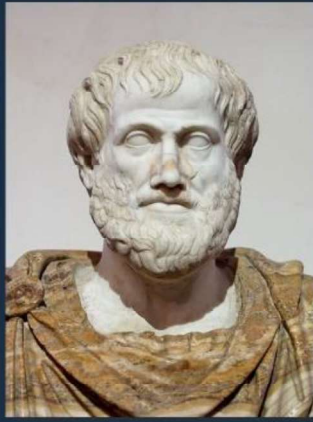
ΣΩΚΡΑΤΗΣ

5^{ος}-4^{ος} αιώνας π. Χ.

πηγή: Πλάτων, Φαίδων 95b

*μη μέγα λέγε, μη τις ἡμῖν βασκανία
περιτρέψη τὸν λόγον τὸν μέλλοντα
ἔσεσθαι. ἀλλὰ δὴ ταῦτα μὲν τῷ θεῷ
μελήσει*

«Μη λες μεγάλη κουβέντα, μη μας
ματιάξει κανείς τη συζήτηση που
πρόκειται να κάνουμε. Αυτά όμως είναι
έργο του θεού»

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

4^ο αιώνας π. Χ.

*τὸ μανθάνειν καὶ τὸ
θαυμάζειν ἡδὺ ὥς ἐπὶ
τὸ πολὺ*

*«Ἡ μάθησις καὶ ὁ
θαυμασμός (απορία)
εἶναι κατὰ κανόνα
ευχάριστα»*

Ρητορική Ι 1371a

-Ἡ γνώση καὶ ἡ ἀλήθεια γνωρίζουμε ὅτι ἦταν πολὺ σημαντικὴ γιὰ τοὺς φιλοσόφους, ἀρα το νὰ μὴν μπορεῖ κανεὶς νὰ μάθει, το θεωροῦσαν μεγάλο κακό. Σε ποιες περιπτώσεις δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ μάθει; Ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ μάθει εἴτε πιθανότατα ὅταν πεθάνει, εἴτε ὅταν εἶναι σίγουρος γιὰ κάτι, ὅταν θεωρεῖ ὅτι ξέρει ἤδη καὶ σταματᾷ νὰ προβληματίζεται καὶ νὰ διερωτᾷται. Γιὰ διάφορα θέματα βλέπουμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν ξετάζουν καν ἀν ὅσα πιστεύουν γιὰ το ἓνα ἢ το ἄλλο θέμα εἶναι ἀληθῆ, ἀπλᾶ τὰ ἀκουσαν καὶ τὰ συμερίζονται, ἴσως ἐπειδὴ καὶ ἡ σκέψη ἡ ἴδια θέλει κόπο, εἶναι εἶδος ἐνέργειας. Ὡς φιλόσοφοι εἶναι σημαντικό νὰ ἔχουμε ἐπιφύλαξη γιὰ διάφορες πολιτισμικὰ προωθούμενες βεβαιότητες, εἴτε ἀπὸ τὸν δικὸ μας πολιτισμὸ, εἴτε ἀπὸ ἄλλους, χωρὶς ὅμως νὰ προσβάλλουμε ἀνθρώπους ποὺ τὶς θεωροῦν βέβαιες καὶ σημαντικές, γιὰτί ὅπως εἶπαμε καὶ ἄλλη φορὰ, μπορεῖ νὰ ἔχουν δίκιο. Στους Πυρρώνειους Σκεπτικούς, θυμόμαστε πως μίᾳ ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις τοὺς εἶναι ὅτι ἡ βεβαιότητα φέρνει στὸν ἄνθρωπο ταραχὴ. Ἡ περίπτωση τῆς βασκανίας φαίνεται νὰ εἶναι μίᾳ ἀπὸ αὐτὲς τὶς βεβαιότητες.

ΤΑ ΑΚΥΡΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

Ἡ μαγικὴ σκέψη: φαντασία καὶ πραγματικότητα

Τὸ σκεπτικὸ αὐτὸ περιγράφει τὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία δεχόμεστε ὡς ἀληθῆς κάτι ἀπλᾶ ἐπειδὴ τὸ σκεφτήκαμε, εμεῖς ἢ κάποιος ἄλλος, χωρὶς ὠστόσο νὰ ὑπάρχουν ἐπαρκεῖς ἀποδείξεις. Ἐπειδὴ δηλαδὴ μοιάζει κάτι εὐλόγο, θεωροῦμε ὅτι εἶναι ἀλήθεια, ἐνῶ μπορεῖ νὰ ὑποκρύπτεται ἐδῶ καὶ μίᾳ πίστη στὸ ὅτι ἔχουμε μαγικὲς ικανότητες νὰ διαπιστώνουμε αὐτομάτως τὴν ἀλήθεια, χωρὶς ἐξέταση, σκέψη, ἀποδείξεις ἢ ἐνδείξεις, ἀπλᾶ ἐπειδὴ μας ἦρθε στὸ νοῦ. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ φαντασία ὑποκαθιστᾷ τὴν πραγματικότητα καὶ τοποθετοῦμε ἔτσι τὸν εαυτὸ μας σὲ ἓναν κατασκευασμένο κόσμον, καλύτερο ἢ χειρότερον ἀπὸ τὸν πραγματικόν. Χωρὶς νὰ παραγνωρίζουμε τὸν ρόλον τῆς φαντασίας στὴν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ (π.χ. τὰ πρῶτα ἐργαλεῖα, ἡ εὕρεση λύσεων, ἐξοικονόμηση ἐνέργειας, ἡ λογοτεχνία/τέχνη κ.ά.), ἡ χρῆσις τῆς θέλει μέτρο καὶ ἐπιφύλαξη, γιὰτί ἡ πραγματικὴ εἶναι ποὺ μας προσφέρει συναίνεση καὶ ἐπιτρέπει τὴ συνύπαρξή μας.

Φιλοσοφία παιδιών, Σάββατο, 19 Μαΐου 2018

17. Επαναληπτικές ασκήσεις

A. Συμπληρώστε τα κενά με την καταλληλότερη επιλογή από αυτές που προσφέρονται.

1. Η ευδαιμονία είναι το υπέρτατο αγαθό, κι αποκτιέται με την ενέργεια και την τέλεια χρήση της _____.¹

- i. αγάπης
- ii. ειρήνης
- iii. αρετής
- iv. δικαιοσύνης

2. Για να είναι ενάρετη μια πράξη πρέπει να έχει _____.

- i. ενάρετο στόχο
- ii. ενάρετα μέσα
- iii. ενάρετη προαίρεση
- iv. όλα τα προηγούμενα

3. Σύμφωνα με τους Στωικούς η φύση του ανθρώπου είναι _____.

- i. ουδέτερη
- ii. προς την αρετή
- iii. προς το κακό
- iv. αδιόρθωτη

4. Όταν διαπιστώνουμε ένα πρόβλημα και μια ανεπιθύμητη κατάσταση _____.

- i. κάνουμε υπομονή και περιμένουμε να λυθεί μόνο του
- ii. βρίσκουμε ποιοι μπορεί να φταίνε και τους τιμωρούμε
- iii. ψάχνουμε τις πιθανές αιτίες και ποιοι μπορούν να βοηθήσουν
- iv. κρίνουμε κατά περίπτωση ποια από αυτές ή άλλες επιλογές είναι κατάλληλη

B. Αντιστοιχίστε κατάλληλα τις επιλογές από τις δύο στήλες, ώστε να δίνουν αληθείς προτάσεις.

i. Ο Σωκράτης είναι	α. άκυρα επιχειρήματα.
ii. Φόβος, λύπη, επιθυμία, ηδονή είναι	β. τα μέρη της ψυχής.
iii. Λογιστικό, θυμοειδές, επιθυμητικό είναι	γ. δάσκαλος του Αριστοτέλη.
iv. Ο Πλάτωνας είναι	δ. δάσκαλος του Πλάτωνα.
v. Η αρχή του ενός αιτίου και το <i>post hoc ergo propter hoc</i> είναι	ε. τα γένη των παθών.

¹ Αριστοτέλης, Πολιτικά VII 1328a.

Γ. Κρυπτόλεξο: βρίσκουμε 10 αφηρημένες έννοιες (αρετές και πάθη)

Α	Κ	Π	Τ	Γ	Ξ	Σ	Υ	Ν	Ε	Σ	Η	Β	Ε	Ν	Σ	Β	Υ
Σ	Β	Ρ	Γ	Φ	Λ	Κ	Η	Ω	Σ	Ρ	Χ	Η	Υ	Α	Ο	Φ	Η
Γ	Μ	Α	Μ	Ω	Ν	Ξ	Β	Ε	Α	Ε	Α	Υ	Ξ	Ν	Ε	Ρ	Σ
Ε	Π	Ι	Ε	Ι	Κ	Ε	Ι	Α	Γ	Χ	Ε	Ψ	Τ	Ζ	Ρ	Ο	Δ
Η	Α	Φ	Γ	Δ	Ο	Γ	Κ	Γ	Ε	Η	Τ	Δ	Ρ	Φ	Θ	Ν	Ε
Μ	Τ	Ψ	Α	Ο	Ι	Φ	Θ	Ψ	Ο	Θ	Ο	Κ	Σ	Ξ	Ξ	Η	Ψ
Ο	Ε	Ε	Λ	Ξ	Θ	Α	Ε	Η	Ι	Λ	Ξ	Υ	Ψ	Λ	Ν	Σ	Ι
Ρ	Ξ	Ν	Ο	Σ	Γ	Ε	Υ	Γ	Ν	Ω	Μ	Ο	Σ	Υ	Ν	Η	Χ
Γ	Ζ	Θ	Ψ	Β	Ε	Χ	Γ	Θ	Α	Τ	Τ	Γ	Λ	Π	Φ	Τ	Ξ
Η	Σ	Ψ	Υ	Υ	Α	Υ	Λ	Ξ	Ρ	Α	Ε	Π	Μ	Η	Μ	Β	Θ
Δ	Ε	Σ	Χ	Φ	Τ	Ρ	Θ	Α	Β	Ε	Μ	Ο	Υ	Ε	Θ	Α	Ρ
Ι	Ο	Δ	Ι	Κ	Α	Ι	Ο	Σ	Υ	Ν	Η	Π	Ξ	Γ	Β	Σ	Α
Β	Λ	Ε	Α	Α	Ρ	Π	Ε	Γ	Ι	Υ	Θ	Γ	Ε	Λ	Α	Ε	Ι
Ζ	Κ	Ξ	Κ	Ε	Α	Κ	Α	Ε	Ρ	Θ	Τ	Ε	Φ	Π	Φ	Φ	Κ
Χ	Η	Ο	Β	Ι	Ξ	Η	Χ	Α	Ι	Ρ	Ε	Κ	Α	Κ	Ι	Α	Β
Τ	Ε	Α	Δ	Τ	Ι	Υ	Λ	Η	Δ	Ε	Υ	Φ	Γ	Υ	Θ	Λ	Ω
Ο	Φ	Η	Σ	Ω	Α	Γ	Τ	Ξ	Λ	Π	Ζ	Ε	Σ	Β	Ξ	Ι	Ο

Δ. Αντιστοιχίζω τα αρχαία αποφθέγματα στην πλησιέστερη μετάφραση.

i. ὄσα νεμεσᾶς τῶ πλησιον αὐτὸς μὴ ποίει. ²	a) Ἀς μην πηγαίνουμε από εκεί που πηγαίνουν όλοι.
ii. Ὁ ἄν μὴ ἴδης μὴ λέγε. ³	b) Δεν θεωρώ ότι γνωρίζω αυτά που δεν γνωρίζω.
iii. τό γε φιλομαθὲς καὶ φιλόσοφον ταῦτόν. ⁴	c) Η αρετή είναι όπλο αναφαίρετο.
iv. ἂ μὴ οἶδα οὐδὲ οἶομαι εἰδέναι. ⁵	d) Ὅσα δεν σου αρέσει όταν τα κάνουν οι άλλοι να μην τα κάνεις εσύ ο ίδιος.
v. τὰς τε λεωφόρους μὴ βαδίζειν. ⁶	e) Στους φίλους σου να συμπεριφέρεσαι το ίδιο είτε ευτυχούν είτε δυστυχούν.
vi. φίλοις εὐτυχοῦσι καὶ ἀτυχοῦσιν ὁ αὐτὸς ἴσθι. ⁷	f) Αυτό που δεν έχεις δει, να μην το λες.
vii. ἀναφαίρετον ὄπλον ἢ ἀρετή. ⁸	g) Η φιλομάθεια ταυτίζεται με την φιλοσοφία.

² Πιττακός ο Μυτιληναίος, πηγή: Ιωάννης Στοβαίος, *Ανθολόγιο* 3.1.172.64.

³ Σόλων ο Αθηναίος, πηγή: Ιωάννης Στοβαίος, *Ανθολόγιο* 3.1.172b.

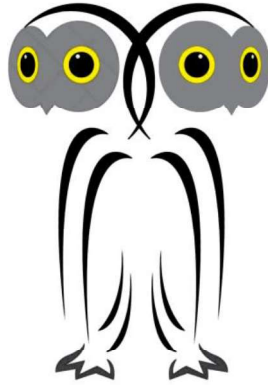
⁴ Πλάτων, *Πολιτεία* II 376b.

⁵ Σωκράτης, πηγή: Πλάτων, *Απολογία* 21d.

⁶ Πυθαγόρας, πηγή: Πορφύριος, *Πυθαγόρου βίος* 42-45 (58 C 6.3).

⁷ Περιάνδρος ο Κορίνθιος, πηγή: Διογένης Λαέρτιος 1.7.98.

⁸ Αντισθένης, πηγή: Διογένης Λαέρτιος 6.12.

Ὁ σύλλογος «*σὺν Ἀθηνᾶ*» ἰδρύθηκε στὴν Καβάλα τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 2012 μὲ σημεῖο ἀναφορᾶς τοῦ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ κύριους στόχους του: (α) τὴν προώθηση τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ (β) τὴν καλλιέργεια τῆς πολιτικῆς ἠθικῆς. Σὲ σχέση μετὰ τὴ Δημόσια Ἐκπαίδευση, ἰδίως τὴν Τριτοβάθμια, ἀποβλέπει στὴν ἐκλαΐκευση τῆς σχετικῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης καὶ τὴν προώθησή της στὴν κοινωνία. Μέλη του εἶναι κυρίως ἐπιστήμονες, ὄχι μόνον τῶν λεγόμενων ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν. Στὶς προγραμματικὲς του δραστηριότητες ἐντάσσονται: (i) τὰ σὲ ἐβδομαδιαία βάση μαθήματα ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ποὺ παρέχονται στὸ κτίριο «Πυθαγόρας» τοῦ Δήμου Καβάλας, (ii) οἱ σὲ μηνιαία βάση Διαλέξεις πρὸς τὸ εὐρὺ κοινό, ποὺ δίνονται κατὰ κύριο λόγο στὴν αἴθουσα «Βασίλης Βασιλικὸς» τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Καβάλας καὶ (iii) τὰ σὲ ἐτήσια βάση πανελλήνια Συνέδριά του, τὸ Α΄ τῆς *Πολιτικῆς Φιλοσοφίας* (25-27/04/2014) καὶ τὸ Α΄ τῆς *Ἐπιστημολογίας* (22-24/05/2015), ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Δήμου Καβάλας, τὸ δὲ Β΄ τῆς *Πολιτικῆς Φιλοσοφίας* (18-20/11/2016), ὑπὸ τὴν πνευματικὴ αἰγίδα τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου καὶ τὴ στήριξη τοῦ Δήμου Καβάλας.

synathena.gr

Το εγχειρίδιο αυτό, σε συνέχεια του *Juvenilia I*, περιέχει τα θέματα που παρουσιάστηκαν στα τμήματα φιλοσοφίας παιδιών-εφήβων του Συλλόγου Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας «σὺν Ἀθηνᾶ» κατά το διδακτικό έτος 2017-2018. Στόχος των συναντήσεων και του υλικού είναι η ενίσχυση μιας θετικής και δυναμικής προσέγγισης προς τον άνθρωπο και τον κόσμο, η ενίσχυση της λογικής και η καλλιέργεια του μετριοπαθούς, αλλά συστηματικού ενδιαφέροντος, για την πραγματικότητα και την αξία της, για τα κοινωνικά και τα φυσικά φαινόμενα. Όπως και ο κλασικός φιλοσοφικός λόγος γενικότερα, το εγχειρίδιο αυτό επιδιώκει να προσφέρει παράδειγμα συλλογιστικής, με στόχο την αρωγή των ανθρώπινων κοινοτήτων και των μελών τους στον τομέα της ιδεολογίας. Ιδιαίτερα μάλιστα στις ευάλωτες και πολύτιμες παιδικές και νεανικές ηλικίες, ώστε να έχουν τα καλύτερα κατά το δυνατό λογικά εφόδια για την επιτυχία, την ευτυχία και τη συνέχεια του πολιτισμού.